

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ**

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT**

POLITICAL SCIENCES AND PUBLIC MANAGEMENT

Випуск 5 (65), 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Редакційна колегія

Семенець-Орлова І. А., кандидат політичних наук, доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу, Міжрегіональна Академія управління персоналом (**головний редактор**)

Дакал А. В., доктор наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Жовнірчик Я. Ф., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Національний авіаційний університет

Карасевич А. О., кандидат філософських наук, професор, професор кафедри соціальних і правових дисциплін, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Козирська А., доктор політичних наук, професор, викладач факультету наук про політику і безпеку, Університет Миколая Коперника у Торуні

Ковач В. О., доктор наук з державного управління, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності, Державна установа «Інститут геохімії навколишнього середовища НАН України»

Кондратенко О. Ю., доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

Копанчук В. О., доктор наук з державного управління, доцент кафедри кримінального права та процесу, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Кульгінський Є. А., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри стоматології, Київський міжнародний університет

Лясога Л. І., кандидат політичних наук, доцент, член Соціологічної асоціації України

Монолатій І. С., доктор політичних наук, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Пашина Н. П., доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин, Маріупольський державний університет

Радченко О. О., кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Твердохліб О. С., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління у сфері цивільного захисту, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Толуб'як В. С., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту та публічного управління, Західноукраїнський національний університет

Шмаленко Ю. І., кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Katarzyna Radzik-Maruszak, dr hab., profesor, Fac Polit Sci & Journalism, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Lublin, Poland)

Marek Pietras, prof. dr hab., Dyrektor Instytutu Nauk o Polityce i Administracji UMCS

Затверджено Вченою радою
Міжрегіональної Академії управління персоналом 7 грудня 2022 (протокол № 9)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24905-14845Р,
видане Міністерством юстиції України 08.07.2021 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
відповідно до Наказу МОН України № 320 від 07 квітня 2022 року (додаток 2) зі спеціальностей 052 –
Політологія; 281 – Публічне управління та адміністрування.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2523-4625-2022-5(65)

Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління. 2022. Вип. 5 (65). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2022. 116 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку політики та публічного управління. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток політичної науки та публічного управління в Україні.

ЗМІСТ

Вікторія АНДРІЯШ ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	5
Назарій БАЮРЧАК ХАРИЗМАТИЧНА ВЛАДА У КОНЦЕПЦІЇ МАКСА ВЕБЕРА.....	11
Людмила КРИВА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ (НАПРИКІНЦІ 1980-Х – СЕРЕДИНИ 1990-Х РОКІВ ХХ СТ.).....	16
В'ячеслав МИРОНЕНКО ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ СКЛАДОВІ ПОЛІТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ПРОГРАМ.....	22
Олександр НАЗАРЧУК СОЦІАЛІСТИЧНИЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН 2022 РОКУ: АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ГЕОПОЛІТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ.....	28
Ростислав ПАШОВ, Юрій РУБАН РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІДСІЧІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ.....	38
Максим ПЕНЬКОВ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ.....	43
Михайло ПЕНЬКОВ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА ПРОЦЕСИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ.....	49
Іван РИБЧИЧ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІА	55
Олександр СЕМИКРАС КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОВЕДІНКОВОГО ВРЯДУВАННЯ	60
Ірина СКАКАЛЬСЬКА, Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА, Олена МОРОЗ ІСТОРІЯ ТА ІННОВАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ МОЛОДІЖНОЇ НАУКИ (НА ПРИКЛАДІ ЛОКАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА КРЕМЕНЦЯ).....	69
Elnara SOLOVIOVA THE ROLE OF TURKEY IN THE SECOND KARABAKH WAR AND ITS IMPLICATIONS FOR CENTRAL ASIA.....	78
Чжан ФЕНХАО ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ КАДРІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ.....	89
Роман ШЕВЧУК ПРОБЛЕМИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	97
Тайєр АМРО ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ТА ПЕРЕШКОД.....	104
Наталія ЩУР, Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСАХ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ.....	108

CONTENTS

Victoria ANDRIIASH CHARACTERISTICS AND TYPES OF INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS.....	5
Nazarii BAIURCHAK CHARISMATIC POWER OF CHARACTER IN THE CONCEPT OF MAX WEBER.....	11
Liudmyla KRYVA PARTICULARITIES OF FORMING DEMOCRATIC TRADITIONS IN POLAND AND UKRAINE (THE LATE 1980S – THE MID-1990S OF THE 20TH CENTURY).....	16
Vyacheslav MYRONENKO INSTRUMENTAL COMPONENTS OF THE POLITICAL POTENTIAL OF NUCLEAR ROCKET PROGRAMS.....	22
Oleksandr NAZARCHUK SOCIALIST INTERNATIONAL IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS 2022: ACTIVITY ANALYSIS AND GEOPOLITICAL SIGNIFICANCE.....	28
Rostyslav PASHOV, Yurii RUBAN THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN ENSURING REFUSAL OF MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIA.....	38
Maksym PENKOV CONCEPTUAL APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF STATE MANAGEMENT IN THE SPHERE OF FINANCIAL SECURITY.....	43
Mykhailo PENKOV INSTRUMENTS OF STATE INFLUENCE ON THE PROCESSES OF THE COUNTRY'S EXTERNAL ECONOMIC ACTIVITY IN CRISIS SITUATIONS.....	49
Ivan RYBCHYCH FORMATION AND IMPLEMENTATION OF MODERN STATE SOCIAL AND HUMANITARIAN POLICY REGARDING PHYSICAL AND HEALTH ACTIVITIES.....	55
Oleksandr SEMYKRAS CONCEPTUAL BASIS OF BEHAVIORAL GOVERNANCE.....	60
Irina SKAKALSKA, Inna SEMENETS-ORLOVA, Olena MOROZ HISTORY AND INNOVATIONS OF YOUTH SCIENCE MANAGEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE LOCAL ENVIRONMENT OF KREMENTSYA).....	69
Elnara SOLOVIOVA THE ROLE OF TURKEY IN THE SECOND KARABAKH WAR AND ITS IMPLICATIONS FOR CENTRAL ASIA.....	78
Zhang FENGHAO PROFESSIONALIZATION OF PUBLIC SERVICE STAFF.....	89
Roman SHEVCHUK IMPLEMENTATION PROBLEMS INNOVATIVE MECHANISMS OF THE PUBLIC MANAGEMENT IN THE FIELD OF HEALTH PROTECTION.....	97
Taiier AMRO PROFESSIONAL COMMUNICATION OF PUBLIC SERVANTS IN THE CONTEXT OF WAR: ANALYSIS OF CHALLENGES AND OBSTACLES.....	104
Natalia SHCHUR, Inna SEMENETS-ORLOVA THE ROLE OF POLITICAL PARTIES IN PUBLIC MANAGEMENT AND ENSURING THE SECURITY OF THE ELECTION PROCESS.....	108

УДК 347:339

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-1](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-1)

Вікторія АНДРІЯШ

доктор наук з державного управління, професор, Інститут державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили, вул. 68 Десантників, Миколаїв, Україна, 54000
ORCID: 0000-0001-5294-7456

Victoria ANDRIIASH

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Institute of Public Administration of the Petro Mohyla Black Sea National University, str. 68 Desantnykiv, Mykolaiv, Ukraine, 54000
ORCID: 0000-0001-5294-7456

ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

CHARACTERISTICS AND TYPES OF INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS

У запропонованій статті наголошено, що нематеріальні блага як об'єкти інтелектуальної власності та нематеріальні блага як цінності, є невіддільними від особистості та різними за своєю природою. Спільність у правовому режимі даних об'єктів полягає в тому, що вони є об'єктами особистих немайнових прав. Відмінності полягають у природі взаємозв'язку з особистістю: якщо одні притаманні особистості з факту її існування, то інші є результатом діяльності особистості. Акцентовано увагу на тому, що об'єкти інтелектуальної власності поєднують певні ознаки: особливий характер діяльності, у яких створюються дані об'єкти; об'єктивна форма висловлювання; закріплення (легітимація у певній формі) виключного права за творцем чи іншим правовласником об'єкта інтелектуальної власності. Узв'язку з чим сформовано авторське визначення об'єктів інтелектуальної власності, в якості представлених в об'єктивній формі нематеріальних результатів інтелектуальної діяльності, на які в установленому законом порядку закріплюється виключне право їхнього творця або іншого правовласника. Наголошено на важливій ролі творчої діяльності як різновиду інтелектуальної діяльності, за допомогою якої відбувається реалізація індивідуальних здібностей, таланту та світовідчуття особистості, у процесі якої створюється новий нематеріальний результат, що має значення для регульованих правом соціально-економічних взаємовідносин. Запропоновано визначення об'єктивної форми вираження об'єкта інтелектуальної власності як зовнішньої форми вираження результату інтелектуальної діяльності, що забезпечує його сприйняття, та допускає можливість його відтворення чи повідомлення іншим особам як безпосередньо, так і за допомогою спеціальних пристроїв. Виділено основні ознаки об'єктів інтелектуальної власності, що здійснюють забезпечення системності правового регулювання. Вони дозволяють відповідні правові норми: відокремити від інших, що регулюють подібні з ними відносини, об'єднати в рамках цивільно-правової галузі окрему правову освіту, і внутрішньо систематизувати.

Ключові слова: власність, творчість, об'єкти власності, інтелектуальна власність, творчість, види інтелектуальної власності.

The proposed article emphasizes that intangible goods as objects of intellectual property and intangible goods as values are inseparable from the individual and different in nature. The commonality in the legal regime of these objects is that they are objects of personal non-property rights. The differences lie in the nature of the relationship with the individual: if some are inherent in the individual from the fact of its existence, then others are the result of the individual's activity. Attention is focused on the fact that objects of intellectual property combine certain features: the special nature of the activity in which these objects are created; objective form of expression; consolidation (legitimization in a certain form) of the exclusive right of the creator or other right holder of the object of intellectual property. In connection with this, the author's definition of intellectual property objects was formed, as intangible results of intellectual activity presented in an objective form, to which the exclusive right of their creator or other right holder is secured in accordance with the procedure established by law. The important role of creative activity as a kind of intellectual activity is emphasized, with the help of which individual abilities, talent and worldview of the individual are realized, in the process of which a new intangible result is created, which is important for socio-economic relations regulated by law. It is proposed to define the objective form of expression of the object of intellectual property as an external form of expression of the result of intellectual activity, which ensures its perception and allows the possibility of its reproduction or communication to other persons both directly and with the help of special devices. The main features of intellectual property objects that ensure the system of legal regulation are highlighted. They allow the corresponding legal norms: to separate from others that regulate similar relations with them, to combine a separate legal education within the framework of the civil law field, and to internally systematize.

Key words: property, creativity, property objects, intellectual property, creativity, types of intellectual property.

Постановка проблеми. На сьогодні людство може існувати лише за умов, коли знання та пов'язані з ними інновації стануть домінуючими ресурсами суспільного виробництва. Крім того подальший розвиток сучасного суспільства, як показує практика, залежить від багатьох передумов фундаментального характеру. В першу чергу мова йде про формування відповідних економічних, інституційних та управлінських умов, що забезпечують зацікавленість щодо створення, поширення, реалізації та пристосування знань до процесів виробництва нових продуктів та надання послуг з відповідним рівнем регулювання та управління ними. Формування та функціонування сучасної держави потребує наявності високої вартості людського інтелекту та інституту інтелектуальної власності. Саме тому сучасні дослідження в сфері інтелектуальної власності набувають все більшої актуальності, що обумовлено як появою нових видів інтелектуальних продуктів, взаємовідносин використання яких потребує відповідної регламентації, так й зростаючою тенденцією щодо подальшого розширення ринку результатів інтелектуальної діяльності. Крім того, інтелектуальна власність є взаємопов'язаною з процесами розвитку суспільства, його здобутками, саме тому вивчення та дослідження інтелектуальної власності має важливе значення, оскільки саме формування та реалізація необхідних норм регулювання та забезпечення об'єктів інтелектуальної власності сприятиме їхньому ефективному розвитку та впровадженню у відповідні сфери життєдіяльності сучасного суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченню питання щодо проблем об'єктів інтелектуальної власності присвячено значну кількість досліджень зарубіжних та вітчизняних дослідників, зокрема В. Базилевич [1], А. Бояр [2], Білоусова [4], Н. Гаврушкевич [4], М. Данильченко [4], О. Юрчишин [4], П. Цибульов [4], А. Ромашко [4], В. Матвійчук [5], Ю. Чугаєнко [5], О. Савенков [5], Л. Олейнікова [6] та інші. Однак, варто вказати, що основні теоретичні та методологічні питання, пов'язані з інтелектуальною власністю та її об'єктами досліджено ще не повністю. Зокрема, різні дослідники визначають поняття інтелектуальної власності виходячи з різних точок зору, а характеристика та класифікація об'єктів інтелектуальної власності здійснюється з використанням різних критеріїв та підходів, при цьому недостатньо уваги приділено питанням регулювання інтелектуальної власності.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі основних підходів щодо об'єктів інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуальна власність на сьогодні є складним явищем, що поєднує в собі правові (об'єкт правовідносин), інституційні (вид власності), економічні (система економічних взаємовідносин між економічними агентами щодо присвоєння або відчуження, а також використання об'єктів інтелектуальної власності), управлінські (інтегрована система підготовки та забезпечення різноманітних рівнів управління для ефективного планування, контролю та прийняття відповідних управлінських рішень щодо інтелектуальної власності та її об'єктів) складові, що поєднуючись утворюють її цілісну систему. При цьому варто відмітити, що інтелектуальна власність дозволяє виявляти специфічні інноваційні взаємовідносини відповідних агентів у відповідності до життєвого циклу об'єктів інтелектуальної власності: створення, набуття прав, практичного використання, закінчення терміну придатності та прав на об'єкти інтелектуальної власності. Варто вказати, що вже на етапі ініціювання інтелектуальної діяльності варто розуміти, що в майбутньому можуть бути розподілені між учасниками такого процесу взаємовідносини щодо розпорядження, володіння, використання, пов'язані з об'єктами інтелектуальної власності. Складність поняття інтелектуальної власності обумовлена складністю визначення самої інтелектуальної власності, її результативності та неоднорідності об'єктів інтелектуальної власності. Саме тому питання щодо інтелектуальної власності та її об'єктів викликають безліч суперечок серед більшості сучасних дослідників. Варто згадати Конвенцію про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, прийняту в Стокгольмі 14 липня 1967 року, в якій не було визначено зміст поняття «інтелектуальна власність», але було окреслено коло об'єктів такої власності представлених:

- літературними, художніми творами та науковими працями (що охороняються авторським правом);
- виконавчою діяльністю артистів, фонограми й радіопередачі (що охороняються суміжними з авторськими правами);
- винаходами, корисними моделями, промисловими зразками, товарними знаками, знаками обслуговування, фірмовими найменуваннями, комерційними найменуваннями та позначеннями, а також припиненням недобросовісної конкуренції (що охороняються патентним правом та правом промислової власності) [6].

На нашу думку відсутність чіткого поняття та змісту інтелектуальної власності на міжнародному рівні призводить до відсутності чіт-

кого розуміння інтелектуальної власності та права інтелектуальної власності щодо її основних об'єктів серед більшості дослідників. На нашу думку, поняття інтелектуальної власності можемо визначити як певне ставлення правовласника до отриманих результатів інтелектуальної діяльності, в тому числі до засобів індивідуалізації, що наділена абсолютним характером, змістом якого виступає набір правочинів залежно від властивостей об'єкту та забезпечує відповідний та належний доступ й абсолютний захист, у чітко встановлених на законодавчому рівні правових меж. Правом інтелектуальної власності можемо вважати особливі взаємовідносини у суспільстві та державі сформовані у зв'язку із особливістю створення та використання об'єктів інтелектуальної власності, що регулюються відповідними механізмами на основі певної системи правових норм. Зважаючи на вказане можемо говорити про об'єкти інтелектуальної власності та об'єкти прав інтелектуальної власності. Отже, об'єктом інтелектуальної власності можемо вважати творчу діяльність як різновид інтелектуальної діяльності, за допомогою якої відбувається реалізація індивідуальних здібностей, таланту та світовідчуття особистості, у процесі якої створюється новий нематеріальний результат, що має значення для регульованих правом соціально-економічних взаємовідносин. Об'єктом права інтелектуальної власності є представлені в об'єктивній формі нематеріальні результати інтелектуальної діяльності, на які в установленому законом порядку закріплюється виключне право їхнього творця або іншого правовласника. Об'єктивною формою вираження об'єктів інтелектуальної власності як зовнішньої форми вираження є результат інтелектуальної діяльності, що забезпечує його сприйняття, та допускає можливість його відтворення чи повідомлення іншим особам як безпосередньо, так і за допомогою спеціальних пристроїв та засобів. Наприклад, А. Сергєєв, здійснює структурування об'єктів права інтелектуальної власності на такі види: літературної та художньої власності; промислової власності; засоби індивідуалізації; нетрадиційні об'єкти [2, с. 45–46]. Натомість дослідник В. Дроздов складає власну систему об'єктів інтелектуальної власності виняткових прав представлених:

1) результатами творчої праці з пріоритетним значенням: істоти – мають можливість незалежного повторного створення; форми – є авторським, виконавським правом;

2) результатами координаційної діяльності з пріоритетним значенням форми;

3) засобами індивідуалізації: реєстровані – товарні знаки тощо; фіксовані без реєстрації – комерційні позначення;

4) нематеріальні правничий та особистий інтерес [4, с. 35–36].

Варто ще раз вказати, що сучасне формулювання інтелектуальної власності відсутнє у вітчизняному законодавстві, зокрема Цивільному кодексі України. Норми кодексу містять поняття права інтелектуальної власності – як «право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом» [10]. Одночасно норми кодексу надають чіткий перелік об'єктів інтелектуальної власності у ст. 420, зокрема: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування напівпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [10].

Наголосимо, що вказана стаття містить чіткий перелік об'єктів інтелектуальної власності, які можуть бути поділені на дві відповідні категорії: права на результати інтелектуальної діяльності та права на прирівняні до них засобів індивідуалізації юридичної особи, продукції, виконуваних робіт або послуг. В свою чергу, щодо вказаних об'єктів виникають так звані інтелектуальні права, які поділяються на виключне право, що є майновим правом та особисті немайнові права та інші права, що передбачені нормами Цивільного кодексу України [10]. Тобто, якщо раніше на законодавчому рівні інтелектуальна власність визначалася як система виняткових прав на певні об'єкти, то тепер інтелектуальна власність трактується як система об'єктів, що мають яскраво виражену символічну складову, котра не дозволяє розглядати вказані об'єкти з позицій звичайних речових та зобов'язальних прав [10]. Зауважимо, що сфера дії національних законів про інтелектуальну власність є обмеженою територією тієї країни, в якій цей закон прийнято. Однак твори інтелектуальної власності зазвичай поширюються й поза державними кордонами, що призводить до необхідності здійснення відповідного сприяння міжнародному поширенню інтелектуальних творів, а також забезпечення їхньої охорони, країни повинні підтримувати

укладання багатосторонніх угод з міжнародної охорони інтелектуальної власності чи укласти відповідні двосторонні угоди. Слід вказати, що до внесення відповідних змін до Цивільного кодексу України щодо класифікації об'єктів інтелектуальної власності велася активна дискусія між різними дослідниками [8].

На думку І. Близнюка, відмова від традиційного поділу видів об'єктів інтелектуальної власності й відповідних їх правових інститутів можуть призвести до послаблення захисту прав власників. Також внесення до законодавчих норм складних понять за формою та змістом створюють певні труднощі їхнього використання. Поява таких надскладних категорій неминуче призводитиме до ускладнень правозастосовної практики, збільшення кількості правових помилок. Наприклад, В. Дозорцев пропонує класифікувати об'єкти виняткових прав відповідно до способу їхнього відокремлення й охорони. На думку І. Близнюка, вказане може призвести до необмеженого збільшення числа видів таких об'єктів; викликати необхідність відокремлювати результати творчої праці, для яких пріоритетне значення матиме форма або зміст; впливатиме на результати координаційної діяльності; наповнення громадським характером засобів індивідуалізації, що охороняються внаслідок реєстрації чи є загальновідомими, й навіть «нематеріальні права та інтереси особистості» тощо [5, с. 46–47]. Досить складно охарактеризувати як саме вказана класифікація взаємодіятиме з реально існуючим розподілом об'єктів інтелектуальної власності на цілком певні, історично сформовані види. Тому мабуть варто погодитися з деякими авторами, що встановлення та дотримання різноманітних способів відокремлення результатів інтелектуальної діяльності є доречним лише в теорії, але неприйнятним для законодавчого закріплення та використання [4, с. 57]. Зважаючи на вказане можемо стверджувати, що об'єкти інтелектуальної власності можуть класифікуватися за різними критеріями, оскільки наділені специфічними рисами та залежать від специфічності інтелектуальної власності, а саме:

- більшість об'єктів інтелектуальної власності будучи результатами творчої діяльності мають свого автора;
- інтелектуальні продукти є нематеріальними, а тому не можуть фізично змінюватися;
- в більшості випадків створення об'єктів інтелектуальної власності потребують більше часу, ніж на копіювання та використання їх після створення;
- певні об'єкти інтелектуальної власності можуть потребувати певних обмежень або

накладання грифу таємності, що суттєво обмежує можливості їхнього використання;

- рішення щодо обмеження об'єкту інтелектуальної власності повинно прийматися автором або вповноваженою особою [3].

Вказані критерії можуть суттєво впливати не лише на процеси створення об'єктів інтелектуальної власності, але й на використання результатів інтелектуальної власності в цілому. Такий вплив може мати як позитивний так і негативний характер.

Позитивними тенденціями подальшого розвитку об'єктів інтелектуальної власності можемо вважати:

- необхідність набуття системності щодо реєстрації, охорони та використання прав на об'єкти інтелектуальної власності;
- перелік об'єктів інтелектуальної власності повинен регулярно оновлюватися, тобто традиційні напрями інтелектуальної діяльності повинні розширюватися за допомогою різноманітних інновацій;
- об'єкти інтелектуальної власності повинні стимулювати подальший розвиток суспільства та держави;
- також вказані об'єкти повинні сприяти підвищенню статусу та прибуткам тих, хто володіє права на такі об'єкти [7, с. 67–68].

Варто також вказати, що основою інтелектуальної власності виступає інтелектуальна діяльність на основі тих чи інших знань. Знання є прерогативою тієї чи іншої особи, але повинні приносити та використовуватися на користь всього суспільства або держави. Вказане, в деяких випадках, може призводити до виникнення певних протиріч, які можуть здійснювати суттєвий вплив на процеси інноваційного розвитку. Деякі автори стверджують, що основні протиріччя в такому випадку є результатом встановлення та дотримання монопольного права на об'єкти інтелектуальної власності, що може бути перепоною для швидкого поширення нових знань в інтересах цілого суспільства або держави [1, с. 56–57]. Отже, створення та поширення об'єктів інтелектуальної власності можуть призводити й до негативних наслідків, а саме:

- за певних умов право на об'єкт інтелектуальної власності може використовуватися як стримуючий механізм інноваційного розвитку суспільства або держави;
- права на об'єкти інтелектуальної власності, що належать певним національним інноваційним системам можуть, за певних умов, вступати в протиріччя з інтересами інших національних інноваційних систем, що може призводити до непередбачуваних наслідків;

– обсяги витрат суспільства та держави на підтримку системи охорони відповідних об'єктів інтелектуальної власності можуть суттєво перевищувати отриманий ефекти від їхнього використання [3].

Отже, коли мова йде про об'єкти інтелектуальної власності на певному етапі розвитку суспільства та держави варто враховувати певні обставини:

– в період інформаційної, цифрової епохи розвитку рушійною силою виступає саме інтелектуальна діяльність. При цьому роль та значення результатів інтелектуальної діяльності зростає, оскільки починають виникати все нові об'єкти інтелектуальної власності, які потребують впровадження та використання суттєво нової інтелектуальної власності;

– розвиток суспільства та держави є складним процесом, складність якого потребує аби права на вже існуючі об'єкти інтелектуальної власності знаходили відповідні спільні риси та встановлювали необхідну рівновагу між різноманітними інтересами різних суспільств та держав, з якими взаємопов'язані процеси розробки інновацій, інтелектуальна діяльність та творчість, поширення результатів такої діяльності [3; 9, с. 59].

Зважаючи на вказане можемо стверджувати, що процеси створення та використання

об'єктів інтелектуальної власності потребують здійснення відповідного регулювання на державному рівні. Регулюючі дії створюватимуть відповідні умови що сприятимуть формуванню та розвитку перспективних об'єктів інтелектуальної власності з відповідним рівнем їхнього використання та захисту.

Висновки. Таким чином, розглядаючи особливості об'єктів інтелектуальної власності важливо враховувати, що кожному етапу розвитку суспільства та держави відповідають певні об'єкти інтелектуальної власності. Накопичення та сліпе використання попереднього досвіду в сфері створення та використання об'єктів інтелектуальної власності, їх закріплення та повторення не дозвлятимуть вирішувати нові проблеми, що обов'язково виникатимуть під час процесів розвитку. Саме тому питання щодо об'єктів інтелектуальної власності повинно постійно перебувати в полі зору держави, котра виявлятиме проблеми щодо регулювання та управління такими об'єктами, шукатиме відповідні методи та засоби їхнього використання, намагатиметься ефективно реалізовувати можливі форми регулювання та управління, а також готувати підґрунтя для здійснення нових змін та пошуків.

Література:

1. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність : підручник. 3-тє вид. Київ : Знання, 2015. 672 с.
2. Бояр А. О. Інтелектуальна власність : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 164 с.
3. Гордиенко Г. В. Интеллектуальная собственность как объект государственного управления: назревшие решения. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/intellektualnaya-sobstvennost-kak-obekt-gosudarstvennogo-upravleniya-nazrevshie-resheniya>
4. Інтелектуальна власність та патентознавство : підручник. Н. О. Білоусова, Н. В. Гаврушкевич, М. А. Данильченко, О.Я. Юрчишин та ін. ; за ред. проф. П. М. Цибульова та доц. А. С. Ромашко ; Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. 356 с.
5. Матвійчук В. К., Чугаєнко Ю. О., Савенков О. І. (2013) Інтелектуальна власність як джерело інноваційного розвитку національного господарства : монографія. Київ : ВНЗ «Національна академія управління». 464 с.
6. Олейнікова Л. Г. Особливості інтелектуальної власності як товару в сучасних умовах розвитку економіки України. *Ефективна економіка*. 2013. № 6. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_12
7. Орлюк, О. П., Святоцький, О. Д. Право інтелектуальної власності: академічний курс : підручник. Київ : Видавничий дім «Ін Юре». 2007. 696 с.
8. Сенюта В. Інтелектуальна власність: проблеми традиційних способів обґрунтування. *Право і громадянське суспільство* : електронне видання. 2016. № 1(13). Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/257-intelektualna-vlasnist-problemy-tradytsiynykh-sposobiv-obgruntuvannya-seniuta-v-o>
9. Спідина, Г. О., Гордеюк, А. О. Особливості сучасної класифікації об'єктів права інтелектуальної власності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 58–64.
10. Цивільний кодекс України Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/para2269#n2269>

References:

1. Bazylevych, V. D. (2015) *Intelektualna vlasnist: pidruchnyk*. 3-tie vyd. [Intellectual property : a textbook. 3rd edition] Kyiv : Znannia. 672 s. [in Ukrainian]
2. Boiar A. O. (2007) *Intelektualna vlasnist : monohrafiia*. [Intellectual property: monograph] Lutsk : RVV «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky. 164 s. [in Ukrainian]

3. Gordienko G. V. (2018) *Intellektualnaya sobstvennost kak obyekt gosudarstvennogo upravleniya: nazrevshie resheniya* [Intellectual Property as an Object of State Administration: Overdue Solutions] Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/intellektualnaya-sobstvennost-kak-obekt-gosudarstvennogo-upravleniya-nazrevshie-resheniya> [in Russian]
4. *Intelektualna vlasnist ta patentoznavstvo : pidruchnyk* (2021) [Intellectual property and patent science: textbook] N. O. Bilousova, N. V. Havrushkevych, M. A. Danylchenko, O. Ia. Yurchyshyn ta in. ; za red. prof. P. M. Tsybulova ta dots. A. S. Romashko ; Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo «Politekhnika». 356 s. [in Ukrainian]
5. Matviichuk V. K., Chuhaienko Yu. O., Savenkov O. I. (2013) *Intelektualna vlasnist yak dzherelo innovatsiinoho rozvytku natsionalnogo hospodarstva : monohrafiia* [Intellectual property as a source of innovative development of the national economy: monograph] Kyiv : VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia». 464 s. [in Ukrainian]
6. Oleinikova L. H. (2013) *Osoblyvosti intelektualnoi vlasnosti yak tovaru v suchasnykh umovakh rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Peculiarities of intellectual property as a commodity in modern conditions of development of the economy of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. № 6. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_12 [in Ukrainian]
7. Orliuk, O. P., Sviatotskyi, O. D. (2007) *Pravo intelektualnoi vlasnosti: akademichnyi kurs : pidruchnyk* [Intellectual property law: academic course : textbook]. Kyiv : Vydavnychiy dim «In Yure». 696 s. [in Ukrainian]
8. Seniuta V. (2016) *Intelektualna vlasnist: problemy tradytsiinykh sposobiv obgruntuvannia* [Intellectual property: problems of traditional methods of justification]. *Pravo i hromadianske suspilstvo* : elektronne vydannia. № 1(13). Retrieved from <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/257-intelektualna-vlasnist-problemy-tradytsiinykh-sposobiv-obgruntuvannya-seniuta-v-o>
9. Spitsyna, H. O., Hordeiuik, A. O. (2020) *Osoblyvosti suchasnoi klasyfikatsii ob'ektiv prava intelektualnoi vlasnosti* [Peculiarities of the modern classification of objects of intellectual property rights]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. № 3. S. 58–64. [in Ukrainian]
10. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy* (2020) [The Civil Code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran2269#n2269> [in Ukrainian]

УДК 159.99;323.39

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-2](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-2)

Назарій БАЮРЧАК

аспірант кафедри політичних інститутів і процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018
ORCID: 0000-0001-8946-5493

Nazarii BAIURCHAK

Postgraduate Student at the Department of Political Institutes and Processes Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57 Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018
ORCID: 0000-0001-8946-5493

ХАРИЗМАТИЧНА ВЛАДА У КОНЦЕПЦІЇ МАКСА ВЕБЕРА

CHARISMATIC POWER OF CHARACTER IN THE CONCEPT OF MAX WEBER

У статті автори аналізують особливості вчення німецького вченого Макса Вебера про харизматичне панування, досліджують політико-філософські основи цього поняття, витоки та особливості застосування до сучасної політичної реальності.

Актуальність дослідження полягає в увазі особистості політичних лідерів, оскільки хід сучасного політичного процесу свідчить про істотний вплив особистісних якостей лідерів на формування і функціонування політичної влади. Механізм персоніфікації політичної влади означає асоціювання в масовій свідомості лідерства з конкретною людиною і зростання ролі і значення такої якості особистості лідера, як харизма. Аналіз джерел показує, що серед вчених відсутня загальна позиція як щодо веберівської концепції харизми, так і щодо можливості використання даного поняття в сучасних трактуваннях політичного лідерства і харизми.

Мета дослідження – харизматичне лідерство в політичній теорії Макса Вебера. *Методологія*: бібліографічний: аналіз, систематизація, теоретичних даних та літературних джерел, історичний: дослідження виникнення, формування та розвитку поняття політичного та харизматичного лідера.

Наукова новизна. Запропоновано підхід, в якому ґрунтовано особливості концепту харизма в політичній концепції Макса Вебера. Виокремлено підходи до застосування терміну «харизму» в сучасному політичному лідерстві. Вказано форми та типи харизми в сучасному політичному процесі.

Висновки. Феномен харизми має місце в малих і великих групах, де зустрічається персоніфікація ідеалів у процесі об'єднання, зближення та згуртування. Харизма в більшості випадків виникає в екстремальних історичних умовах, коли виникає відповідна соціально-психологічна необхідність. Базисом будь-якого панування (а відповідно кожного типу) та бажання підкорятися є віра, склад якої рідко буває простим. Кожен із виділених типів панування у тій чи іншій мірі потрібний в елементах інших типів. Таким чином, у Вебера немає задуму локалізувати історичну реальність жорсткими межами.

Ключові слова: політичний лідер, політична панування, рутина, харизма, харизматичний лідер.

In the article, the authors analyze the features of the doctrine of the charismatic dominion of the German scientist Max Weber, explore the political and philosophical foundations of this concept, as well as the origins and features of its application to modern political reality.

Since the course of the modern political process indicates a significant influence of the personal qualities of leaders on the formation and functioning of political power; the relevance of the study lies in the attention of the personality of political leaders, The mechanism of personification of political power means the association in the mass consciousness of leadership with a specific person and the increase in the role and importance of such a quality of the leader's personality as charisma. Source analysis shows that among scientists there is no common position regarding both the Weberian concept of charisma, and the possibility of using this concept in modern interpretations of political leadership and charisma.

Purpose of the study – charismatic leadership in the political theory of Max Weber. *Methodology*: bibliographic analysis, systematization, theoretical data and literary sources; historical analysis: study of the emergence, formation and development of the concept of a political and charismatic leader.

Scientific novelty. An approach is proposed in which the features of the concept "charisma in the political concept of Max Weber" are based. Approaches to the use of the term "charisma" in modern political leadership are highlighted. The forms and types of charisma in the modern political process are indicated.

Conclusions. The phenomenon of charisma takes place in small and large groups, where the personification of ideals occurs in the process of unification, rapprochement and rallying. Charisma most often arises in extreme historical conditions, when a corresponding social psychological need arises. The basis of any domination (and, accordingly, of each type) and the desire to obey is faith, the composition of which is rarely simple. Each of the distinguished types of domination is to some extent necessary in the elements of other types. Thus, Weber does not intend to localize historical reality with rigid boundaries.

Key words: political leader, political dominance, routine, charisma, charismatic leader.

Постановка проблеми. У гуманітарних науках на сьогодні немає єдиної думки як у відношенні концепції харизми Вебера, так і щодо ймовірності застосування даного поняття для розгляду сучасних соціально-політичних процесів. Необхідно відзначити той факт, що більшість підходів до пояснення феномену харизми, розроблених надалі, вибудовуються за принципом перетворення, розширення або критики веберівської інтерпретації поняття «харизми». При цьому необхідно визначити, що ж означає концепт «харизма» у різних сферах його вивчення. Це слово у перекладі з грецької означає «милість». Під нею мається на увазі винятковий авторитет деяких особистостей всередині будь-якої спільноти. Також слово «харизма» використовувалося в давньогрецькій міфології для визначення дару притягувати до себе інтерес з боку оточуючих людей. При цьому харитами називали давньогрецьких богинь краси, грації та витонченості. У християнстві цей термін означає дар Бога. У церковнослов'янських і українських перекладах новозавітних та інших текстах харизма зазвичай передається словом «благодать».

Особливості осмислення харизми в теорії М. Вебера. Поняття «харизми» у Вебера може бути співвіднесено: 1) з «релігійною харизмою» (в первісному сенсі носій харизми – це пророк, який мав величезний вплив на людей і зв'язок з Небом); 2) із поняттям військової політики. Поняття харизматичного авторитету грало велику роль у рамках дослідження Максом Вебером ідеальних типів держав [4, с. 120].

Феномен харизми має місце в малих і великих групах, де зустрічається персоніфікація ідеалів у процесі об'єднання, зближення та згуртування. Харизма в більшості випадків виникає в екстремальних історичних умовах, коли виникає відповідна соціально-психологічна необхідність. Якість харизматичного лідера, чинного на релігійному чи соціально-політичному полі, у деяких випадках містифікуються. Його вважають пророком, обраним, найбільшою історичною особою, рятівником, напівбогом, який здійснює велику місію, яка притягує його прихильників і послідовників. Подекуди навіть очевидні невдачі обертаються його прославленням (втеча розцінюються як порятунок, будь-які втрати – як обов'язкові жертви або підступи ворогів, безглузді твердження – як незбагненна мудрість). Серед відомих історії харизматичних особистостей можна виділити таких як Ісус Христос, Будда і пророк Мухаммед. До харизматиків відносяться, з одного боку, творці напрямів усередині світових релігій – Лютер і Каль-

він, з іншого боку, – великі державні і військові діячі, такі як Чингісхан або Наполеон. У ХХ ст. серед таких діячів можна виділити Гітлера та Муссоліні, Леніна, Сталіна та Троцького, а також Махатму Ганді та Мартіна Лютера Кінга. Потрібно відзначити, що властивість харизми не залежить від роду діяльності та її морально-етичного змісту: харизматичним лідером з рівним успіхом може бути і святий, і злочинець [5, с. 320].

Так, поняття «харизма», спочатку застосовувалося виключно в релігійному середовищі, але з часом набуло поширення як в політології, так і в інших гуманітарних науках завдяки роботам Вебера. При цьому його концепція харизми все ще залишається однією з найпоширеніших і розроблених у теоретичному та методологічному відношенні. Однак неоднозначність проблеми харизми і пов'язаних з нею явищ призводять до того, що існуючі трактування теоретичної спадщини Вебера стоять один від одного вкрай далеко і нерідко мало співвідносяться зі змістом, який вкладався автором у цей детермінант. Зазначимо також і те, що веберівська категорія «харизми» містить низку значень, більшість з яких швидше тільки заявлено, ніж досконально вивчено. Проблема харизми тісно співвідноситься з питаннями соціальних змін і нововведення, створення нових інститутів, а також проблемою підтримки і збереження політичного порядку, надання йому важливості і законності [8, с. 25]. Тут привертає увагу те що, що в Україні поняття «харизма», «харизматичний лідер» завоювали величезну популярність, тим не менше вони увійшли, швидше, в публіцистичний обіг. Вживання терміну «харизма» широким колом громадськості фактично звело його до ринкового синоніму популярності (знаменитості, чарівності) індивіда. У вітчизняній науці тема харизми практично випадає з наукового дискурсу. У вітчизняній політології харизма, як правило, вивчається в контексті історії політології (як одна з категорій класика соціально-політичних наук М. Вебера). Загалом у вітчизняній науці проблематика харизми не достатньо розроблена, порівняно зі світовою.

Мета дослідження – формування сучасного підходу до дослідження харизматичного лідерства в політичній теорії Макса Вебера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «харизма» М. Вебер запозичив з ранньохристиянської літератури, й воно означає «богонатхненність». Цей термін застосовується до особистості, що виділяється з середовища «звичайних» людей й вважається наділеним надлюдськими

або, принаймні, винятковими здібностями: «вірність харизмі пророка, чи вождя на війні, чи видатного демагога на народному зібранні чи в парламенті якраз і означає, що людина подібного типу вважається внутрішньо «визнаним» керівником людей, що останні підкорюються йому не в силу звичаю, а тому, що вірять в нього [3, с. 24]. Причому не так важливо, чи дійсно ці здібності настільки незвичайні, головне, щоб такими їх бачили його послідовники, які фанатично віддані харизматичному лідерові й усякий сумнів у його видатних якостях розглядають як святотатство. І якщо бюрократичне лідерство є гранично безособове, то харизматичне лідерство носить, як правило, глибоко особистісний характер.

На думку вченого, політичне лідерство через вождизм еволюціонувало в становленні різного типу політичних систем. Наприклад, особливістю Заходу є політичний вождизм спочатку у вигляді вільного «демагога», який виник на основі міста-держави (тобто полісного укладу), що було характерно тільки для середземноморської культури, а потім у вигляді парламентського «партійного вождя», який встановився на ґрунті конституційної держави, вкоріненої лише на Заході. М. Вебер вважав, що підкорення такому лідеру уможливилось завдяки двом засобам, які апелюють до особистого інтересу тих, хто підкоряється, – це матеріальна винагорода і привілеї [3, с. 30].

Ми вважали за необхідне розглянути концепцію харизми Макса Вебера, оскільки саме він вивів це поняття за межі релігійної сфери. Завдяки його працям поняття «харизма» отримала широке поширення в гуманітарних науках: політології, соціології, антропології, історії, психології, і, звичайно ж, філософії. Також він вперше провів системний аналіз феномену харизматичного панування. Важливо те, що веберівська теорія харизми має безпосередній вихід у політичний простір. Більшість пояснювальних моделей феномену харизми так чи інакше ґрунтується на підході Вебера. У своїй праці «Три чисті типи легітимного панування» Вебер виділяє легальне, традиційне та харизматичне панування.

Легальне панування Вебер співвідносить з бюрократичним, яке зазвичай є обраним. Традиційне панування у розумінні Вебера базується на вірі у давні порядки. У такому типі влади особі підкоряються на основі її походження та традиційному успадкуванні влади чи усталеній звичці [10, с. 205].

Харизматичне панування має в своїй основі відданість особі володаря в силу його харизми, яка підтримується вірою в надзви-

чайні здібності, героїзм, силу духа та слова харизматика. Бажання підкорятися володареві виникає не через формальний статус, а через його особисті небуденні якості. Управлінський штат може бути сформований відповідно до харизми та особистої відданості, а не на основі фахових вмінь чи належності до певного привілейованого суспільного стану. Саме управління не буде орієнтуватися на правила чи традиції. Харизматична правотворчість у своїй суті є проголошенням рішення володаря чи мудреця і визнанням його громадою послідовників. Таке рішення буде обов'язковим допоки не знайдеться інша особа, яка претендує на харизматичну значущість, що зможе протиставити йому власне конкурентне рішення [6, с. 85].

Макс Вебер наголошує, що явище харизми має виключно ірраціональний характер і базується на вірі у демагога, пророка чи вождя, які є носіями харизми.

Ще однією ключовою рисою харизми у розумінні Вебера є її відносність. Він співставляє маніакальне шаленство нордичного «берсеркера», чудеса здійснені певним пророком, чи демагогічний дар античного політичного лідера. Для нього харизматиками є такі різні діячі як Христос, Перікл чи Наполеон. Бо вирішальним є те, що вони діяли та здобували визнання відповідно до своєї харизми. Нам варто розширити цю думку та зазначити, що по суті Перікл, Наполеон чи Христос ретранслювали ті набори характеристик на уміння, що робили їх харизматичними в очах своїх послідовників відносно культури та цінностей суспільств у яких вони діяли. Тобто другою стороною харизми буде сам соціум, який визначає затребуваний тип якостей, що робитимуть особу харизматичною в очах громади. Умовний В.І. Ленін з його набором особистісних характеристик та риторикою, що лунала з його вуст, не зміг би себе проявити у часи Французької революції в силу іншого суспільного запиту на той час [9, с. 180].

Важливою характеристикою харизматичної влади у концепції Макса Вебера є необхідність постійних проявів успіху харизматичного лідера. Він значимий лише до того часу, доки зможе зберігати ознаки «Божої ласки», а в разі невдач його панування може бути поставлене під сумнів. Тому харизматик був під постійною загрозою втрати ореолу харизматичності, що дає нам змогу говорити про непостійність, обумовленість та тимчасовість харизматичної влади, яка часто прямо пропорційно залежить зовнішніх ознак успішності.

Особливість харизматичної влади є її тенденція до рутинізації, коли вже немає носія

особистої харизми. Це відбувається коли:
1) харизматичні новоутворення замінюються судовими прецедентами або просто прецедентами, започаткованими харизматиками. Тобто певні рішення харизматичного лідера стають нормою і повсякденністю. 2) штаб харизматичного управління перетворюється у легальний 3) міняється зміст самої харизми [1, с. 58].

Здобуття харизматичної спадкоємності може відбуватись у кількох формах:

– Пошуки ознак харизматичної кваліфікації відповідно до певних якостей, що роблять особу харизматичною.

– Гадання оракула, жереб чи інші способи

– Харизматична кваліфікована особа може визначатися через низку способів.

Класифікація харизми. Способами визначення харизматично кваліфікованих осіб є:

1) визначення самим носієм харизми через проголошення спадкоємця, що водночас є одним з найпопулярніших способів. Таким чином віра у власну легітимність харизми змінюється вірою в здатність легітимного успадкування харизматичної влади;

2) визначення харизматично кваліфікованими послідовниками, які визначаються «справжнього» покликаного у спадкоємці государя;

3) успадкування харизми, на основі віри, що харизматична кваліфікація може бути закладена у крові. Тут харизма пов'язується з приналежністю до певного роду. Яскравими прикладами є середньовічний Захід та Японія з їхнім «правом первородства». У цьому випадку громада вірить не так в особистість володаря як в його «легітимне успадкування» влади. В цьому випадку позаповсякденний характер харизми набуває вагомий традиціоналістський відтінок. А владні претензії тепер стають незалежними від особистих якостей та прив'язаними приналежністю до конкретної династії [2, с. 208];

4) ритуальне уречевлення харизми, що в своїй суті є вірою в передання або створення харизматичних якостей через: хірургічні маніпуляції, рукоположення, миропомазання тощо;

5) харизматична легітимність може перейти в демократичну процедуру шляхом виборів і отримання мандату з доброї волі підлеглих. В такий спосіб харизматична легітимність втрачає свій авторитарний характер, а харизматик стає одним із чиновників, обраним своїми підлеглими на основі їхніх уподобань [2, с. 210].

Політична філософія харизми. У повній відповідності зі своєю методологією Вебер

вивчає легітимні типи панування з точки зору характеру мотивації, що викликає послух. Він знаходить три можливі (типові) внутрішні виправдання, тобто основи легітимності, і відповідно до них розрізняє три типи панування. По-перше, традиційне, засноване на авторитеті «вічного вчорашнього»: авторитеті правил, освячених початковою значимістю і загальноприйнятою установкою на їх дотримання. Далі, легальний тип панування, що має в якості «мотиву поступливості» міркування інтересу, віру в обов'язковість легального встановлення і ділової «компетентності», обґрунтованої раціонально створеними правилами, тобто орієнтацією підпорядкування під час виконання встановлених правил. І нарешті, третій тип, який представляє особливий інтерес, – харизматичне панування, засноване на авторитеті незвичайного особистого привабливого дару, харизмі як якоїсь екстраординарної різької здібності, властивості індивіда, що виділяє його серед оточуючих його людей [4, с. 111].

Вебер вважає очевидним, що об'єднання та організації, що належать до того чи іншого чистого типу панування, в історичній дійсності виняткові. Базисом будь-якого панування (а відповідно кожного типу) та бажання підкорятися є віра, склад якої рідко буває простим. Кожен із виділених типів панування у тій чи іншій мірі потрібний в елементах інших типів. Таким чином, у Вебера немає задуму локалізувати історичну реальність жорсткими межами. Корисність систематизації полягає в тому, що «у кожному окремому випадку можливо розрізнити, які саме аспекти організованої групи можуть легітимно ідентифікуватися як підпадаючі під ту чи іншу категорію панування або дуже до них близькі». Як зазначає у зв'язку з цим Раймон Арон: «... саме тому, що дійсність невиразна, до неї потрібно звертатися з ясними думками; саме тому, що немає суто харизматичного чи традиційного панування, необхідно<...> чітко розділити ці два типи <...> Використовуючи лише чітко визначені поняття, ми можемо порівнювати відхилення їх змісту від реальності, розглядаючи численні окремі поняття тільки в їх поєднанні, ми можемо досягнути сукупність реальності» [1, с. 255].

Висновки. Таким чином, харизматичний тип панування базується на чомусь екстраординарному, незвичайному, ніколи раніше не визнавався, виступаючи альтернативою пануванню традиційного типу, яке тримається прихильністю до «раз і назавжди заведеного». У той же час і традиційний, і харизматичний типи панування спираються на особисті від-

носини між лідером і його послідовниками і в цьому відношенні відмінні від легального панування як безособового. Однак харизматичне панування якоюсь мірою протистоїть іншим типам панування, оскільки засновує свою легітимну значущість на незвичайній самовіддачі; харизматичний порядок протистоїть рутині повсякденності, яка поєднує її з іншими типами панування. На основі цього можливий дихотомічний підрозділ типів панування на позаповсякденний (харизматичний) і повсякденний (традиційний і легально-раціональний).

Загалом у західній політичній науці вважається, що традиційне панування характерне для доіндустріального суспільства, а бюрократичне – для індустріального, де лідер повинен продемонструвати певний рівень компетенції, просуваючись по певних рівнях бюрократичної кар'єри. Якщо тради-

ційне й бюрократичне лідерство функціонує в стабільних соціальних системах і пристосоване до вирішення повсякденних завдань (тому його М. Вебер називає рутинним), то харизматичне виникає при змінах функціонування соціальної та політичної системи.

Вчений вказував на три вирішальні й обов'язкові якості для політичного лідера, які не втратили своєї актуальності й у сучасних умовах: відданість справі (готовність на самопожертву), почуття відповідальності та окомір (здатність внутрішньо зібрано і спокійно аналізувати реальні обставини, відчувати політичний час). Можна з впевненістю говорити, що концепція М. Вебера про типи лідерства справила вплив на подальший розвиток теорій політичного лідерства, особливо в частині його типологізації. Обґрунтоване положення ми в подальшому використаємо до аналізу іміджевих характеристик лідерства в Україні.

Література:

1. Арон, Р. Етапи розвитку соціологічної думки. Київ : Видавництво Жупанського. 2004. 688 с.
2. Василик М. А., Вершинин М. С. Политология: словарь-справочник. Москва : Гардарики. 2005. 426 с.
3. Вебер М. Харизматическое господство. *Социс*. 1988. № 5. 38 с.
4. Гайденко П. П., Давыдов Ю. Н. История и рациональность. Социология Макса Вебера и веберовский ренессанс. Москва : Политиздат. 1991. 367 с.
5. Cavalli L. Charisms and twentieth-century politics. Max Weber, rationality and modernity. Ed. S. Whimster and S. Lash. L. etc.: Allen Unwin. 1987. P. 317–334.
6. Dow Th. An analysis of Weber's work on charisma. *The British journal of sociology*. 1978. Vol. XXIX. № 1. P. 83–93.
7. Greenfeld L. Reflections on two charismas. *The British journal of sociology*. 1985. Vol. 34. № 1. P. 117–132.
8. McCulloch A. Jesus Christ and Max Weber: two problems of charisma. *Max Weber studies*. London. 2005. Vol. 5. N 1.
9. Weber M. Economy and society. Ed. By G. Roth and C. Wittich. Berkeley etc. : univ. of California Press. 1978. Vol. 1–2. 1368 p.
10. Weber M. The sociology of religion. Transl. by E. Fis-coff. Introd. By T. Parsons. L. : Methuen, 1965. LXVII, 308 p.

References:

1. Aron, R. (2004). Stages of development of sociological thought, K. : Zhupansky Publishing House, 688 p. [in Ukrainian].
2. Cavalli L. (1997) Charisms and twentieth-century politics. Max Weber, rationality and modernity. Ed. S. Whimster and S. Lash. L. etc.: Allen Unwin. P. 317–334. [in English].
3. Dow Th. (1978) An analysis of Weber's work on charisma. *The British journal of sociology*. Vol. XXIX. № 1. P. 83–93. [in English].
4. Haydenko, P. P., Davydov, Y. N. (1991). History and rationality. Sociology of Max Weber and the Weberian Renaissance. M. : *Politizdat*, 367 p. [in Russian].
5. Greenfeld, L. (1985) Reflections on two charismas. *The British journal of sociology*. Vol. 34. № 1. P. 117–132. [in English].
6. McCulloch, A. (2005) Jesus Christ and Max Weber: two problems of charisma. *Max Weber studies*. London. Vol. 5. N 1. [in English].
7. Vasylyk, M. A., Vershinin, M. S. (2005). Political science: dictionary-reference. M. : Gardaryki, 426 p. [in Russian].
8. Weber, M. (1998). Charismatic Dominion. *Socys*. No. 5. P. 38. [in Russian].
9. Weber, M. (1978) Economy and society. Ed. By G. Roth and C. Wittich. Berkeley etc. : univ. of California Press. Vol. 1–2. 1368 p. [in English].
10. Weber, M. (1965) The sociology of religion. Transl. by E. Fis-coff. Introd. By T. Parsons. L. : Methuen. LXVII, 308 p. [in English].

УДК 321.64

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-3)

Людмила КРИВА

директор Центру координації наукових видань та розвитку міжнародного співробітництва,
Міжрегіональної Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0002-8766-1543

Liudmyla KRYVA

Director of the Center of Scientific Publications Coordination and Development of International Cooperation
Interregional Academy of Personnel Management, Interregional Academy of Personnel Management,
Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0002-8766-1543

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ (НАПРИКІНЦІ 1980-Х – СЕРЕДИНИ 1990-Х РОКІВ ХХ СТ.)¹

PARTICULARITIES OF FORMING DEMOCRATIC TRADITIONS IN POLAND AND UKRAINE (THE LATE 1980S – THE MID-1990S OF THE 20TH CENTURY)

У дослідженні проведено аналіз особливостей процесів зародження та розвитку демократичних традицій Польщі та України періоду кінця 1980-х – середини 1990-х років та з'ясовано основні відмінності у демократичних трансформаціях, що відбулися в Польщі та Україні. Демократичний транзит, який розпочався в країнах соціалістичного табору Центральної та Східної Європи, послужив відповіддю на тоталітарне панування політичних режимів, на неефективність існуючої системи управління та господарювання. З'ясовано, що демократичні зміни у країнах Центральної та Східної Європи не мали єдиної універсальної моделі формування демократії, їх транзит відбувався під впливом історичних та культурних чинників із посиленням етнічної та національної проблематики. Процес змін передбачав ліберальні політичні підходи, інституалізацію громадянських прав і свобод; ліквідацію колишніх політичних інститутів; демократизацію нового політичного режиму; соціально-політичну адаптацію громадян у нову систему. Перехід пострадянського простору до демократії спричинили: низька легітимність авторитарних режимів та економічна неспроможність, поява значної кількості освіченого середнього класу, соціально-політична поляризація, зміни в політиці зовнішніх акторів. Визначено основні напрями змін у політичній системі Польщі: ствердження основ плюралізму в політичній сфері; легалізація політичної опозиції, конституційний поділ влади; становлення інститутів демократичного парламентаризму. Польська державність мала в своїй основі історичні передумови підтримки демократичного соціалізму, компроміс еліт, плюралістичні погляди в політичній сфері, підтримку ринкового реформування, легалізацію політичної опозиції, становлення інститутів демократичного парламентаризму. Тоталітарна спадщина в Україні періоду реалізації демократичних змін загальмувала формування дієвих державних інститутів та потужної національної спільноти, а подальша демократизація не врахувала національну специфіку, виявила некерованість ліберальних підходів, отримавши довгострокове домінування комуністичних політичних сил.

Ключові слова: демократія, політичні трансформації, Україна, Польща, традиція, процеси державотворення.

The study analyzed the peculiarities of the processes of birth and development of the democratic traditions of Poland and Ukraine in the period of the late 1980s – mid-1990s and clarified the main differences in the democratic transformations that took place in Poland and Ukraine. The democratic transition, which began in the countries of the socialist camp of Central and Eastern Europe, served as a response to the totalitarian rule of political regimes, to the inefficiency of the existing system of management and management. It was found that the democratic changes in the countries of Central and Eastern Europe did not have a single universal model of the formation of democracy, their transit took place under the influence of historical and cultural factors with the strengthening of ethnic and national issues. The process of change involved liberal political approaches, institutionalization of civil rights and freedoms; liquidation of former political institutions; democratization of the new political regime; social adaptation of citizens to the new system. The transition of the post-Soviet space to democracy was caused by: the low legitimacy of authoritarian regimes and economic failure, the emergence of a significant number of educated middle class, socio-political polarization, changes in the politics of external actors. The main directions of changes in the political system of Poland are determined: affirmation of the foundations of pluralism in the political sphere; legalization of political opposition, constitutional separation of powers; formation of institutions of democratic parliamentarism.

¹ Стаття підготовлена в рамках реалізації проєкту «Грант на старт» університету імені Миколая Коперника в м. Торунь (Республіка Польща).

Polish statehood was based on the historical prerequisites of support for democratic socialism, compromise of elites, pluralistic views in the political sphere, support for market reform, legalization of political opposition, establishment of institutions of democratic parliamentarism. The totalitarian legacy in Ukraine during the period of implementation of democratic changes inhibited the formation of effective state institutions and a powerful national community, and subsequent democratization did not take into account national specificities, revealed the ungovernability of liberal approaches, resulting in the long-term dominance of communist political forces.

Key words: *democracy, political transformations, Ukraine, Poland, tradition, state formation processes.*

Постановка проблеми. Наприкінці 1980-х – початку 1990-х років ХХ ст. посилювалися соціальні трансформації та відбулися зрушення в напрямі переходу від авторитарних комуністичних суспільств до демократичних норм і практик існування держав в подальшому. Суттєві демократичні процеси, поглиблення ліберальної ідеології, зникнення соціалістичного способу функціонування держав, упровадження основ ринкової економіки реалізувалися на території Центральної та Східної Європи. Подальший вступ до ЄС і глибока транснаціональна інтеграція допомогли забезпечити підтримку демократичним перетворенням у постсоціалістичних країнах. Але процеси побудови демократичних суспільств є достатньо складними, неоднорідними та передбачають постійного поглиблення розпочатих реформ, ствердження принципів верховенства права, плюралізму, свободи слова та інших демократичних складників. В той же час, історичні передумови, національна ментальність, політичні особливості реалізації трансформаційного переходу до демократії визначили подальший розвиток постсоціалістичних держав, про що свідчить досвід таких країн як Польща та Україна.

Аналіз останніх публікацій за тематикою. Проблематика особливостей процесів формування демократичних традицій Польщі та України послужила основою для досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: В. Буркало, В. Бусленко, М. Вегеш, М. Спур, Р. Кополовець, Н. Марадик, І. Милосердна, Ю. Окуньовська, Ю. Остапець, В. Савка та ін. В той же час, для українського контексту актуальним залишається досвід європейських трансформаційних процесів, які визначаються її модернізаційним досвідом, приєднанням до ліберально-демократичних цінностей шляхом інтеграції у ЄС, поєднанням демократичних інститутів та національних особливостей управління, зміною підходів у політичній культурі.

Мета роботи – дослідження особливостей процесів формування демократичних і державотворчих традицій Польщі і України як сучасних європейських держав.

Виклад основного матеріалу. Активізація процесів політичних та соціально-економічних змін, що мали тенденцію до ствердження демократії у 1990-х роках. у країнах Центральної та

Східної Європи, дозволила науковцям ввести поняття «демократичного транзиту», яке відобразило суттєві трансформації суспільно-політичного устрою. Започаткування у другій половині 1980-х років у країнах Центральної та Східної Європи політичних трансформацій, демонтувало систему, яка базувалася на плановій економіці, централізованому управлінню, комуністичній ідеології. А вже наприкінці 1990-х років, першого посткомуністичного десятиліття, Центральна та Східна Європа широко розглядалася як реальна історія успіху демократії. Стрімке знищення авторитарних режимів, які сформувалися та несуттєво видозмінювалися після Другої світової війни, було спричинене низкою зовнішніх і внутрішніх причин [1].

Прийнятний перехід до демократії передбачав по стадійну еволюцію: ліберальні підходи до політичного простору, інституалізація громадянських прав і свобод; ліквідація найбільш неспроможних інститутів колишнього політичного устрою; демократичні засади, що визначено нормами, процедурами та інститутами нового політичного режиму (проведення вільних виборів, об'єднання демократичної політичної системи); соціальне вбудовування до нової системи громадян [2].

Враховуючи неоднозначність формування демократичних основ у колишніх соціалістичних країнах, варто звернути увагу на особливостях зазначених змін:

- неможливість виокремлення єдиної універсальної моделі чи загальних характеристик формування демократії як політичного устрою та умов суспільного функціонування;
- вплив історико-культурних, духовно-ментальних, географічних та інших умов на специфіку етапів демократичного переходу окремих країн;
- наявність тісного зв'язку демократичних змін з суттєвим посиленням етнонаціональної проблематики.

До основних факторів, які сприяли переходу до демократії пострадянського простору можливо віднести: зниження легітимності авторитарних режимів, їх економічні невдачі; підвищення рівня життя, покращення освіти та збільшення міського середнього класу; зміни в політиці зовнішніх акторів; демонстраційний ефект демократичних переходів для формування моделей щодо подальшої

демократизації; рішучість консервативних груп середнього та вищого класу усунути ліві ідеологічні рухи від політичної влади; соціальна та політична поляризація [3–5].

Звернемося до трансформаційного досвіду Польщі. Польський політичний спротив сформувався у середовищі розчарованих комуністів, які допускали існування соціалізму «з людським обличчям» при умові відсутності домінування комуністичної влади. Значна підтримка демократичного соціалізму реалізувала швидкий перехід Польщі до демократичного суспільства після 1989 року. Реформатори продовжили стимулювання робочого самоврядування в питаннях заробітної плати, умов праці та виробництва в рамках націоналізованої системи. Опозиційні діячі вважали політичні реформи та економічні зміни можливими та бажаними в межах соціалістичного устрою. Керівництво профспілки «Солідарність» утрималося від оскарження структури польського комунізму відкрито, підтримуючи профспілкову активність і робітниче самоврядування. У 1981 році, напередодні придушення комуністами «Солідарності», кілька відомих лідерів закликали до передачі державної власності у колективну власність [6].

У 1986 р. у пресі зазвучав заклик до створення у Польщі економіки, заснованої на ринкових принципах, але з коригуваннями, які будуть з болючими наслідками. У 1987 р. партія «Солідарність» визнає потребу ринкових перетворень і вільної економічної діяльності, хоча зазначена позиція «Солідарності» була ще досить суперечливою, адже відстоюючи ринкові принципи, вона одночасно вимагала повної зайнятості. Перший демократичний уряд Т. Мазовецького розпочав реструктуризацію економіки за якою прослідувало скорочення робочих місць. У даній ситуації реформатори стали жертвами змін, адже ринкові перетворення спричинили суттєві проблеми, та розчарування прихильників «Солідарності». У той же час, нереволюційний перехід до демократії перетворив окремих колишніх комуністичних лідерів на великих власників [7].

Після перемоги «Солідарності» на виборах 1989 року, уряд Т. Мазовецького, стикаючись з катастрофічною економічною ситуацією з 50 % річною інфляцією та некерованим державним дефіцитом бюджету, запроваджує скорочення державних витрат. Стабілізована економіка перейшла до зростання, але проблематика бідності посилювалася, щостворило суспільстванедовіру до демократичних змін. Приватизаційні процеси, в яких колишні представники комуністичного режиму отримали у власність державні підприємства, поглибило соціальну кризу. Протягом 1990-х років вибори у Польщі набували гостроти,

за низької участі громадськості. Навіть погляди Л. Валенси виявилися суперечливими, і він зникає із суспільного життя після президентського терміну з 1990 по 1995 рік. Новим урядом продовжилося економічне реформування, надаючи Президенту нагляд за обороною та зовнішньою політикою. Конституція 1997 року уточнила поділ влади та закріпила громадянські права. Незважаючи на економічний розвиток, багато звичайних людей були незадоволені власним життєвим станом, зміщуючи власні політичні погляди праворуч [6; 8].

Після 1989 року конституційні рамки Польщі були набагато ближчими до ліберально-демократичних країн, ніж до Радянського Союзу. Ще до того, як у січні 1990 року уряд Т. Мазовецького запровадив так званий пакет економічних реформ «шокової терапії», соціалістичні принципи були припинені із запровадженням Закону про економічну діяльність у січні 1989 року. Зазначений законодавчий акт звільнив більшість секторів економіки від централізованого планування та виділення ресурсів [9].

В якості основних напрямів змін у політичній системі Польщі можливо виокремити: ствердження основ плюралізму у політичній сфері (свобода слова і преси; демократичні підходи до формування органів публічної влади; незалежність судової гілки влади); легалізація політичної опозиції, конституційний поділ влади; становлення інститутів демократичного парламентаризму [10].

Інтеграція у західні політичні та безпекові структури стало ключовим напрямом польських урядів після 1989 року, що було підкріплено у квітні 1994 року, коли країною було подано офіційну заявку щодо вступу до Європейського Союзу. Дипломатичні відносини між Європейськими Співтовариствами та Польщею встановилися у вересні 1988 року, а Угода про торгівлю і співпрацю була укладена через рік. Угода про асоціацію, відома як Європейська угода між Європейськими Співтовариствами і Польщею, яку підписали 16 грудня 1991 року, набула чинності 1 лютого 1994 року. У 1999 році Польщу визнано Європейською Комісією країною, яка має ринкову економіку. Саміт у Копенгагені, що пройшов у грудні 2002 року, ознаменувався підписанням історичних угод про приєднання країн Центральної Європи до Європейського Союзу [11].

Європейський досвід демократичного транзиту є цінним для України, адже країни-транзитери мають схожі історичні паралелі генези соціального та політичного трансформування: наявність періодів бездержавності, існування у кордонах режимів авторитарного чи тоталітарного керування, геополітичного тиску «наддер-

жав», виникнення процесів демократичних перетворень. Звісно, що особливість європейського шляху до демократії передбачає зваженого підходу до виявлення подібності та використання його в якості елемента при аналізі політичної історії іншої країни. Попри різні погляди, дійсно є важливими впроваджені у східноєвропейській практиці моделі та підходи щодо розв'язання проблематики у соціальній, економічній, політичній та національній сферах.

Суттєва тоталітарна спадщина в Україні у період виникнення демократичних змін загальмувала формування дієвих державних інститутів та потужної національної спільноти. Висловлена позиція громадян щодо незалежності країни у 1991 році, послаблювалася тягарем соціалістичного світогляду, зв'язком з минулими політичними орієнтаціями, що знижувало активність дій опозиційно налаштованих до колишньої управлінської еліти політично свідомих сил. В українському політичному представництві виокремилися колишні партійні керівники та директори великих підприємств, які, по суті сповідували комуністичну ідеологію. Демократичні сили мали вдатися до компромісних дій щодо підтримки української державності в обмін на передачу владних повноважень представникам комуністичної партії. Таким чином поступки опозиційної меншості дозволили реалізувати демократичні зміни на початку 1990-х років, але потужне комуністичне представництво у парламенті не сприяло динамічному розвитку демократії та ліберальних реформ [12].

Аналіз вітчизняних процесів демократизації доводить, що політичною елітою без наявності виваженої програми розпочато масштабну лібералізацію, а реформування не було посилено дієвими принципами формування демократичного суспільства.

Таким чином, деінституціоналізація делегітувала старі інститути, не посприявши наданню легітимності новим. Інкорпорування низки поставторитарних ліберально-демократичних інститутів, що не врахувало національну специфіку, спотворило трансформаційні процеси. Некерованість ліберальних підходів призвела до суттєвих кризових станів в економічній сфері, посиливши соціальні протиріччя, погіршивши рівень життя населення. У той час як Україна була значно невідповідною до складного впровадження західних надбань ліберального шляху розвитку, країни Центральної Європи досить успішно використали власний більш сприятливий соціально-економічний базис [1]. Демократична трансформація в Україні потребувала значних змін у різних сферах суспільного життя, формування середнього

класу, який підтримував би процеси демократизації країни, створення нової політичної еліти без тягаря тоталітарного минулого.

Потреба реалізації ліберальних інституційних реформ виявила себе у суттєвому зростанні кількості країн, в яких панувала авторитарна політична система наприкінці 1980–1990-х роках ХХ століття, стати на шлях демократичних трансформацій; реформувати демократичні інститути (виборчу систему, збалансування відносин між гілками влади); провести інституційні зміни у політичних системах; впровадити децентралізацію. Окремі країни (наприклад Польща) мали більш потужні ліберальні напрацювання, меншу тоталітарну історію і можливості швидкої реалізації демократичного реформування. Відмінним від польського був історичний та ідеологічний шлях України, де демократичні зміни слугували основою для послідовного формування національної держави, що стримало та ускладнило процеси транзиту до нової політичної системи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, аналіз процесів формування і еволюції демократичних і державотворчих традицій Польщі і України як сучасних демократичних європейських держав продемонстрував наявність різних передумов трансформаційного переходу та його наступних результатів. Ключовими характеристиками демократичного розвитку періоду кінця 1980-х – середини 1990-х років стало тяжіння до демократичного устрою, конфлікт між представниками комуністичної ідеології та опозицією, поява елементів громадянського суспільства, опозиційний характер окремих політичних рухів, національні особливості країн. Сучасна польська державність виокремилася на основі історичних передумов підтримки демократичного соціалізму, компромісу еліт, прояву плюралізму у політичній сфері, підтримки ринкового реформування, легалізації політичної опозиції, конституційного поділу влади; становленню інститутів демократичного парламентаризму. Подальшим ствердженням демократичного шляху Польщі стало укладання Угоди про торгівлю і співпрацю, Європейської угоди між Європейськими Співтовариствами і Польщею та угода про приєднання країн Центральної Європи до Євросоюзу, що посилює демократичні традиції країни. Особливістю українського досвіду демократичних змін стало довгострокове домінування комуністичних політичних сил, що не сприяло швидким ідеологічним перетворенням у країні.

Література:

1. Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть / упоряд. М. Лендьял. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
2. Милосердна І. М. Моделі демократичних перетворень в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.: регіональний вимір. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 67–76.
3. Єпур М. В. Транзитний демократичний політичний режим як феномен ХХІ століття. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2019. Том 31(70). № 1. С. 20–25.
4. Бусленко В. В. Взаємовідносини влади та опозиції в контексті демократизації політичних систем : дис. д-ра політ. наук : 23.00.02. «Донецький національний університет імені Василя Стуса» Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2020. 469 с.
5. Вегеш М. М., Кополовеч Р. В. Демократичний транзит у країнах пострадянського простору: генеза, моделі, етапи. *Вісник Львівського університету. Серія : Філо.-політолог. студії*. 2020. Вип. 33. С. 94–100.
6. Kubas S. et al. The trajectory of the process of democratization in Poland in the light of theory, political praxis and external evaluation: 1989–2019. *Studia Politologiczne*. 2020. №. 57. P. 9–29.
7. Peters Y., Tatham M. I. Democratic transformations in Europe: Challenges and opportunities. Taylor & Francis Ltd, 2016. 342 p.
8. Окуньовська Ю. В. Вплив незалежної самоврядної професійної спілки «Солідарність» на становлення громадянського суспільства у Польщі. *Політичне життя*. 2017. № 1–2. С. 33–37.
9. Cole D. H. From Renaissance Poland to Poland's Renaissance. *Michigan Law Review*. 1999. № 6(97). P. 2062–2102. URL: [https:// repository. law.umich.edu/mlr/vol97/iss6/37](https://repository.law.umich.edu/mlr/vol97/iss6/37)
10. Остапеч Ю., Буркало В., Гайданка Є., Марадик Н. Теоретико-методологічні засади дослідження постсоціалістичних трансформацій. *Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть* / упоряд. М. Лендьял. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
11. Савка В. Інтеграція країн регіону до Європейського Союзу. *Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть* / упоряд. М. Лендьял. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
12. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014) : монографія. Чернівці : Книги ХХІ, 2016. 552 с.

References:

1. Lendyiel, M. (2016). Politychni transformatsiyi u krayinakh Tsentral'noyi Yevropy naprykintsi XX – na pochatku XXI stolit' [Political transformations in the countries of Central Europe at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries]. Uzhhorod : Polihraf tsentr «Lira», 464 s. [in Ukrainian].
2. Miloserdna, I. M. (2018). Modeli demokratychnykh peretvoren' v kintsi KHKH – na pochatku KHKH st.: rehional'nyy vymir [Models of democratic transformations in the late 20th and early 21st centuries: regional dimension]. *Aktual'ni problemy polityky*. Vol. 61. S. 67–76 [in Ukrainian].
3. Yepur, M. V. (2019). Tranzytnyy demokratychnyy politychnyy rezhym yak fenomen KHKH stolyt' [Transit democratic political regimen as a phenomenon of the XXI century]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya : Yurydychni nauky*. Vol. 31(70). № 1. S. 20–25 [in Ukrainian].
4. Buslenko, V. V. (2020). Vzayemovidnosyny vlady ta opozyttsiyi v konteksti demokratyzatsiyi politychnykh system [Interrelations between the power and the opposition in the context of democratization of political systems : manuscript]. Vasyly' Stus Donetsk National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Vinnytsia, 469 s. [in Ukrainian].
5. Vegesh, M. M., Kopolovets, R. V. (2020). Demokratychnyy tranzyt u krayinakh postradyans'koho prostoru: geneza, modeli, etapy [Democratic transit in the countries of the post-Soviet space: genesis, models, stages]. *Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies*. Issue 33. S. 94–100 [in Ukrainian].
6. Kubas, S. et al. (2020). The trajectory of the process of democratization in Poland in the light of theory, political praxis and external evaluation: 1989–2019. *Studia Politologiczne*. №. 57. S. 9–29.
7. Peters, Y., Tatham, M. I. (2016). Democratic transformations in Europe: Challenges and opportunities. Taylor & Francis Ltd. 342 s.
8. Okun'ovs'ka Y. V. (2017). Vplyv nezalezhnoyi samovryadnoyi profesiynoyi spilky «Solidarnist'» na stanovlennya hromadyans'koho suspil'stva u Pol'shchi [Influence of the «Solidarity» independent self-governing professional union on the establishment of civil society in Poland]. *Politychne zhyttya*. № 1–2. S. 33–37 [in Ukrainian].
9. Cole, D. H. (1999). From Renaissance Poland to Poland's Renaissance. *Michigan Law Review*. № 6(97). P. 2062–2102. URL: <https://repository.law.umich.edu/mlr/vol97/iss6/37>
10. Ostapets, Y., Burkalo, V., Haydanka, E., Maradyk, N. (2016). Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennya post-sotsialistychnykh transformatsiy [Theoretical and methodological foundations of the study of post-socialist transformations]. *Politychni transformatsiyi u krayinakh Tsentral'noyi Yevropy naprykintsi XX – na pochatku XXI stolit'*. Uzhhorod : Polihraf tsentr «Lira». S. 17–44 [in Ukrainian].
11. Savka, V. (2016). Intehratsiya krayin rehionu do Yevropeys'koho Soyuzu [Integration of the countries of the region into the European Union]. *Politychni transformatsiyi u krayinakh Tsentral'noyi Yevropy naprykintsi XX – na pochatku XXI stolit'*. Uzhhorod : Polihraf tsentr «Lira». S. 375–402 [in Ukrainian].

12. Matsievskiy, Y. V. (2016). U pasttsi hibrydnosti: zygzagy transformatsiy politychnoho rezhymu v Ukraini (1991–2014) : monohrafiya [Trapped in hybridity: zigzags of transformations of the political regime in Ukraine (1991–2014) : monograph]. Chernivtsi : Books XXI. 552 s. [in Ukrainian].

13. Stepanova, N. (2013). Konfliktna vzayemodiya sub"yektiv ukrayins'koyi polityky: novi umovy, novi pravyla, novi pidkhody do vyvchennya [Conflict interaction of subjects of Ukrainian politics: new conditions, new rules, new approaches to study]. *Doslidzhennya politychnoyi vzayemodiyi v umovakh transformatsiyi suspil'stva : zb. nauk. prats'*. Odesa : Odes'kyy nats. un-t im. Mechnykova. S. 201–222 [in Ukrainian].

УДК 327.5(470+571)(73)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-4](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-4)

В'ячеслав МИРОНЕНКО

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, просп. Повітрофлотський, 28, Київ, Україна, 02000

ORCID: 0000-0003-0236-4134

Vyacheslav MYRONENKO

Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher, Military and Strategic Research Centre of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Povitroflotskyi Avenue, 28, Kyiv, Ukraine, 02000

ORCID: 0000-0003-0236-4134

ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ СКЛАДОВІ ПОЛІТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ПРОГРАМ

INSTRUMENTAL COMPONENTS OF THE POLITICAL POTENTIAL OF NUCLEAR ROCKET PROGRAMS

У статті досліджено особливості політичного потенціалу ракетно-ядерних програм у контексті його функціональних складових, які впливають на систему міжнародних безпекових відносин. Контекст сучасних безпекових загроз зумовив звернення до наукових досліджень у зазначеній сфері осмислення складових ракетно-ядерних програм у дослідженнях українських і зарубіжних вчених, зокрема Д. Джонсона, В. Захарова, А. Краснова, А. Корбута та багатьох інших. Водночас глобальні геополітичні тектонічні зрушення, що були зумовлені повномасштабним російським воєнним вторгненням в Україну, зумовили необхідність дослідження даної проблематики вже у нових міжнародних безпекових умовах. Науковий аналіз ракетно-ядерних програм провідних країн світу, зокрема їх складових елементів у розрізі політичного потенціалу актуалізувався у контексті пошуку закономірностей та осмислення їх політичного впливу на міжнародні безпекові процеси у сучасних геополітичних реаліях. Дослідження ракетно-ядерних програм надало можливість виділити три політичні інструменти: 1) тиск; 2) захист; 3) стримування. Доведено, що перший інструмент наразі застосовується Російською Федерацією з метою політичного впливу на провідні країни та міжнародні безпекові організації. Подібний інструмент застосовується іншими країнами, які мають ракетно-ядерний потенціал і не входять до числа провідних країн світу. Доведено, що подібні країни не мають механізмів гарантування та прогнозування у процесі безпекової активності, що зумовило сформулювати іншими провідними країнами інструменти захисту і стримування, які відображені у положеннях їх ракетно-ядерних програм. Результати дослідження стали можливими завдяки використанню науково-дослідницьких методів, зокрема системно-структурного аналізу, систематизації, узагальнення, опрацювання аналітичних джерел та інші методи. Загальним результатом дослідження стала оцінка ефективності політичної стратегії у ракетно-ядерних програмах з урахуванням умов невизначеності.

Ключові слова: політична стратегія, міжнародна безпека, ракетно-ядерні програми, політика стримування, воєнна агресія.

The article examines the features of the political potential of nuclear missile programs in the context of its functional components that affect the system of international security relations. The context of modern security threats led to the appeal to scientific research in this area of understanding the components of nuclear missile programs in the studies of Ukrainian and foreign scientists, in particular D. Johnson, V. Zakharov, A. Krasnov, A. Korbut and many others. At the same time, global geopolitical tectonic shifts caused by a full-scale Russian military invasion of Ukraine made it necessary to study this issue already in the new international security environment. The scientific analysis of the nuclear missile programs of the leading countries of the world, in particular, their components in terms of political potential, has been updated in the context of the search for patterns and understanding of their political impact on international security processes in modern geopolitical realities. The study of nuclear missile programs made it possible to single out three political instruments: 1) pressure; 2) protection; 3) containment. It is proved that the first tool is used by the Russian Federation for the purpose of political influence on leading countries and international security organizations. A similar tool is used by other countries that have a nuclear missile potential and are not among the leading countries in the world. It has been proven that such countries do not have mechanisms for guaranteeing and predicting in the process of security activity, which led to the formation by other leading countries of protection and deterrence tools, which are reflected in the provisions of their nuclear missile programs. The results of the study became possible through the use of research methods, in particular system-structural analysis, systematization, generalization, processing of analytical sources and other methods. The overall result of the study was an assessment of the effectiveness of the political strategy in nuclear missile programs, taking into account the conditions of uncertainty.

Key words: political strategy, international security, nuclear missile programs, containment policy, military aggression.

Постановка проблеми. Ракетно-ядерний потенціал, у силу своїх неопорційних масштабів, які наявні у країн, що мають у своєму арсеналі даний вид озброєнь, використовується у політичних доктринах цими країнами по-різному. В умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну, що стало кульмінаційним етапом російсько-української війни і розпочалося у лютому 2022 року, ракетно-ядерний потенціал став одним з головних інструментів політичного тиску на держави у міжнародних відносинах, що загострилися і перейшли у фазу формування асиметричних воєнно-політичних блоків. Актуальний аналіз політичних доктрин країн, які мають ракетно-ядерне озброєння, дає можливість оцінити ступінь політичної і воєнно-технічної культури у сучасних міжнародних відносинах. Індикатором вимірювання у цьому контексті вважаємо рівень загрозовості як інструмент впливу на політичному просторі у міжнародних відносинах. Концептуалізація ракетно-ядерних програм у таких державах, як США, Російська Федерація, Франція Великобританія та КНР, на наше переконання, формувалась і продовжує трансформуватися у напрямку артикулювання до складових політичного потенціалу ракетно-ядерних програм, з елементами зміщення акцентів загрозовості наявного ракетно-ядерного потенціалу. У цьому контексті вважаємо, що складові політичного потенціалу ракетно-ядерних програм уміщуються у діапазоні «списа – щита», тобто їх можна класифікувати за категоріями загрозовості застосування – від потенційного застосування з метою впливу на інших суб'єктів міжнародних відносин для досягнення проактивних політичних цілей, до потенційного застосування для стримування і захисту, а також недопущення воєнної ескалації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових підходах особливості складових елементів політичного потенціалу ракетно-ядерних програм знаходять своє відображення у здебільшого фрагментарних розвідках таких авторів, як А. Арбатова, В. Белоус, А. Гнидо, А. Дворкіна, Д. Джонсон, В. Захаров, А. Краснов, А. Корбут тощо. Не применшуючи значення досліджень зазначених авторів, слід звернути увагу на той факт, що широкомасштабне російське вторгнення в Україну змінило контекст даної проблематики у бік загострення міжнародних безпекових відносин, що зумовлює перегляд і осмислення потенціалу ракетно-ядерних програм у нових геополітичних реаліях.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є аналіз складових елементів полі-

тичного потенціалу ракетно-ядерних програм провідних країн світу, завданням статті є характеристика політичних інструментів даних складових інструментів.

Результати дослідження. Дослідження показали, що у кожній з ракетно-ядерних програм воєнно-технічний потенціал ядерної зброї використовується як складова стратегії політичного забезпечення досягнення поставленої мети в умовах відповідного балансу міжнародних відносин. З огляду на це, вважаємо за доцільне здійснити класифікацію складових політичного потенціалу ракетно-ядерних програм з урахуванням вищезазначених критеріїв, побудованих на категоріях загрозовості. На наш погляд, складові елементи у політичному потенціалі ракетно-ядерних програм представлені такими політичними інструментами, як 1) тиск; 2) захист; 3) стримування. Проактивність застосування зазначених складових і визначає кількісний і якісний ступінь застосування факторів політичного форсування у політиці досягнення поставленої мети, на чому будується та як застосовується політична доктрина тієї чи іншої держави.

У Сполучених Штатах Америки, як у державі з найбільшим ракетно-ядерним потенціалом питома вага факторів політичного форсування з використанням ракетно-ядерного потенціалу значною мірою залежить від гостроти міжнародних відносин та зовнішньополітичних цілей.

Першу спробу ракетно-ядерного тиску саме як політичний інструмент зовнішньополітичної доктрини було здійснено президентом Гаррі Труменом у ході Потсдамської конференції вже в липні 1945 року з метою чинити тиск на радянського лідера Йосипа Сталіна, змусити його бути більш поступливим при вирішенні проблем післявоєнної перебудови світу. Однак цей демарш призвів лише до того, що Сталін розпорядився усіляко прискорити роботи зі створення радянської атомної зброї. Військова функція ядерної зброї, обумовлена її надзвичайно високою вражаючою дією, що було наочно продемонстровано знищенням Хіросіми і Нагасакі, надалі справила вирішальний вплив на характер політичного, а від нього – похідного – оперативного-стратегічного планування як у США, так і в СРСР. Залежно від розв'язуваних завдань ядерна зброя була – досить умовно – підрозділена на стратегічну і тактичну, а як основний критерій розмежування було взято дальність дії носія, і певною мірою – потужність боезарядів [1]. При цьому політичний рейтинг ядерної держави перебуває у прямій залежності від кількісно-якісних

параметрів його ядерного арсеналу, що є основою стратегії від принципів, що ґрунтуються на можливості перемоги в ядерній війні.

Серед західних коментаторів поширена думка, що Росія прийняла ядерну доктрину, що отримала назву «ескалація заради деескалації», яка стала особливим каталізатором для цих спекуляцій. Сприйняття концепції «ескалації для деескалації», лежить в основі Росії (обмежене ядерне застосування в певних сценаріях). Але сам цей термін марний і вводить в оману в кількох відносинах. По-перше, він приписує Росії непослідовну, непродуману та суперечливу ядерну доктрину, не підкріплену фактами. По-друге, склалося враження, що термін «ескалація для деескалації» з'являється у військовій доктрині Росії, але це не так. По-третє, цей термін здається змушує західних аналітиків надмірно зосереджувати свій аналіз на потенційних застосуваннях Росією ядерної зброї в результаті невдалої операції із застосуванням звичайних озброєнь – сценарій «ескалації внаслідок невдалої агресії із застосуванням звичайного озброєння» [2].

У цих концептуальних положеннях суттєве значення має аналіз системи стримування та оборони, який, на погляд американських дослідників [3], був заснований на очікуваннях, що відносини з Росією можуть будуватися на загальній зацікавленості у стратегічній стабільності, і що роль ядерної зброї може стати нижчою. Ця тенденція була частково повернулася назад у 2014 році з початком агресії Росії проти України, яка супроводжувалася прихованими та явними ядерними загрозами з боку Росії. США та їхні союзники НАТО усвідомили, що ядерна зброя відіграє велику роль в агресивній політиці Росії. Офіційні особи НАТО стали більш відверто говорити про це на початку 2015 р., але вже перша спільна заява союзників НАТО про нову ядерну діяльність Росії з'явилася у Комюніке саміту у Варшаві 2016 р [4; 5].

Проте, до періоду повномасштабного вторгнення РФ в Україну з позиції Сполучених Штатів Америки, які мають економічну та військову переваги над усіма іншими суб'єктами міжнародних відносин, небезпеки сучасного світу численні, складні і нові, але не здаються смертельною загрозою і в основному віддалені від їх меж. Але донедавна завдання ракетно-ядерного потенціалу були абстрактні – свого роду страхівка від невідомого, а не спрямовані проти конкретного супротивника чи супротивників. Тому ракетно-ядерна зброя є другорядною і навіть у більшості випадків неактуальним інструментом боротьби із цими загрозами. Ракетно-ядерний потенціал зали-

шається центральним елементом оборонної політики США [6, с. 21], а не наступальної.

У дослідженнях американських вчених наголошується, що Сполучені Штати розглянуть можливість застосування ядерної зброї в «екстремальних обставинах» для захисту життєво важливих інтересів Сполучених Держав, її союзників і партнерів. Це схоже на давню політику НАТО, згідно з якою застосування ядерної зброї може розглядатися в особливо надзвичайних обставинах. Заява США про те, що ядерний потенціал сприяє стримуванню ядерного та неядерного стратегічного нападу, також відповідає позиції НАТО. Альянс зарезервував право першими застосувати ядерну зброю у відповідь на неядерні атаки. Варшава Комюніке саміту зберігає двозначність: «Якщо фундаментальна безпека будь-якого з членів НАТО опиниться під загрозою, НАТО має можливості і рішучість завдати противнику втрати, які були б неприйнятні і набагато перевищували вигоду яку противник сподівався досягти» [3].

Насправді підхід Росії до застосування повномасштабного військового потенціалу разом із іншими важелями структури державної влади добре продуманий як і концептуальному, і у практичному плані. Фраза «перерости в деескалацію» не зустрічається в жодній версії Військового Доктринального документу, але можливість ескалації регіональних конфліктів, роль неядерної та ядерної зброї у стримуванні та їхня деескалація є постійною темою. Нарешті, досвід вторгнення в Україну 2022 року показує, що Москва не обмежиться «ескалацією невдалої звичайної агресії», Росія готова до ескалації на захист завойованих шляхом успішної звичайної агресії відповідно до концепції «агресивної санктуаризації», сприйнятої західними країнами (насамперед французами) [2].

В умовах нових політичних реалій Сполучені Штати Америки залишають за собою право застосовувати засоби ракетно-ядерного озброєння у разі використання іншими державами ядерної, біологічної, хімічної або інших видів зброї масової поразки проти США, своїх союзників та дружніх країн, а також тоді, коли політика керівництва окремих держав загрожує їх національним інтересам. Більше того, навіть потенційна можливість будь-якої країни стати ядерною, якщо вона має необхідні для цього технічні можливості, вважається достатньою для обґрунтування та виправдання превентивних ударів. Беруться до уваги і загрози нового століття – осередки міжнародного тероризму, спроби ракетно-ядерного шантажу, що загрожують небезпеці для цілих регіонів світу [7; 9].

Підходи США відрізняються від підходів НАТО. Позиція президентської адміністрації Д. Трампа у свій час надавала публічну конкретику щодо неядерних стратегічних атак, які можуть виправдати ядерну атаку. Відповідно до NPR, такі атаки «включають, але не обмежуються, нападами на громадянське населення чи інфраструктуру США, їхніх союзників чи партнерів, а також нападами на ядерні сили США чи союзників, їх командування та управління чи попередження та можливості оцінки атаки». На відміну від США, союзники з НАТО колективно утримувалися від натяків на будь-які конкретні сценарії, в яких можна розглянути використання зброї. Звіт NPR 2018 повторює гарантії безпеки, включені до звіту 2010 року. США продовжують обіцяти не застосовувати та не загрозувати застосуванням ядерної зброї проти держав, які не володіють ядерною зброєю, які є учасниками ДНЯЗ та відповідно до своїх зобов'язань щодо ядерного нерозповсюдження. Це означає відсутність змін у ядерній програмі НАТО [3].

Якщо звернутися до питання, де знаходиться ядерний поріг Росії, слід зазначити, що порогові значення перебувають у межах параметрів наявного ядерного потенціалу. Їх необхідно оцінювати у контексті цієї військової реальності та відповідного політичного контексту. Лише заявлена доктрина та декларативна політика не визначають ядерних порогів. Ці елементи, а також послужний список національної безпеки і зовнішньої політики, а також ядерні можливості, силова структура і становище можуть дати хороші орієнтири. Зрештою, жоден суб'єкт міжнародних відносин не може бути впевнений у тому, на якому пороговому рівні знаходиться ядерна держава, де лежить ядерний поріг, особливо у розпал кризи. З іншого боку, держава, яка має ядерну зброю, може відкалібрувати ступінь невизначеності та невизначеність, яку він накладає на інші країни щодо свого ядерного порога. Це певною мірою залежить від того, як нація адаптує свою декларативну політику, чи вирішить країна використати свій ядерний потенціал і що найважливіше, який ядерний потенціал вона вирішить створити, і яким чином [2; 10].

Нова ядерна стратегія передбачає, що, виходячи з особливостей нових загроз, іншими можуть бути й засоби стримування чи воєнного протидіяння у разі, якщо політика ядерного стримування не спрацює. Офіційно декларується, що за всієї своєї потужності ракетно-ядерна зброя вже не може повною мірою забезпечити стримування та військову безпеку. Так,

здатність до ядерного стримування сильного противника не гарантує поразки у конфлікті зі слабким противником. Насправді це означає певний перегляд ролі ядерних озброєнь як зброї стримування. У сучасних умовах експерти [8, с. 98] вважають, що США, спираючись на свою економічну та військову могутність, здатні знизити акцент з опори лише на «ядерне залякування» та покласти рішення існуючих та перспективних завдань на весь військовий потенціал країни в рамках реалізації теорії «всеосяжного стримування».

За даними NPR, існує «використовувана» прогалина у розширеному стримуванні США, тому що Росія може помилково думати, що у США немає надійних варіантів відповіді на обмежені ядерні удари. За оцінкою США, існуючі опції є високоприбутковими, таким чином, непропорційним і несумісним з правом збройного конфлікту, і, отже, недостатньо надійним для досягнення цілей, що захищаються російською авіацією. Рішення США щодо усунення передбачуваного розриву полягає в тому, щоб гарантувати, що Президент США має «низку обмежених варіантів, включаючи різні системи доставки ракет та їх вибухову потужність». В результаті адміністрація Трампа хотіла доповнити нинішні ядерні сили США двома варіантами ракет малої потужності: боеголовка для балістичних ракет морського базування (БРПЛ), а в більш довгостроковій перспективі – нова крилата ракета морського базування (КРМБ) [3].

З одного боку, це посиляє сигнал державам-учасникам ДНЯЗ, які не мають ядерної зброї, що їхній без'ядерний статус не гарантує, що вони не стануть ядерними мішенями в майбутньому. Якщо вони розроблять неядерні засоби які за ефективністю можна буде порівняти з ядерною зброєю, ядерне стримуванням США і НАТО буде розповсюджуватись і до них. З іншого боку, ймовірність того, що США може змінити свої гарантії безпеки, наразі залишається малоюмовірним. Незважаючи на зміни в NPR, розумним рішенням для союзників по НАТО є збереження існуючого формулювання щодо обставин можливого застосування ядерної зброї та гарантій безпеки. Нинішня невизначеність добре служить НАТО. Як зазначає один американський експерт, що дебати навколо змін у декларативній політиці США продемонстрували, що оновлена позиція була «раною, завданою самому собі, яка постійно гноїться» НАТО не потрібно повторювати цей досвід. Брюссельське Комюніке саміту не має виходити за межі декларативної політики, сформульованої на Варшавському саміті [3].

Ядерний поріг країни з ядерним потенціалом її сила структура та позиція, призначені для підтримки політики мінімального стримування десь на вищому рівні масштабу конфлікту. У політичних лідерів країни буде мало можливостей зрушити цей поріг у найкоротший термін. Нація, що протистоїть, не може знати точний ядерний поріг свого супротивника, але може розрізнити діапазон рівня конфлікту, нижче якого він навряд чи впаде і вище якого це було б більш ймовірно. З іншого боку ядерний поріг нації з ядерним потенціалом її структурою сил та порядком, призначеними для стримування та ведення бойових дій на всіх рівнях конфлікту буде менш очевидним. Такі ядерні сили надавали б політичному керівництву максимальний набір варіантів. Це, у свою чергу, дозволило б політичному керівництву вирішувати, де знаходиться його ядерний поріг відповідно до ризиків, загроз і можливостей, що виникають у конкретному наборі обставин. Декларативна політика могла б вказувати на деякі червоні лінії, але ядерний потенціал у такому разі потребував би максимальної двознач-

ності та ризику для інших країн, особливо в умовах кризи. Змішування ядерного та звичайного потенціалів посилить невизначеність та стирання відмінностей між типами зброї та відповідними пороговими значеннями для застосування. Ядерні сили Росії, як частина комплексу стратегічних озброєнь, є добрим прикладом цього [2].

Висновки. Таким чином, особливості складових елементів політичного потенціалу ракетно-ядерних програм допускають всі три політичні інструменти: 1) тиск; 2) захист; 3) стримування. Водночас слід зазначити, що політична кон'юнктура міжнародних відносин індикативно зміщує центр питомої ваги значення політики стримування у головний кут зору доктринальних підходів. Проте повномасштабна воєнна агресія РФ проти України формулює новий порядок-денний розгляду ефективності політичної стратегії з урахуванням умов невизначеності, що не виключає перспектив зміщення питомої ваги від стримування до захисту, а також, ймовірно і до тиску з перспективою застосування ракетно-ядерного потенціалу.

Література:

1. Белоус В. С. Противоракетная оборона и оружие XXI века. Москва : «ВЕЧЕ». 2002. 479 с.
2. Johnson D. Russia's Conventional Precision Strike Capabilities, Regional Crises, and Nuclear Thresholds. *Livermore Papers on Global Security № 3. Lawrence Livermore National Laboratory Center for Global Security Research*. 2018. 105 p.
3. Durkalec J. The 2018 U.S. Nuclear Posture Review, NATO's Brussels Summit and Beyond. *Center for Global Security Research Lawrence Livermore National Laboratory*. 2018. 44 p. Pp. 18–21.
4. Основні рішення Варшавського саміту. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_09/20160923_1609-factsheet-warsaw-summit-ke.pdf
5. Корбут А. Випробування на витримку. *Український тиждень*. 2016. № 28(452) С. 8–10. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Ukrainskyi_tyzhden/2016_N28_452_Z_molotka.pdf?PHPSESSID=rm6f4bdem364pm021kr5ivcji5
6. Арбатова А., Дворкина В. Полицентричный ядерный мир: вызовы и новые возможности. Московский Центр Карнеги. М. : Политическая энциклопедия, 2017. 222 с.
7. Краснов А. Эволюция стратегии «ядерного сдерживания» США. *Зарубежное военное обозрение*. 2002. № 11. С. 2–6.
8. Захаров В., Гнидо А. Подход США к сдерживанию и обеспечению военной безопасности. *Обозреватель-Observer*. 2005. № 9. С. 96–99.
9. Kennan G. *Memoirs*. 1925–1950. Boston. Toronto : Little, Brown and Co. 1967. 583 p.
10. Bruce Blair, *Outside Perspectives on Nuclear Deterrence Policy and Posture, Prepared Testimony before the House Armed Services Committee, March 6, 2019*. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-116hhrg36235/pdf/CHRG-116hhrg36235.pdf>

References:

1. Belous V. S. (2002) Protivoraketnaja oborona i oruzhie XXI veka [Missile defense and weapons of the XXI century]. Moskva : «VEChE». 479 s. [in Russian].
2. Johnson D. (2018) Russia's Conventional Precision Strike Capabilities, Regional Crises, and Nuclear Thresholds. *Livermore Papers on Global Security № 3. Lawrence Livermore National Laboratory Center for Global Security Research*. 105 p. [in English].
3. Durkalec J. (2018) The 2018 U.S. Nuclear Posture Review, NATO's Brussels Summit and Beyond. *Center for Global Security Research Lawrence Livermore National Laboratory*. 44 p. Pp. 18–21. [in English].

4. Osnovni rishennia Varshavskoho samitu [The main decisions of the Warsaw Summit]. (2014) URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_09/20160923_1609-factsheet-warsaw-summit-ke.pdf [in Ukrainian].
5. Korbut A. (2016) Vyprovuvannia na vytrymku [Endurance test]. *Ukrainskyi tyzhden*. № 28(452). S. 8–10. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Ukrainskyi_tyzhden/2016_N28_452_Z_molotka.pdf?PHPSESSID=rm6f4bdem364pm021kr5iveji5 [in Ukrainian].
6. Arbatova A., Dvorkina V. (2017) Policentrichnyj jadernyj mir: vyzovy i novye vozmozhnosti [Polycentric Nuclear World: Challenges and New Opportunities]. Moskovskij Centr Karnegi. M. : Politicheskaja jenciklopedija. 222 s. [in Russian].
7. Krasnov A. (2002) Jevoljucija strategii «jadernogo sderzhivanija» SshA [The evolution of the US «nuclear deterrence» strategy]. *Zarubezhnoe voennoe obozrenie*. № 11. S. 2–6. [in Russian].
8. Zaharov V., Gnido A. (2005) Podhod SShA k sderzhivaniju i obespecheniju voennoj bezopasnosti [US approach to deterrence and military security]. *Obozrevatel'-Observer*. № 9. S. 96–99. [in Russian].
9. Kennan G. (1967) *Memoirs. 1925–1950*. Boston. Toronto : Little, Brown and Co. 583 p. [in English].
10. Bruce Blair, (2019) *Outside Perspectives on Nuclear Deterrence Policy and Posture, Prepared Testimony before the House Armed Services Committee, March 6, 2019*. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-116hhr36235/pdf/CHRG-116hhr36235.pdf> [in English].

УДК 327.3/327.7

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-5](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-5)

Олександр НАЗАРЧУК

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політичних технологій, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, проспект Перемоги, 54/1, Київ, Україна, 03057
ORCID: 0000-0002-2616-6020

Oleksandr NAZARCHUK

Candidate of Historical Sciences, Associate professor, Associate Professor at the Department of Political Technologies, Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman, 54/1 Peremohy Avenue, Kyiv, Ukraine, 03057
ORCID: 0000-0002-2616-6020

СОЦІАЛІСТИЧНИЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН 2022 РОКУ: АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ГЕОПОЛІТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

SOCIALIST INTERNATIONAL IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS 2022: ACTIVITY ANALYSIS AND GEOPOLITICAL SIGNIFICANCE

Метою дослідження є аналіз діяльності Соціалістичного Інтернаціоналу (СІ) у важкий для світу та нашої держави 2022 р. Соцінтерн – одна з найавторитетніших міжнародних інституцій, має давню історію та вплив на сучасні геополітичні процеси, що може бути корисним для України. На основі ідей Соцінтерну: свободи, справедливості та солідарності відбудовувалися суспільства післявоєнної Європи. Соціал-демократія європейського зразку стала одним зі стовпів процвітання країн західної цивілізації. Новизна статті полягає у тому, що автор вперше у вітчизняному науковому середовищі вивчає діяльність відомої міжнародної організації, чий вплив та авторитет вартий наслідування багатьма громадсько-політичними структурами. Міжнародний науковий рівень досліджень діяльності Соціалістичного Інтернаціоналу є не достатньо масштабним. Про Інтернаціонал в наші дні можна знайти багато інформації журналістського, публіцистичного характеру. Науковий доробок, при цьому, стосується в основному історії цієї організації. У даній науковій статті з'ясовано хронологію засідань керівних органів Інтернаціоналу: рад, президій, комітетів, конгресу, розкрито основний зміст прийнятих ними декларацій, резолюцій, заяв. Діяльність Соцінтерну поширена на усі континенти земної кулі. Головні акценти робляться на найпроблемніших питаннях. Наприклад, у 2022 році таким головним питанням стала війна росії проти України. Без уваги Інтернаціоналу не залишилися важливі і гострі кризи у багатьох країнах Африки та Латинської Америки, Кавказу та Близького Сходу, Киргизстану та Білорусі. Окрему увагу приділено діяльності керівництва СІ, в першу чергу генерального секретаря Луїса Аяли та лідерів Соціал-демократичної партії України Юрія Буздугана та Олени Скоморощенко. Важливим в житті Соцінтерну став XXVI Конгрес у листопаді 2022 р. Відбулася зміна керівництва, було прийнято ряд важливих декларацій, які вимагають окремого наукового дослідження та аналізу, оскільки несуть у собі серйозну міжнародну геополітичну складову через проблеми, яких вони стосуються. У висновках відзначено, що Інтернаціонал у 2022 р. виконав свої функції по багатьох аспектах діяльності. Українське питання було і залишається одним з ключових. Є сподівання, що Соціалістичний Інтернаціонал продовжить не менш активно і потужно відстоювати свої основні принципи і в майбутньому.

Ключові слова: Соціалістичний Інтернаціонал, Комітет, Рада, Конгрес, генеральний секретар, президент, Луїс Аяла, Соціал-демократична партія України, Буздуган, Скоморощенко, Україна, війна, мир.

The purpose of the research is to analyze the activities of the Socialist International (SI) in the difficult year 2022 for the world and our country. The Socialist International is one of the most authoritative international institutions, has a long history and influence on modern geopolitical processes, which can be useful for Ukraine. On the basis of the ideas of Socintern: freedom, justice and solidarity, the societies of post-war Europe were rebuilt. Social democracy of the European model has become one of the pillars of the prosperity of the countries of Western civilization. The novelty of the article is that the author for the first time in the domestic scientific environment studies the activities of a well-known international organization, whose influence and authority are worthy of imitation by many domestic public and political structures. The international scientific level of research into the activities of the Socialist International is not large enough. Nowadays, you can find a lot of journalistic and journalistic information about the International. At the same time, the scientific work mainly concerns the history of this organization. This scientific article clarifies the chronology of the meetings of the leading bodies of the International: councils, presidiums, committees, congresses, and reveals the basic content of the declarations, resolutions, and statements adopted by them. Socintern's activities are spread over all continents of the globe. The main emphasis is on the most

problematic issues. For example, in 2022, Russia's war against Ukraine became the main issue. Important and acute crises in many countries of Africa and Latin America, the Caucasus and the Middle East, Kyrgyzstan and Belarus did not go unnoticed by the International. Special attention was paid to the activities of the leadership of the SI, first of all, General Secretary Luis Ayala and the leaders of the Social Democratic Party of Ukraine, Yury Buzdugan and Olena Skomoroshchenko. XXVI Congress in November 2022 became important in the life of Socintern. There was a change of leadership, a number of important declarations were adopted, which require separate scientific research and analysis, as they carry a serious international geopolitical component due to the problems they concern. The conclusions noted that the International in 2022 fulfilled its functions in many aspects of activity. The Ukrainian question was and remains one of the key ones. There is hope that the Socialist International will continue to defend its basic principles no less actively and powerfully in the future.

Key words: Socialist International, Committee, Council, Congress, General Secretary, President, Luis Ayala, Social Democratic Party of Ukraine, Buzdugan, Skomoroshchenko, Ukraine, war, peace.

Постановка проблеми. Формування і становлення громадянського суспільства, демократичного політикуму в Україні, вивчення досвіду інших країн щодо виконання цих завдань може відбутися, серед іншого, в контексті аналізу діяльності авторитетних міжнародних організацій, чия репутація є достатньо високою у демократичних колах світу, вплив серйозним, а відданість цілям беззастережною. До таких організацій, безумовно, належить Соціалістичний Інтернаціонал. Ця організація має більш ніж столітню історію, колосальний досвід вирішення різних міжнародних проблем. Пройшовши через серйозні випробування Інтернаціонал сьогодні займає авторитетне місце у світовій політиці. Його досвід, принципи та підходи, однозначно, не будуть зайвими для українського суспільства, вітчизняних політиків та для процесу формування ефективної національної ідеї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На жаль, тема діяльності Соціалістичного Інтернаціоналу в українських політологічних колах є мало актуальною і недослідженою. Наукових досліджень з цього питання немає. Зарубіжні ж дослідники звертають увагу в основному на оперативну діяльність СІ у форматі журналістських публікацій або ж в контексті історичної ретроспективи.

Мета статті полягає у дослідженні досвіду впливової міжнародної організації в сучасних геополітичних баталіях світу, розробці рецептів вирішення проблем України та пошуку для неї нових потужних союзників, вироблення дієвої ідеології для реалізації її на практиці в нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Соціалістичний Інтернаціонал – міжнародна організація соціал-демократичних, соціалістичних, робітничих та лейбористських партій, до якої входять більше 130 політичних партій та організації з багатьох країн світу [19]. Він є активним та результативним гравцем у геополітиці, здійснюючи вплив на процеси як через партії – його члени, так і через ООН. Як неурядова організація, Соціалістичний Інтернаціонал має консультативний статус (Кате-

горія І) при Організації Об'єднаних Націй і працює на міжнародному рівні з великою кількістю інших організацій.

Історія перших інтернаціоналів бере початок ще в ХІХ ст. Становлення ж сьогоденного Соцінтерну почалося у 1951 р. Лейбористські, соціал-демократичні та соціалістичні партії є впливовою політичною силою в багатьох демократичних країнах світу. На сьогодні при владі у своїх країнах перебуває більше 30 партій, що є членами Інтернаціоналу.

До ХХVІ Конгресу (25–27 листопада 2022 р.) президентом Соціалістичного Інтернаціоналу був Георгіос Папандреу, колишній прем'єр-міністр Греції, а генеральним секретарем – великий друг України Луїс Аяла (Чілі). Нещодавній Конгрес Соцінтерну новим президентом обрав прем'єр-міністра Іспанії Педро Санчеса, а генеральним секретарем – Бенедикту Ласі (Гана).

З 1976 по 1992 рр. президентом Соціалістичного Інтернаціоналу був Віллі Брандт, колишній канцлер Німеччини і лауреат Нобелівської премії миру 1971 р., з 1992 по 1999 рр. – колишній прем'єр-міністр Франції П'єр Моруа, а з 1999 по 2005 рр. сьогоденний Генеральний секретар ООН і колишній прем'єр-міністр Португалії Антоніу Гутерреш.

Секретаріат Соціалістичного Інтернаціоналу знаходиться в Лондоні. Він координує діяльність та ініціативи Інтернаціоналу, скликає його зустрічі і конференції, публікує заяви і прес-релізи.

Україну в Соціалістичному Інтернаціоналі представляє Соціал-демократична партія України (СДПУ), головою ради якої є Юрій Бuzдуган.

Соціалістичний Інтернаціонал хоч і є неурядовою організацією, все ж має надзвичайно високий авторитет серед урядів багатьох країн світу. До голосу Соцінтерну прислухаються лідери держав та керівники впливових структур.

Соціалістичний Інтернаціонал ніколи не був байдужим до ситуації в Україні як в період існування комуністичного окупаційного режиму [18], так і після здобуття незалежності. Особлива небайдужість має місце

в час агресії росії щодо України починаючи з 2014 р. і сьогодні.

Прес-релізи, заяви, резолюції та декларації Соцінтерну, хоч і не є нормативно-правовими актами, обов'язковими до виконання партіями-членами Інтернаціоналу при прийнятті політичних рішень в контексті управління своїми державами, все ж серйозно впливають на міжнародну політику і на істеблішмент багатьох країн.

2022 рік став для Соціалістичного Інтернаціоналу одним з найдинамічнішим та найвідподальнішим і фактично розпочався для нього з війни росії проти України. Під впливом українських соціал-демократів Ю. Буздугана та О. Скоморощенко (міжнародний секретар СДПУ) Інтернаціонал зайняв активну позицію з цього питання, проявив принциповість та відданість своїм основним цінностям. Значною мірою 2022 р. для Соцінтерну пройшов під знаком України, оскільки на усіх, без виключення, форумах в рамках Інтернаціоналу питання війни було на перших позиціях [1].

Важливою подією в історії Соцінтерну стало проведення Комітету щодо Латинської Америки та Карибського басейну, що збирався в Ла-Романі, Домініканська Республіка, 3–4 червня 2022 року.

На відкритті зустрічі лідер приймаючої сторони (PRD), голова Комітету та віце-президент СІ Мігель Варгас звернувся до делегатів і подякував їм за присутність на візит. Він підкреслив своє задоволення відновлення діяльності організації після більш ніж двох років обмежень в результаті пандемії. На його думку, Covid-19 виявив крихкість багатьох досягнень, досягнутих за останні роки в країнах, які сьогодні стикаються зі сценаріями, позначеними соціально-економічними невдачами, зростанням бідності та нерівності.

У виступі генсека Луїса Аяли зазначалося, що хоч переживає СІ важкі часи через пандемію, конфлікт в Україні, його вплив на світову економіку, залишається активним і мобілізованим. Як приклад, він нагадав нещодавні дії СІ, такі як санкція щодо партії «Справедлива Росія» за те, що вона не взяла на себе рішучого зобов'язання миру. Фактично цю партію, через її підтримку війни росії проти України було виключено з Інтернаціоналу.

У своїх промовах делегати розглядали різні теми порядку денного з регіональної перспективи, узгоджуючи це з останніми політичними подіями в своїх країнах [15].

За результатами роботи Комітету було проголошено ряд резолюцій. Першою стала так звана «Романська декларація» – принципово важливий документ, масштабний за своїм

змістом, у якому йдеться про широке коло питань, в тому числі й про Україну [2].

Комітет Соцінтерну по Латинській Америці та Карибському басейну на своєму засіданні в Ла-Романі заслухав також своїх членів з Гаїті про останні події в цій країні, прийнявши відповідну «Декларацію щодо Гаїті».

У проголошеному документі зазначається, що економічна, соціальна та інституційна криза, яка охопила Гаїті, продовжує хвилювати партії-члени СІ всіх країн регіону.

При цьому Комітет повторив свій заклик до міжнародної спільноти, зокрема до міжнародних організацій, США, Франції, Канади та Карибського співтовариства (CARICOM), підтримати Гаїті та діяти в якості стимулів для досягнення широкого консенсусу між різними соціальними та політичними силами, дійовими особами країни з метою стабілізації, безпеки та подолання кризи, щоб уможливити соціальну та економічну реконструкцію, яка вивела б Гаїті на шлях розвитку [4].

Звернув увагу Комітет і на останні зміни в судових та адміністративних процесах, яких зазнали політичні лідери з різних країн регіону. Було розглянуто, зокрема, ситуацію в Болівії та Гватемалі, що відобразилося у відповідній «Декларації про незалежність судової влади». Зокрема, Комітет повторив заклик до країн регіону мати незалежні судові органи, які мають виконувати свої важливі функції з повним дотриманням гарантій належного процесу та основних прав усіх людей [5].

У «Декларації щодо Пуерто-Ріко» Комітет підтвердив своє історичне визнання Пуерто-Ріко як країни Латинської Америки та Карибського басейну та висловив свою солідарність із неодноразовими резолюціями, прийнятими Спеціальним комітетом з деколонізації. Учасники Комітету закликали уряд США вжити необхідних заходів для того, щоб народ Пуерто-Ріко міг повністю реалізувати своє невід'ємне право на самовизначення та незалежність [7].

Знаковою стала і «Декларація щодо Уругваю». Комітет привітав народ Уругваю з вирішенням своїх суперечок мирним шляхом і наголосив на якості роботи Національної комісії. З огляду на досвід Уругваю стало зрозуміло, що боротьба за принципи повинна вестися без упередження і до кінцевого результату. [12]

У «Декларації щодо Венесуели» Комітет заявив про своє неприйняття та засудження політики президента Мадуро щодо ліквідації опозиційних політичних партій і, серед іншого, звернувся з проханням просити партії-члени Соціалістичного Інтернаціоналу не

визнавати «фальшивих представників» опозиційних партій AD, PJ і VP, які перейшли на службу режиму, роблять подання до різних міжнародних організацій і політичних партій з метою визнання їхньої легітимності [13].

У Женеві в Палаці Націй 7–8 липня 2022 р. під гаслом «Наша відданість гуманітарним та стійким рішенням глобальних проблем» відбулося засідання Ради Соціалістичного Інтернаціоналу, зібравши представників партій-членів та гостей з усього світу для обміну різними міжнародними питаннями, щодо викликів перед людством та його основних проблем.

Порядок денний складався з трьох основних тем: «Робота заради миру та міжнародної безпеки на основі спільних цілей, спільних принципів і правил», «Зміцнення демократії та забезпечення основних прав» і «Подолання глобальних криз – пандемія, зміна клімату, економіка, міграція та біженці».

Зі вступним словом виступив генеральний секретар СІ Луїс Аяла. Він зазначив, що незважаючи на пандемію, СІ залишився активним та не заангажованим, мобілізуючи демократичні сили в різних регіонах світу та продовжуючи виступати голосом миру. Вітаючи делегатів у Палаці Націй, Тетяна Валоява, генеральний директор UNOG, висловила сподівання, що обстановка зустрічі надихне учасників працювати над досягненням мети більш багатостороннього світу, спільного для ООН. Вона вважала це особливо важливим з огляду на триваючу кризу миру та безпеки, назвавши руйнівну безпосередню та довгострокову кризу в Україні та світі частиною небезпечного відходу від багатосторонності.

Педро Санчес, віце-президент СІ та голова уряду Іспанії, висловив свою гордість за те, що він є членом сім'ї соціал-демократів, і свою рішучість, а також рішучість іспанського уряду боротися за соціалістичну політику, доводячи, що прогресивні ідеї та дії не є лише потрібними, але й ефективними. Він закликав до твердої соціал-демократичної відповіді на російську війну, яка мала не тільки руйнівний вплив на Україну та її народ, але й поставила під загрозу продовольчу безпеку всього світу.

Президент СІ Георгій Папандреу засудив ірраціональну війну, яка порушує міжнародне право, суверенітет України і закликав продовжувати працювати над забезпеченням безпеки на основі солідарності та рівності.

Під час обміну інформацією щодо першої головної теми, зосередженої на мирі та міжнародній безпеці, триваюча трагедія війни росії проти України та всі її наслідки були в центрі

обговорень. Рада заслухала виступ міжнародного секретаря СДПУ О. Скоморощенко про те, як країна та суспільство, створені десятиліттями, були зруйновані за тижні. Цивільне населення, включаючи членів СДПУ, було масово вбито, багато з них зазнали жорстоких тортур. Інші члени СІ підтримали заклики України до термінових міжнародних дій для порятунку життів мирних жителів і військовополонених.

Також було заслухано виступи щодо інших активних конфліктів та проблем у світі, де Соціалістичний Інтернаціонал продовжує брати участь.

Вплив на людський рівень авторитарних практик, що застосовуються недемократичними режимами, став відчутним завдяки виступам представників партій-членів СІ в Білорусі та Киргизстані, які висвітлили тяжке становище Миколи Статкевича та Алмазбека Атамбаєва, які ув'язнені і перебувають у важких умовах у своїх країнах і були позбавлені фундаментальних прав, які повинні мати місце у демократичних суспільствах.

Було висловлено занепокоєння з приводу демократичного регресу в деяких країнах Африки.

Щодо третьої головної теми Ради було заслухано широкі доповіді про численні кризи, з якими зараз стикається світ у зв'язку з пандемією, зміною клімату, падінням економіки, міграцією та біженцями.

Присутні на Раді були сповнені рішучості продовжувати в рамках СІ розробляти та просувати політику, яка солідарно та чесно подолає перешкоди, з якими стикається кожна країна.

Після звіту про роботу Комітету з етики Рада схвалила пропозицію прийняти до свого Демократичну ліву партію (ID) Екватору як повноправного члена.

Рада прийняла низку декларацій, що відображають теми зустрічі протягом двох днів роботи, а також звертають увагу на деякі конкретні ситуації, що стосуються партій-членів [16].

Так, у «Декларації про необхідність зміцнення наших демократій, боротьби з реакційним популізмом і пошуку миру» Соціалістичний Інтернаціонал висловив стурбованість загрозами, які оточують демократію у світі, прихильність бути платформою для розбудови миру та демократії. У документі Рада Соціалістичного Інтернаціоналу відобразила необхідність підтвердити захист цінностей миру та демократії в центрі спільних політичних дій, визначивши Соціалістичний Інтернаціонал як місце для розширення прав і діалогу, для зміцнення демократичних інститутів і належного управління [10].

У «Декларації про пандемію Covid-19 і медичних працівників» Рада висловила свою солідарність і вдячність медичним працівникам, чоловікам і жінкам, які під час пандемії Covid-19 доклали величезних зусиль для порятунку життів, підтвердила свою солідарність і відданість конкретній боротьбі за покращення умов праці та життя медичних працівників [8].

У Декларації щодо Болівії Рада висловила стурбованість ситуацією щодо колишнього президента Болівії Жанін Аньєс, яка залишається у в'язниці у своїй країні під час судового процесу. Рада нагадала та підтримала декларацію про незалежність судової системи, прийняту Комітетом СІ щодо Латинської Америки та Карибського басейну трохи більше місяця тому, і зробила новий заклик до незалежності судової влади та повного відновлення верховенства права в Болівії [3].

У «Резолюції щодо Джибуті» Рада зазначила, що порушення прав людини та основних правил демократії тривають у Республіці Джибуті під керівництвом президента Ісмаїла Омара Геллеха, який перебуває при владі вже 5 термін поспіль. Рух за демократичне оновлення та розвиток (MRD), партія-член СІ, залишається основною мішенню цих жорстких атак, що є неприпустимим [21].

Досить радикальною стала «Резолюція щодо Гаїті». У документі висловлюється серйозна стурбованість постійним погіршенням глобальної ситуації на Гаїті через рік після мерзенного вбивства президента Жувенала Мойза, засуджується бандитизм, що розвивається на Гаїті, який є кричущим порушенням основних прав людини народу Гаїті. Рада знову звернулася до міжнародної спільноти, особливо до міжнародних організацій, підтримати Гаїті та створити основу для стабілізації, безпеки та подолання кризи [22].

Не оминула увагою Рада курдське питання. У «Декларації про курдську ситуацію» в Іраку зазначається, що Соцінтерн визнає курдське питання в регіоні та вирішальну роль Регіону Курдистану (КР) та його військових сил (Пешмерга) у розгромі ІДІЛ. Головні принципи СІ, такі як права людини, свобода, солідарність, справедливість і мир, повинні продовжувати розвиватися в Іраку та на Близькому Сході. У рамках цих принципів Ірак і Близькосхідний регіон можуть мати мирне і стабільне майбутнє.

Рада підтримала відновлення роботи Комітету СІ з курдського питання та проведення зустрічі в Регіоні Курдистан в Іраку, щоб зосередитися на курдській справі та створенні гармонії між курдськими членами СІ.

Крім цього Рада підтримала протест іранського народу та громадянський рух проти Ісламської Республіки і особливо рух курдського народу за свої права [9].

У «Декларації щодо Киргизії» Рада вкотре висловила стурбованість ситуацією навколо колишнього президента Киргизстану Алмазбека Атамбаєва, члена Соціал-демократичної партії Киргизстану, який був ув'язнений у своїй країні більше 1000 днів, потребуючи термінової медичної допомоги. Підкреслюється, що спосіб, у який колишнього президента затримали, судили та засудили, порушує його законні права та права людини як обвинуваченого, порушує Кримінально-процесуальний кодекс Киргизії та міжнародні судові норми [6].

Глибоку стурбованість деякими подіями після 2020 р. Рада Соцінтерну висловила у «Декларації щодо Південного Кавказу», включаючи вторгнення на кордони Республіки Вірменія, а також продовження утримання вірменських військовополонених і затриманих цивільних осіб. Рада закликала владу Вірменії утриматися від антидемократичного шляху, який вона обрала, особливо після програшу у війні 2020 р., переслідуючи «Рух Опору» та інших опозиційних активістів, здійснюючи тиск на правову систему з метою посилити свій вплив на суди, а також шляхом обмеження відкритої та прозорої публічної підзвітності [11].

У «Резолюції по Тунісу» Рада заявила, що уважно стежить за розвитком ситуації в Тунісі, країні, де почалися арабські революції та єдиній країні, якій вдалося здійснити мирний демократичний перехід, який вітають усі демократичні країни. Відповідно Рада закликала владу Тунісу відновити демократичний процес [23].

Важливою подією в міжнародних відносинах стало засідання Президії Соціалістичного Інтернаціоналу 22 вересня 2022 р. в Нью-Йорку, чим було продовжено традицію зустрічей високого рівня Генеральної Асамблеї ООН після дворічної перерви через пандемію коронавірусу.

Виступили з широкими доповідями президент СІ Георгіос Папандреу, віце-президент СІ та голова уряду Іспанії Педро Санчес, Антоніо Коста, прем'єр-міністр Португалії, генеральний секретар Соцінтерну Луїс Аяла інші поважні учасники.

Окрім можливості обміну питаннями, що викликають занепокоєння в глобальному порядку денному та тих, які розглядалися на Генеральній Асамблеї, зустріч стосувалася питань, що особливо хвилюють учасників

зібрання на національному та міжнародному рівнях, а також майбутнього XXVI Конгресу Інтернаціоналу, який відбувся в Мадрид у листопаді 2022 р.

Напередодні Мадридського конгресу було прозвучали численні виступи на підтримку стратегії збереження та розширення можливостей, впливу та актуальності Соціалістичного Інтернаціоналу, що включає реформи рівного гендерного представництва та забезпечення фінансування організації при збереженні широкої участі [17].

Важливою подією 2022 р. в діяльності Соціалістичного Інтернаціоналу стало засідання Африканського комітету 28–29 жовтня 2022 р. Він пройшов в Дакарі під головуванням Бокарі Трета, РПМ, Малі. Засідання цього Комітету організувала Соціалістична партія Сенегалу (PS).

Зустріч збила представників партій-членів з усього континенту для обговорення порядку денного, який включав поточні виклики демократії та її інститутам, запобігання конфліктам, подолання криз і забезпечення миру, спільні зусилля щодо збереження та зміцнення соціал-демократії в регіоні та їхня участь у майбутньому XXVI Конгресі СІ. На засіданні також були заслухані доповіді партій-членів про ситуацію в їхніх країнах.

Демократичні процеси в Африці були розглянуті з акцентом на наступні кризи: тероризм, військові перевороти, недотримання демократичних і основоположних правил. Зазначалося, що ключове питання в африканських державних установах, партіях – бідність, пошук місця для розвитку африканської молоді, екологічні проблеми, торгівля на континенті, а також проблеми освіти та охорони здоров'я.

За результатами обговорень прийнято резолюцію та домовлено підготувати декларацію під назвою «Дакарська декларація» для представлення і затвердження її на Конгресі у Мадриді [14].

Теза про демократичне управління в Африці, яке має повернутися на перший план, щоб вирішити виправдане незадоволення нашої молоді, яка є майбутнім світу і африканських жінок, реального вектора розвитку, особливо в сільській місцевості стала однією з ключових у «Дакарській декларації» Комітету [20].

25–27 листопада 2022 р. в Мадриді (Іспанія) відбувся XXVI Конгрес Соціалістичного Інтернаціоналу, господарем і організатором якого стала Іспанська соціалістична робітничка партія (PSOE). У ньому взяли участь

понад 450 учасників із майже 100 делегацій з усіх континентів. Серед учасників були глави держав і урядів, лідери партій, в тому числі і делегація СДПУ та спеціально запрошені гості.

Виступили діючий генеральний секретар Соцінтерну Луїс Аяла та майбутній генеральний секретар Бенедикта Ласі (NDC, Гана), ще чинний президент Інтернаціоналу Джордж Папандреу та його наступник Педро Санчес, очільник уряду Іспанії.

Перед виборами нових керівників Інтернаціоналу Педро Санчес запевнив делегатів, що він продовжить спадщину Луїса Аяли та Георгіоса Папандреу, яка надихнула глобальну родину членів СІ на активну роботу.

Основними темами Конгресу, що звучали у виступах учасників і гостей стали: *забезпечення миру та зміцнення демократії, робота за рівність між жінками та чоловіками, зупинка зміни клімату, досягнення справедливої та інклюзивної економіки, трудові права та цифровізація.*

Делегати підкреслили важливість Соціалістичного Інтернаціоналу в сучасному світі, що постійно розвивається, для зміцнення демократії в умовах зростання популізму, авторитаризму та конфліктів.

Спільною метою Конгресу для всіх партій-членів було бажання продовжувати прокладати шлях соціальної демократії, будувати механізми, які захищають кожного, зміцнювати демократичні інститути, забезпечувати гендерну рівність і права жінок, а також захищати права і свободу людей в усьому світу.

Конгрес отримав дуже багато пропозицій і запитів щодо прийняття декларацій, заяв і резолюцій щодо тем Конгресу, які були обговорені та прийняті в останній день зустрічі.

Багато делегатів висловили визнання та вдячність за роботу генерального секретаря Луїса Аяли, а президент Педро Санчес оголосив, що Луїс Аяла продовжуватиме працювати у якості верховного комісара Соціалістичного Інтернаціоналу та радника президента.

Конгрес погодив почесне президентство для Георгіоса Папандреу, а також для Мігеля Варгаса та Ееро Хейналуоми.

На фото 1 – Педро Санчес, Георгіос Папандреу, Луїс Аяла та Бенедикта Ласі.

На завершення Конгрес заслухав промови нового президента Соціалістичного Інтернаціоналу жінок Джанет Каміло та нового президента та генерального секретаря СІ, які висловили сподівання щодо майбутньої роботи СІ, свою відданість організації та всім його членам [24].

Фото 1

Коло питань, що обговорювалися на Конгресі було надзвичайно широким. За результатами його роботи було прийнято такі декларації та резолюції: Дакарська декларація, Декларація про Білорусь, Декларація про зміну клімату та солідарність з Пакистаном, Декларація про Колумбію, Резолюція щодо ДР Конго, Резолюція по Кіпру, Резолюція про демократію, Резолюція щодо Екваторіальної Гвінеї, Резолюція щодо Есватіні, Декларація про парламентські вибори, оголошені на 24 лютого 2023 року в Джібуті, Декларація про ситуацію з іранськими курдами, Декларація про курдський народ, Декларація по Киргизії, Декларація по Лівану, Резолюція по Близькому Сходу, Декларація щодо Пуерто-Ріко, Резолюція щодо конфлікту в Нагірному Карабасі та навколо нього, Декларація щодо Венесуели, Резолюція по Ємену, Декларація SIW (Соціалістичний Інтернаціонал жінок) про Міжнародний день боротьби з насильством щодо жінок 2022.

Аналіз цих важливих для світової політики документів вимагає окремого наукового дослідження і тому у даній статті наводиться

лише їх перелік, щоб підкреслити фундаментальність та масштаб як еволюції, так роботи Соціалістичного Інтернаціоналу.

Висновки. 2022 рік став роком як активізації міжнародної політики загалом, в першу чергу через війну росії проти України, так і посилення динаміки роботи Соціалістичного Інтернаціоналу зокрема. Соцінтерн був і залишається якщо не лідируючим геополітичним гравцем, в порівнянні з іншими структурами, але точно авторитетним та прогресивним учасником згальнопланетарних процесів. У статті відображено лише декларативна робота СІ та його структурних підрозділів і керівництва. Практичне виконання численних резолюцій, декларацій, заяв тощо мають стати темами окремих досліджень. Соцінтерн у 2022 р. виконав свою функцію по багатьох аспектах діяльності. Українське питання не стало винятком. Є сподівання, що і в майбутньому Інтернаціонал продовжить аналогічну лінію відстоювання своїх основних цінностей – свободи, справедливості, солідарності та миру з не меншим завзяттям навіть після зміни керівництва.

Література:

1. Назарчук О. Соціалістичний Інтернаціонал та війна росії проти України. Політико-правові аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія : Філософсько-політологічні студії*. 2022. Випуск 45. С. 216–231.
2. Declaration of La Romana Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3–4 June 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-of-la-romana/>
3. Declaration on Bolivia Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022 URL: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-bolivia/>
4. Declaration on Haiti Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3–4 June 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-on-haiti/>
5. Declaration on Judicial Independence Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3–4 June 2022 URL: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-on-judicial-independence/>
6. Declaration on Kyrgyzstan Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-kyrgyzstan/>
7. Declaration on Puerto Rico Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3–4 June 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-on-puerto-rico/>
8. Declaration on the Covid-19 pandemic and health professionals Meeting of the SI Council in Geneva, 7-8 July 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-the-covid-19-pandemic-and-health-professionals/>
9. Declaration on the Kurdish situation Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-the-kurdish-situation/>
10. Declaration on the need to strengthen our democracies, fight against reactionary populism and the search for peace Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-the-need-to-strengthen-our-democracies-fight-against-reactionary-populism-and-the-search-for-peace/>
11. Declaration on the South Caucasus Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-the-south-caucasus/>
12. Declaration on Uruguay Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3-4 June 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-on-uruguay/>
13. Declaration on Venezuela Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3–4 June 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-on-venezuela/>
14. Meeting of the SI Africa Committee, Dakar, Senegal 28–29 October 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/committees/africa/meeting-of-the-si-africa-committee-dakar-senegal/>
15. Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic 3–4 June 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/>
16. Meeting of the SI Council in Geneva “Our commitment to humanitarian and sustainable solutions to global challenges” 7–8 July 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/>
17. Meeting of the SI Presidium in New York 22 September 2022 URL: <https://www.socialistinternational.org/presidium/meeting-of-the-si-presidium-in-new-york/>
18. IX Congress of the Socialist International, Brussels, 5–6 September 1964 URL: <https://www.socialistinternational.org/congresses/ix-brussels/>
19. Progressive politics “For a fairer world” URL: <https://www.socialistinternational.org/about-us/> (дата звернення: 20.12.2022).
20. Resolution of Dakar Meeting of the SI Africa Committee, Dakar, Senegal 28–29 October 2022 URL: .
21. Resolution on Djibouti Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022 URL: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/resolution-on-djibouti/>
22. Resolution on Haiti Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022 URL: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/resolution-on-haiti/>

23. Resolution on Tunisia Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/resolution-on-tunisia/>
24. XXVI Congress of the Socialist International, Madrid, 25–27 November 2022. URL: <https://www.socialistinternational.org/congresses/xxvi-congress-of-the-socialist-international-madrid/>

References:

1. Nazarchuk O. (2022). Sotsialistychnyi Internatsional ta viina rosii proty Ukrainy. Polityko-pravovi aspekty [The Socialist International and Russia's war against Ukraine. Political and legal aspects]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filozofsko-politologichni studii*, 45, 216–231 [in Ukrainian].
2. Declaration of La Romana Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3–4 June 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-of-la-romana/> [in English].
3. Declaration on Bolivia Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-bolivia/> [in English].
4. Declaration on Haiti Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3–4 June 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-on-haiti/> [in English].
5. Declaration on Judicial Independence Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3–4 June 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-on-judicial-independence/> [in English].
6. Declaration on Kyrgyzstan Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-kyrgyzstan/> [in English].
7. Declaration on Puerto Rico Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3–4 June 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-on-puerto-rico/> [in English].
8. Declaration on the Covid-19 pandemic and health professionals Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-the-covid-19-pandemic-and-health-professionals/> [in English].
9. Declaration on the Kurdish situation Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-the-kurdish-situation/> [in English].
10. Declaration on the need to strengthen our democracies, fight against reactionary populism and the search for peace Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-the-need-to-strengthen-our-democracies-fight-against-reactionary-populism-and-the-search-for-peace/> [in English].
11. Declaration on the South Caucasus Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/declaration-on-the-south-caucasus/> [in English].
12. Declaration on Uruguay Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3–4 June 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-on-uruguay/> [in English].
13. Declaration on Venezuela Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic, 3–4 June 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/declaration-on-venezuela/> [in English].
14. Meeting of the SI Africa Committee, Dakar, Senegal 28–29 October 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/committees/africa/meeting-of-the-si-africa-committee-dakar-senegal/> [in English].
15. Meeting of the SI Committee for Latin America and the Caribbean, La Romana, Dominican Republic 3–4 June 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/committees/latin-america-and-the-caribbean/meeting-of-the-si-committee-for-latin-america-and-the-caribbean-la-romana-dominican-republic/> [in English].
16. Meeting of the SI Council in Geneva “Our commitment to humanitarian and sustainable solutions to global challenges” 7–8 July 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/> [in English].
17. Meeting of the SI Presidium in New York 22 September 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/presidium/meeting-of-the-si-presidium-in-new-york/> [in English].

18. IX Congress of the Socialist International, Brussels, 5–6 September 1964. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/congresses/ix-brussels/> [in English].
19. Progressive politics “For a fairer world”. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/about-us/> (дата звернення: 20.12.2022) [in English].
20. Resolution of Dakar Meeting of the SI Africa Committee, Dakar, Senegal 28–29 October 2022. Retrieved from: [in English].
21. Resolution on Djibouti Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/resolution-on-djibouti/> [in English].
22. Resolution on Haiti Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/resolution-on-haiti/> [in English].
23. Resolution on Tunisia Meeting of the SI Council in Geneva, 7–8 July 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/councils/meeting-of-the-si-council-in-geneva/resolution-on-tunisia/> [in English].
24. XXVI Congress of the Socialist International, Madrid, 25–27 November 2022. Retrieved from: <https://www.socialistinternational.org/congresses/xxvi-congress-of-the-socialist-international-madrid/> [in English].

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-6](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-6)

Ростислав ПАШОВ

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», просп. Перемоги, 37, Київ, 02000

ORCID: 0000-0001-5824-2641

Юрій РУБАН

аспірант, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», просп. Перемоги, 37, Київ, 02000

ORCID: 0000-0002-7266-790X

Rostyslav PASHOV

Candidate of Philosophical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Practice of Management, National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute", Peremohy Avenue, 37, Kyiv, 02000

ORCID: 0000-0001-5824-2641

Yurii RUBAN

Postgraduate Student, National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute", Peremohy Avenue, 37, Kyiv, 02000

ORCID: 0000-0002-7266-790X

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІДСІЧІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN ENSURING REFUSAL OF MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIA

У статті було досліджено взаємодію інститутів громадянського суспільства з державою під час повномасштабного вторгнення рф. Тема взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою є важливою і актуальною на шляху демократичного розвитку. Під час повномасштабного вторгнення агресора громадянське суспільство консолідувалося з метою допомоги армії та громадянам. Ця ситуація продемонструвала нам важливість наявності в державі розвиненого громадянського суспільства і відповідальних громадян. Довіра громадян до громадських інституцій зростає і запит на співпрацю громадянського суспільства з державною також. Ці позитивні зміни в свідомості громадян призводять до запиту суспільства на масштабну демократизацію державних процесів та залучення громадянського суспільства до процесу прийняття та імплементації рішень.

Ця тематика є вкрай актуальною сьогодні і потребує досліджень для подальшого покращення взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою в кризових ситуаціях і в мирному житті. Крім цього, в статті проаналізовано методи співпраці громадських інституцій з державними органами і виділено конкретні кейси, які демонструють позитивний вплив громадянського суспільства на державні процеси.

Шлях до повного набуття європейських цінностей неодмінно лежить через розвиток громадянського суспільства в нашій державі. Позиція громадян протягом всіх подій за час нашої незалежності продемонструвала, що абсолютна більшість наших співвітчизників бажає демократизації державних процесів і бачить себе в європейській спільноті. Сильні та розвинені інститути громадянського суспільства сприяють покращенню діяльності держави в конкретних секторах та в цілому. Протягом останніх років незброєним оком можна побачити позитивні зрушення в сприйнятті громадянського суспільства владою. Сьогоднішні досягнення безумовно важливі, але до якісної співпраці на всіх рівнях ще потрібно працювати. Стаття містить приклади ініціатив громадянського суспільства в різних сферах діяльності. У висновках підкреслюється важливість комунікації та безпосередньої співпраці держави та інститутів громадянського суспільства.

Ключові слова: волонтерство, громадське суспільство, волонтерство під час війни, співпраця влади і громадян, інститути громадського суспільства.

The article examined the interaction of civil society institutions with the state during the full-scale invasion of the Russian Federation. The topic of interaction between civil society institutions and the state is important and relevant on the path of democratic development. During the full-scale invasion of the aggressor, civil society consolidated to help the army and the citizens. This situation showed us the importance of having a developed

civil society and responsible citizens in the state. Citizens' trust in public institutions is growing, as is the demand for cooperation between civil society and the state. These positive changes in the consciousness of citizens lead to a public demand for large-scale democratization of state processes and the involvement of civil society in the process of decision-making and implementation.

This topic is extremely relevant today and requires research to further improve the interaction of civil society institutions with the state in crisis situations and in peaceful life. In addition, the article analyzes the methods of cooperation of public institutions with state bodies and selects specific cases that demonstrate the positive influence of civil society on state processes.

The way to the full acquisition of European values necessarily lies through the development of civil society in our country. The position of citizens during all the events during our independence demonstrated that the absolute majority of our compatriots want the democratization of state processes and see themselves in the European community. Strong and developed institutions of civil society contribute to the improvement of state activity in specific sectors and in general. In recent years, the naked eye can see positive changes in the perception of civil society by the authorities. Today's achievements are certainly important, but quality cooperation at all levels still requires work. The article contains examples of civil society initiatives in various spheres of activity. The conclusions emphasize the importance of communication and direct cooperation between the state and civil society institutions.

Key words: *volunteering, civil society, volunteering during the war, cooperation between authorities and citizens, civil society institutions.*

Постановка проблеми. Сьогодні наявні дованості та організованості в боротьбі з нашим ворогом. Крім державних інституцій та армії, на захисті нашої держави також стоять самоорганізовані громадяни, які усвідомлюють важливість централізованої допомоги Збройним силам України та звичайним мешканцям міст, які потерпають від бойових дій. Громадянське суспільство демонструє згуртованість та організованість, що допомагає не тільки матеріально, але і морально пережити ці непрості часи нашим співвітчизникам.

Очевидно, що до цього спонукали дуже важкі обставини, в яких опинилася наша держава сьогодні. Втім, ця війна дала новий поштовх громадянському суспільству і дасть змогу осмислити помилки минулого для розбудови демократичної держави в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою досліджували зарубіжні та вітчизняні науковці, такі як: Веденєв Д.В., Турчак О.В., Галушак О., Баковецька О., Поляруш С. та інші.

Мета статті. Метою статті є аналіз діяльності об'єднань громадян в допомозі армії та державі в цілому та аналіз співпраці інститутів громадянського суспільства з владою під час війни проти російської федерації.

Виклад основного матеріалу.

Інститути громадянського суспільства не можуть стояти осторонь суспільних та державних проблем. Саме тому, після 24 лютого 2022 року, вони активізувалися і почали всебічно допомагати різним верствам населення та безпосередньо нашій армії.

На початку повномасштабного російського вторгнення роль волонтерів та волонтерських організацій неможливо переоцінити. Консолідація суспільства в тому числі сталася за допомогою активної волонтерської роботи та активізації інститутів громадянського суспільства.

виклики вимагають від суспільства консолідації. В тому числі, ці ініціативи не були б такими масштабними без свідомого і активного громадянського суспільства в цілому. Свою заслугу в цьому мають масштабні благодійні фонди на чолі зі свідомими громадянами, які розуміють важливість репутації інститутів громадянського суспільства. Їх діяльність в різних сферах допомоги Україні є невід'ємною частиною майбутньої перемоги та майбутньої України.

Волонтерських рухів в Україні ніколи не пас задніх, адже українці відомі своєю згуртованістю у відповідальні моменти. Рішучість та амбіційність волонтерів нашої країни дуже висока і тому, приносить неабиякі результати в різних сферах діяльності.

Ще з 2014 року волонтери та волонтерські організації збагнули, що без додаткової допомоги суспільства наша армія буде менш ефективною. Допомога міжнародних партнерів безумовно грає велику роль, але першими хто має бути зацікавлений в перемозі над агресором – це народ України. Тому, саме тоді були започатковані перші волонтерські ініціативи, які орієнтовані на допомогу Збройним силам України. Звісно, ініціативи не мали такого масштабу, як зараз, але все одно допомагали армії боротися з матеріальними труднощами з якими вони стикалися.

Наприклад, Фонд «Повернись живим» з 2014 року допомагає армії збільшувати втрати ворога і зберегти життя українських солдатів. Фонд закуповує обладнання, яке допомагає рятувати життя військових, зокрема, тепловізійну оптику, квадрокоптери, автомобілі, системи захисту та розвідки. «Повернись живим» є першою благодійною організацією в Україні, яка отримала ліцензію на закупівлю та імпорт товарів військового та подвійного призначення. Зокрема командою організації придбано та передано до підрозділів Сил оборони комплекс ударного БПЛА

Bayraktar TB2 у складі трьох безпілотників, наземної станції, керованих боєприпасів й іншого устаткування та 11 спеціальних броньованих автомобілів. З 2014 року Фонд зібрав на потреби Сил оборони понад 4,5 мільярди гривень, або понад 130 мільйонів доларів, та підготував більше 10 тисяч висококваліфікованих військових фахівців. Фонд має прозору фінансову звітність. Фонд надає можливість кожну жертву та закупівлю можна відстежувати у режимі реального часу [1].

Існує безліч прикладів масштабних волонтерських ініціатив, які внесли великий вклад у наближення перемоги України. Наприклад, збір на байрактари, який організував Фонд Сергія Притули. В результаті цього збору українці збрали близько 600 мільйонів гривень за які був придбаний супутник, який дав доступ до бази даних супутникових знімків компанії «Айсай» більше ніж на рік [2]. Хоч основною метою збору була купівля байрактарів але результат перевершив очікування.

Цей кейс доводить, що довіра громадянського суспільства до волонтерів, які мають практично бездоганну репутацію, творить дива і допомагає державі відстоювати свою незалежність. Також, ми можемо побачити співпрацю Міністерства оборони України з організацією громадянського суспільства для досягнення загальнодержавної цілі. Адже гроші були витрачені на актуальну потребу Міністерства і у плідній співпраці з ним. Подібна співпраця не є поодиноким випадком, але і не стається часто.

Окремо варто зазначити, що існує багато менш масштабних ініціатив по збору коштів для придбання певних приборів та речей для конкретних батальйонів та осіб. Кожен українець бачить безліч зборів на певні прилади в різних соціальних мережах. Це демонструє рівень самоорганізації суспільства і доводить, що ми можемо не тільки донарити великим фондам, але і самі організувати збори на потреби наших військових.

Важливою справою для нашої держави є також збирання доказів злочинів, які вчинилися і вчиняються проти мирного населення України. Однією з організацій, які займаються цією справою є громадська організація «Ukrainian Legal Advisory Group і команда Truth Hounds». Ця справа є дуже важливою з точки зору юриспруденції та допоможе продемонструвати світу факти конкретних воєнних злочинів проти мирних жителів українських міст та сел. Також, це є великим вкладом в створення трибуналу для злочинців, відповідальних за масштабні злочини проти цивільних. Звісно, злочини проти Укра-

їни є очевидними і дуже жорсткими, але наша держава грає за правилами і прагне досягнути справедливості.

Також, безумовно важливим є надання психологічної допомоги постраждавши від війни особам. Всі по різному постраждали від цих подій. Деякі втратили свої домівки, деякі близьких та родичів, а деякі просто мали постійні нервові зриви через обстріли і бойові дії. Втім, кожен українець відчув горе війни і більшість потребує психологічної допомоги для подальшого нормального життя.

Однією з таких організацій є громадська організація «TAPS-Україна». У зв'язку з повномасштабним нападом російської федерації на територію України, керівництво громадської організації «TAPS-Україна» збрало охочих вплинути на гуманітарну ситуацію країни та об'єднати їх в межах Координаційного штабу волонтерів Дніпра. Мета громадської організації «TAPS-Україна» – психологічна та соціальна підтримка сімей загиблих Героїв України, забезпечення медичних, гуманітарних та військових потреб ЗСУ, ТРО, НГУ, СБУ та Національній поліції, розселення та турбота про тимчасово переміщених осіб з територій Харківської, Донецької, Луганської та Київських областей, забезпечення усім необхідним поранених військових в місцевих шпиталях та лікарнях, що знаходиться у прифронтових областях [3].

Також, прикладом роботи в сфері надання психологічної допомоги є громадська організація «Вільний Вибір». Громадська організація «Психологічна підтримка та реабілітація «Вільний Вибір» працює у сфері ветеранських справ з січня 2015 року [4].

Ця організація працює в багатьох проєктах та надає безліч консультацій індивідуально або для груп людей. Така допомога є також дуже важливою, адже мирне населення дуже емоційно переживає всі бойові події та новини з фронту.

Маємо зазначити, що громадські організації, які займаються психологічною підтримкою населення, співпрацюють з державними інституціями над спільними проєктами. Наприклад, громадська організація «Повернути життя» співпрацює з Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю та Міністерством соціальної політики України.

Є багато громадських організацій, які пропагують донорство крові та розвивають донорський рух в Україні. Наприклад, громадська організація «Свіжа кров» займається популяризацією донорства крові. Допомогає державі у створенні сучасної служби крові та

долучається до адвокації нового закону про донорство крові [5].

Подібні організації роблять великий вклад в формування громадської думки про донорство. Вони залучають нових донорів і цим, спрощують пошук необхідних об'ємів крові для порятунку військових і цивільних. Їх робота на початку повномасштабного вторгнення допомогла врятувати сотні життів і продовжує робити це зараз.

Також, є деякі неочевидні на перший погляд ініціативи, які також є важливими в цей непростий для країни час.

Громадська організація «Веселий Дельфін» розпочала впровадження проєкту «Разом за екологічну демократію, справедливість та верховенство права в Україні» (TEDJusticeROL). Частиною проєкту є оцінка ушкоджень біорізноманіття Миколаївської області внаслідок бойових дій, спричинених військовою агресією РФ. Проєкт реалізується в п'яти областях: Одеській, Херсонській, Миколаївській, Київській та Запорізькій. Результати цих досліджень мають сприяти тому, що Україна зможе подати позов відносно Російської Федерації щодо знищення об'єктів біорізноманіття і живої природи [6].

Цей приклад демонструє, що наслідки війни – це не тільки смерті людей, скалічені долі та знищені будівлі. Це також екологічні наслідки, які негативно відображають на світовій фауні. Подібна робота також є дуже важливою і дозволить зменшити негативні наслідки для природи.

Загалом безліч громадських організацій займається різними видами діяльності для покращення життя наших громадян. Це і проведення зборів на різні види озброєння та речей, збирання доказів військових злочинів, психологічна підтримка постраждалих від війни та багато інших сфер в яких громадяни знаходять себе. Всі активні громадяни, які доклали і докладають свою руку до допо-

моги країні та співгромадянам, наближають спільну перемогу нашої держави.

Люди, які на громадських або волонтерських засадах об'єдналися для забезпечення здорового майбутнього нашої батьківщини. Зараз всі звернули увагу на наше громадянське суспільство в нашій державі та в світі в цілому. Втім, ми маємо розуміти, що і в мирному житті інститути громадянського суспільства також грають велику роль. І в майбутньому державі потрібно більше уваги приділяти громадянському суспільству і розвивати діалог з ним на всіх рівнях.

Висновки. Інститути громадянського суспільства – це неабиякі помічники для держави та суспільства, коли вони мають можливість співпрацювати з державними інституціями на благо українського народу. Численні волонтерські ініціативи демонструють ефективність громадянського суспільства у відповідальні моменти і демонструє необхідність розвитку подібних взаємодій і надалі. Держава вже має успішні кейси співпраці і це буде схилити їх до подальшої співпраці у нових проєктах. Тим паче, існує ще безліч форм для співпраці з громадянським суспільством.

Сьогодні інститути громадянського суспільства виходять на перший план адже ми практично кожен день чуємо про звитяги на волонтерському фронті. Всі ці кейси дають нам розуміння, що формування громадянського суспільства в Україні набирає обертів і сміливо крокує до бажаних європейських стандартів. Необхідно акцентувати увагу на збільшенні співпраці з інститутами громадянського суспільства в різних сферах і застосовувати більше інструментів взаємодії з ними в майбутньому.

Важливість прямого діалогу влади з громадянським суспільством неможливо переоцінити. Ця тематика потребує уваги науковців та подальших досліджень.

Література:

1. Сайт Фонду «Повернись живим». Про фонд. URL: <https://savelife.in.ua/about-foundation/>
2. Пritула розповів, куди пішли гроші, зібрані на «Байрактари». URL: <https://glavcom.ua/country/society/pritula-rozpoviv-kudipishli-hroshi-zibrani-na-bajraktari-video-868878.html>
3. TAPS Україна. URL: <https://taps.org.ua/organization/>
4. Громадська організація «Психологічна підтримка та реабілітація «Вільний Вибір». URL: <https://www.vvybir.org.ua/>
5. Обирай свій фронт боротьби, ти потрібен скрізь! URL: <https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12343-obiraj-svij-front-borotbi-ti-potriben-skriz>
6. Постраждали від війни. На Миколаївщині збирають інформацію про природні заповідники. URL: <https://suspilne.media/270931-postrazdali-vid-vijni-na-mikolajivsini-zbiraut-informaciu-pro-prirodni-zapovidniki/>

References:

1. Sait Fondu «Povernys zhyvym». Pro fond [Website of the "Come Back Alive" Foundation. About the fund]. Retrieved from: <https://savelife.in.ua/about-foundation/> [in Ukrainian].
2. Pritula rozpoviv, kudy pishly hroshi, zibrani na «Bairaktary» [Pritula told where the money collected for "Bayraktary" went]. Retrieved from: <https://glavcom.ua/country/society/pritula-rozpoviv-kudipishli-hroshi-zibrani-na-bajraktari-video-868878.html> [in Ukrainian].

3. TAPS Ukraine. Retrieved from: <https://taps.org.ua/organization/> [in Ukrainian].
4. Hromadska orhanizatsiia "Psykhologichna pidtrymka ta reabilitatsiia "Vilnyi Vybir" [Public organization "Psychological support and rehabilitation "Free Choice"]. Retrieved from: <https://www.vvybir.org.ua/> [in Ukrainian].
5. Obyrai svii front borotby, ty potriben skriz! [Choose your front of struggle, you are needed everywhere!] Retrieved from: <https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12343-obiraj-svij-front-borotbi-ti-potriben-skriz> [in Ukrainian].
6. Postrazhdaly vid viiny. Na Mykolaivshchyni zbyraut informatsiiu pro pryrodni zapovidnyky [Suffered from the war. Information about nature reserves is collected in the Mykolayiv region]. Retrieved from: <https://suspilne.media/270931-postrazhdali-vid-vijni-na-mikolaivsini-zbraut-informaciu-pro-prirodni-zapovidniki/> [in Ukrainian].

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-7](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-7)

Максим ПЕНЬКОВ

аспірант, Класичний приватний університет, вул. Жуковського, 70Б, Запоріжжя, Україна, 69000

Maksym PENKOV

Postgraduate Student, Classic Private University, Zhukovskoho str., 70B, Zaporizhzhia, Ukraine, 69000

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF STATE MANAGEMENT IN THE SPHERE OF FINANCIAL SECURITY

У статті висвітлено сутність поняття «фінансова безпека» в контексті національної економічної безпеки держави, охарактеризовано основні концептуальні підходи до організації державного управління сферою фінансової безпеки. Окреслено методи забезпечення безпекової політики (інформування, рекомендації, роз'яснення, моніторинг, контроль, зобов'язання, заохочення, примус тощо). Виокремлено правові (нормотворчу, законотворчу, правоохоронну, правореалізаційну) та неправові (організаційну, матеріально-технічну, фінансову, виховну, профілактичну тощо) форми реалізації безпекової політики.

Зазначається, що ключовими складниками фінансової безпеки є: належний ступінь фінансової незалежності та стабільності фінансової системи держави з урахуванням загрозливим для національних інтересів дестабілізаційних чинників зовнішнього та внутрішнього характеру; захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; спроможність фінансової системи забезпечити ефективне функціонування та зростання національної економіки.

Наголошується на тому, що фінансова безпека є багаторівневою системою, створеною низкою чітко структурованих підсистем з логічним розвитком. Підкреслюється, що безпекова державна політика покликана своєчасно виявляти, а відтак попереджати й усувати, долати будь-які загрози для суспільства та держави, правам і свободам громадян.

Виокремлено основні концептуальні підходи до організації державного управління у сфері фінансової безпеки: інституціоналізація управлінської діяльності в контексті реалізації політики фінансової безпеки національної економіки; розроблення комплексу загальнодержавних пріоритетних напрямів діяльності у фінансовій сфері; розроблення державних механізмів та методичного інструментарію оцінки формалізації фінансових інтересів та інституціоналізації управлінської діяльності в процесі реалізації політики фінансової безпеки національної економіки; моделювання комплексу ринкових можливостей для уникнення загроз фінансовій безпеці національної економіки; виявлення та систематизація реальних і потенційних загроз фінансовій безпеці національної економіки тощо.

Ключові слова: держава, державне управління, концепція економічної безпеки, національна безпека, національна економіка, сталий розвиток, управління фінансово-економічною безпекою, фінансова безпека.

The article highlights the essence of the concept of "financial security" in the context of national economic security of the state, characterizes the main conceptual approaches to the organization of state management in the field of financial security.

The methods of ensuring security policy are outlined (informing, recommendations, clarification, monitoring, control, obligations, encouragement, coercion, etc.). Legal (normative, law-making, law enforcement, law enforcement) and non-legal (organizational, logistical, financial, educational, preventive, etc.) forms of security policy implementation are distinguished. In the context of the state's financial security policy, the so-called democratic forms of security policy implementation (dominance of people's interests, public (civilian) control, etc.) are implemented.

It is emphasized that the security state policy is designed to timely detect, and therefore to warn and eliminate, to overcome any threats to society and the state, to the rights and freedoms of citizens. It is noted that the key components of financial security are: the appropriate degree of financial independence and stability of the state's financial system, taking into account external and internal destabilizing factors threatening national interests; protection of financial interests at all levels of financial relations; the ability of the financial system to ensure effective functioning and growth of the national economy.

The main conceptual approaches to the organization of public administration in the field of financial security are highlighted: institutionalization of management activities in the context of implementation of the policy of financial security of the national economy; development of a complex of national priority areas of activity in the financial sphere; development of state mechanisms and methodical tools for assessing the formalization of financial interests and institutionalization of management activities in the process of implementing the policy of financial security of the national economy; modeling of a complex of market opportunities to avoid threats to the financial security of the national economy; identification and systematization of real and potential threats to the financial security of the national economy, etc. It is emphasized that financial security is a multi-level system created by a number of well-structured subsystems with logical development.

Key words: state, public administration, concept of economic security, national security, national economy, sustainable development, management of financial and economic security, financial security.

Постановка проблеми. Фінансова безпека будь-якої держави – один із потужних складників її національної безпекової політики, метою якої є виявлення та усунення загроз державі, суспільству, людині, запобігання виникненню потенційних загроз. Можливість правового регулювання пріоритетності суспільних відносин зумовлює вектор напрямку діяльності держави у сфері безпеки. Безпекова державна політика вибудовується таким чином, щоб своєчасно виявляти, а відтак попереджати й усувати, долати будь-які загрози для суспільства та держави, правам і свободам громадян.

Вивчення проблеми фінансової безпеки держави має базуватися на науково-теоретичних підходах до розуміння основних безпекових концептів в їхньому широкому розумінні й особливостей історичного, соціально-економічного розвитку української держави – з одного боку й урахування прогресивного зарубіжного досвіду – з іншого.

Актуальність порушеної проблеми підкреслюється входження України на початк ХХІ ст. у сучасний геополітичний простір та глобальними викликами в контексті нової безпекової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Концептуальні підходи до організації державного управління сферою фінансової безпеки ґрунтуються на основних теоретичних положеннях наукових розвідок дослідників фінансової безпеки, зокрема таких, як: О. Баранецька [9], О. Барановський [1], О. Василик [2], Я. Зволяк [9], І. Зінько [17], М. Єрмошенко [3], В. Мартинюк [9], О. Марченко [10; 12], І. Мойсєнко [12], С. Мочерний [2], Н. Кравчук [7], В. Опарін [13], С. Пиріжкова [15], Я. Пушак [10], І. Рєвак [10], Ю. Сапачук [14], А. Сухоруков [15], В. Шлемко [17] та ін.

Мета статті – висвітлити сутність поняття «фінансова безпека» в контексті національної економічної безпеки держави, охарактеризувати основні концептуальні підходи до організації державного управління сферою фінансової безпеки.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка держава світу в умовах потужних процесів трансформації та глобалізації, в яких не виключені дисбаланси в економічному розвитку, прагне до досягнення безпечної міри фінансової складової безпеки країни [8].

Згідно зі ст. 116 Конституції України, важливу роль у реалізації безпекової політики відіграє Кабінет Міністрів України, покликаний забезпечувати: державний суверенітет України; економічну самостійність укра-

їнської держави; реалізацію Конституції та законів України й нормативно-правових актів Президента; внутрішню та зовнішню політику країни тощо [5].

Загалом, безпекову політику вчені трактують, з одного боку (у стигтичному форматі), як стан відносин і з другого (в динамічному форматі) як діяльність уповноважених суб'єктів.

Держава є суб'єктом із винятковими повноваженнями, в потенціалі якого, поряд з економічними, політичними, ідеологічними засобами впливу, закладено можливості прямого владного впливу на суспільні відносини за допомогою правових засобів [16].

Відіграючи суттєву роль у сфері безпекової політики, органи державної влади покликані виконувати законодавчу, нормотворчу правоохоронну функцію. Як зауважує О. Тихомиров, держава виступає суб'єктом, який будучи наділеним особливими повноваженнями, безпосередньо впливає на суспільні відносини за допомогою правових, економічних, ідеологічних та політичних засобів [там само].

Своєрідним сукупним індикатором державної політики у сфері безпеки є ефективна, результативна, організована на основі визначених принципів, дієвих методів, управлінських механізмів, законна діяльність усіх суб'єктів, наділених відповідними повноваженнями, розмежування яких забезпечується у правовий спосіб спеціальними демократичними засобами регулювання суспільних відносин. Причому, в цьому контексті виокремлюються правові (нормотворча, законотворча, правоохоронна, правореалізаційна) та неправові форми реалізації безпекової політики (організаційна, матеріально-технічна, фінансова, виховна, профілактична тощо). Ще впроваджуються так звані демократичні форми реалізації безпекової політики (домінування інтересів народу, громадський (цивільний) контроль тощо).

Методами забезпечення безпекової політики є інформування, рекомендації, роз'яснення, моніторинг, контроль, зобов'язання, заохочення, примус тощо.

Поняття «безпека» є складним за своєю сутністю а змістом і відображає широкомасштабні безпекові сегменти: це – «стан захищеності особи, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що ґрунтується на діяльності людей, суспільства та держави, світового співтовариства, народів щодо виявлення, попередження, послаблення, усунення й відбиття небезпеки та загрози, здатних їх знищити, позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, завдати значної шкоди, завдати їхньому виживанню та розвитку» [11, с. 45].

Безпеку розуміють як «стан захищеності особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз, що ґрунтується на діяльності людей, суспільства, держави, світової спільноти народів по виявленню (вивченню), попередженню, ослабленню, усуненню (ліквідації) та віддзеркаленню небезпек і загроз, здатних погубити їх, позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей, завдати неприйняттого (неприпустимого об'єктивно й суб'єктивно) збитку, закрити шлях для виживання і розвитку» [12, с. 8].

Як зазначають О. Марченко, Я. Пушак, І. Ревак, фінансова система – це «сукупність фінансових органів та інститутів, які управляють грошовими потоками» [13, с. 88].

Фінансова безпека – «надійна захищеність фінансової системи від внутрішніх та зовнішніх загроз» (О. Василик [2, с. 807]), яка повинна «гарантувати виконання головних завдань фінансової системи країни: мобілізація та акумуляція фінансових ресурсів; алокація фінансових ресурсів та контроль за їхнім ефективним використанням; забезпечення оптимального розподілу та перерозподілу ВВП» [13, с. 10].

Це, як стверджує М. Єрмошенко, – такий «стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю й якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для усіх суб'єктів господарювання та населення, а в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток» [3, с. 33–34].

Сутність поняття «фінансова безпека» передбачає взаємозв'язок з національною безпекою країни загалом, оскільки дефіцит фінансових ресурсів може призводити до недофінансування базових потреб у різних сферах життєдіяльності суспільства та уповільнення економічного розвитку (Ю. Сапачук [14, с. 261]).

Ключовими складниками фінансової безпеки є: належний ступінь фінансової незалежності та стабільності фінансової системи держави з урахуванням загрозливим для національних інтересів дестабілізаційних факторів зовнішнього та внутрішнього характеру; захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; спроможність фінансової системи забезпечити ефективне функціонування та зростання національної економіки.

Як зауважує О. Барановський [1], фінансова безпека ґрунтується на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових та золотовалютних резервів, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці.

Виходячи зі змісту та сутності поняття «фінансова безпека», можна виокремити концептуальні підходи до організації державного управління сферою фінансової безпеки:

– «стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків. А основним критерієм фінансової безпеки є стабільний розвиток фінансової системи країни та усіх її ланок» (В. Геєць [6, с. 29]);

– стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання (І. Зінько, В. Шлемко [17, с. 20]).

– «захищеність держави у фінансовій сфері або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, який гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку та обслуговування фінансових зобов'язань» (А. Сухоруков [15, с. 12]);

– такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання (С. Козлов [4, с. 47]);

– важлива складова економічної безпеки, яка має прояв на усіх рівнях фінансових відносин (мікро-, мезо-, макро-, мегаекономічний рівні), й спрямована на захист життєво важливих фінансово-економічних інтересів особистості, домогосподарства, підприємства, організації, установи, галузі господарського комплексу, підсистем національної економіки, регіону, держави, економічної системи на рівні світового господарства через дослідження джерел зародження можливих небезпек і потенційних загроз, та вжиття

необхідних цільових заходів щодо нейтралізації дестабілізуючих чинників й мінімізації/елімінації ендогенних й екзогенних загроз з метою досягнення фінансової незалежності, стабільності, забезпечення збалансованого розвитку фіскальної сфери, банківського та небанківського фінансового секторів, ефективного здійснення митної справи, реалізації обґрунтованих грошово-кредитної, антиінфляційної та валютної політики, здійснення виваженої боргової політики, поліпшення інвестиційного клімату, зміцнення фінансового потенціалу реального сектору економіки, суб'єктів господарювання, домашніх господарств (О. Баранецька, Я. Зволяк, В. Мартинюк [9]).

Загалом, на думку Н. Кравчук, трактування поняття фінансової безпеки держави відбувається за трьома основними аспектами: «1) з позицій ресурсно-функціонального підходу, фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їхніх потреб і виконання існуючих зобов'язань; 2) з погляду статистики, фінансова безпека – це такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання; 3) у контексті нормативно-правового регламентування фінансова безпека передбачає створення таких умов функціонування фінансової системи, при яких, по-перше, фактично виключена можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами» [7, с. 26].

Фінансова безпека є багаторівневою системою, створеною низкою чітко структурованих підсистем з логічним розвитком.

Більшість дослідників, серед яких – В. Мартинюк, Я. Зволяк, О. Баранецька [9], виокремлюють такі взаємопов'язані між собою складники фінансової безпеки держави, зокрема:

– бюджетна безпека (стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, а також ефективності використання бюджетних коштів);

– податкова безпека (забезпечення держави оптимально необхідним відповідно до вимог проголошеної економічної доктрини обсягом податкових надходжень; визначається ефективністю податкової політики держави, побудованої на оптимальному поєднанні фіскальних інтересів держави та індивідуальних, корпоративних інтересів платників податків);

– банківська безпека (рівень фінансової стійкості банківських установ держави, що забезпечує захисту від негативних зовнішніх і внутрішніх факторів та реальних або можливих загроз);

– грошово-кредитна безпека (забезпечує стабільність грошової одиниці, доступність кредитних ресурсів і рівень інфляції, при якій можливе економічне зростання та підвищення доходів громадян);

– боргова безпека (рівень державної внутрішньої та зовнішньої заборгованості, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, який дає змогу зберегти стійкість фінансової системи держави до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечити відносну незалежність держави, зберігаючи при цьому економічну можливість країни здійснювати виплати на погашення основної суми і відсотків без загрози втратити суверенітет одночасно підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу);

– безпека небанківського фінансового сектору (рівень розвитку страхового та фондового ринків, що уможливорює задоволення фінансових потреб і послуг суспільства);

– інвестиційна безпека (досягнення рівня інвестицій, необхідного для оптимального задоволення поточних потреб національної економіки в капітальних вкладеннях за обсягом і структурою з урахуванням ефективного застосування і повернення інвестованих коштів, підтримання позитивного національного платіжного балансу й оптимального співвідношення між розмірами іноземних інвестицій у державу та вітчизняних – за кордон);

– валютна безпека (досягнення стану курсоутворення, що користується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, створює відповідні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи й максимально захищає від фінансово-валютних потрясінь на світових ринках).

Індикаторами фінансової безпеки, на думку А. Сухорукова, є «дефіцит державного бюджету, обсяги боргів держави, рівень інфляції, рівень монетизації економіки, обсяг міжнародних резервів НБУ» [15, с. 50].

З позиції комплексного підходу, сутністю Концепції забезпечення фінансової безпеки економіки України є зміцнення міжсистемних зв'язків між структурними компонентами фінансової безпеки з огляду на пріоритетні напрямки національних інтересів у фінансовій сфері відповідно до інституціоналізації управлінської діяльності в процесі забезпечення фінансової безпеки та до потреб викликів сучасності, що впливають на фінансову безпеку економіки України у контексті розвитку ринкових можливостей держави.

Як зауважують дослідники А. Сухоруков та С. С. Пиріжкова, основною науково-прикладною проблемою впровадження механізму є забезпечення бюджетної безпеки країни як індикатора ефективності бюджетної політики, механізму забезпечення фінансової безпеки банківської системи, фондового ринку, інвестиційної складової фінансової безпеки національної економіки в контексті економічної безпеки України [15].

Основними концептуальними підходами до організації державного управління сферою фінансової безпеки вважаємо такі:

- інституціоналізація управлінської діяльності в контексті реалізації політики фінансової безпеки національної економіки;
- розробка комплексу національних пріоритетних напрямків діяльності у фінансовій сфері;

– розробка державницьких механізмів та методичних інструментів оцінювання формалізації фінансових інтересів та інституціоналізації управлінської діяльності в процесі реалізації політики фінансової безпеки національної економіки;

– моделювання комплексу ринкових можливостей щодо уникнення загроз фінансовій безпеці національної економіки;

– ідентифікація та систематизація реальних та потенційних загроз фінансовій безпеці національної економіки тощо.

Висновки. Отже, фінансова безпека є відображенням готовності фінансової системи до надійного вчасного фінансового забезпечення потреб держави, що є передумовою національної економічної безпеки. Система фінансової безпеки спрямована на забезпечення ефективного функціонування національної економіки сталий економічний розвиток держави та стабільності фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників, що складають загрозу фінансовій безпеці, а також на захист фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин. Питання фінансової безпеки як важливого складника національної безпеки держави нерозривно є одним із ключових сегментів концепції державної фінансової політики.

Література:

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні – методологія оцінки та механізми забезпечення. НАН України. 2004. URL: <http://www.gbv.de/dms/zbw/505608650.pdf>
2. Василик О., Мочерний С. Фінансова безпека. *Економічна енциклопедія* : у 3 т. Т. Київ : Вид. центр «Академія», 2002. 952 с.
3. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 309 с.
4. Козлов С. Банківська система: стан, особливості та взаємозв'язок із фінансовою безпекою. *Юридична газета*. 2005. № 10. С. 43–54.
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-p/page2?text=%C2%>
6. Концепція економічної безпеки України. Ін-т екон. прогнозування ; кер. проекту В. М. Геєць. Київ : Логос, 1999. 56 с.
7. Кравчук Н. Я. Фінансова безпека : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Вектор, 2010. 277 с.
8. Ладюк О. Д. Фінансова безпека: характеристика складників. *Ефективна економіка* : електронний журнал. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5280>
9. Мартинюк В., Зволяк Я., Баранецька О. Фінансова безпека : навч. посіб. Тернопіль : Вектор, 2016. 264 с.
10. Марченко О. М., Пушак Я. Я., Ревак І. О. Фінансова безпека держави : навч. посібник. Львів, 2020. 356 с.
11. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Ін Юре, 2003. Т. 1. 1232 с.
12. Мойсенко І. П., Марченко О. М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посібник. Львів, 2011. 380 с.
13. Опарін В. М. Фінансова система України : монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 239 с.
14. Сапачук Ю. М. Фінансова безпека – складова сучасної фінансової політики. *Теоретичні та прикладні питання економіки* : збірник наукових праць ВПЦ «Київський університет». 2010. Випуск 23. С. 257–265.
15. Сухоруков А. І., Пиріжкова С. Т. Сучасні проблеми фінансової безпеки України : монографія. Київ : НІПМБ, 2010. 340 с.

16. Тихомиров О. О. Забезпечення інформаційної безпеки як функція сучасної держави : монографія ; за заг. ред. Р. А. Калюжного. Київ : Нац. акад. СБУ, 2014. 196 с.
17. Шлемко В. Т., Зінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. Київ : НІСД. 1997. 144 с.

References:

1. Baranovskyj, O. I. (2004). Finansova bezpeka v Ukrayini – metodologiya otsinki ta mehanizmi zabezpechennya [Financial security in Ukraine – assessment methodology and mechanisms to ensure]. NAN Ukraine. URL: <http://www.gbv.de/dms/zbw/505608650.pdf>.<http://www.gbv.de/dms/zbw/505608650.pdf> [in Ukraine].
2. Vasylyk, O., Mochernyi, S. (2002). Finansova bezpeka. Ekonomichna entsyklopediia [Financial security. Economic encyclopedia] : u 3 t. T. Kyiv : Vyd. tsentr «Akademiia». 952 p. [in Ukraine].
3. Ermoshenko, M. M. (2001). Finansova bezpeka derzhavy [Financial security of state]. Kyiv. 309 p. [in Ukraine].
4. Kozlov, S. (2005). Bankivska systema: stan, osoblyvosti ta vzaiemozviazok iz finansovoiu bezpekoiu [Banking system: state, features and relationship with financial security]. *Yurydychna hazeta*. № 10. P. 43–54 [in Ukraine].
5. Konstytuciya Ukrayiny [Constitution of Ukraine] : Zakon Ukrayiny vid 28 chervnya 1996 r. 254k/96-VR. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-r/page2?text=%C2%](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-r/page2?text=%C2%20) [in Ukraine].
6. Konceptiya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Concept of economic security of Ukraine]. In-t ekon. prognozuvannya; ker. proektu V. M. Geyecz. Kyiv : Logos, 1999. 56 p. [in Ukraine].
7. Kravchuk, N. Ya. (2010). Finansova bezpeka [Financial security], Vector, Ternopil. 277 p. [in Ukraine].
8. Ladiuk, O. D. (2016). Finansova bezpeka: kharakterystyka skladnykiv [Financial security: characteristics of components]. *Efektivna ekonomika* : elektronnyi zhurnal. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5280> [in Ukraine].
9. Martynyuk, V., Zvolyak Ya., Baraneczka, O. (2016). Finansova bezpeka [Financial security] : navch. posib. Ternopil : Vektor. 264 p. [in Ukraine].
10. Marchenko O. M., Pushak Ya. Ya., Revak I. O. (2020). Finansova bezpeka derzhavy [Financial security of the state] : navch. posibnyk. Lviv. 356 p. [in Ukraine].
11. Mizhnarodna politseiska entsyklopediia [International police encyclopedia] : u 10 t. / vidp. red. Yu. I. Rymarenko, Ya. Yu. Tatsii, Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv : In Yure, 2003. T. 1. 1232 s. [in Ukraine].
12. Mojsyenko, I. P., Marchenko, O. M. (2011). Upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva [Management of financial and economic security of the enterprise] : navch. posibnyk. Lviv. 380 p. [in Ukraine].
13. Oparin, V. M. (2005). Finansova systema Ukrayiny [Financial system of Ukraine] : monografiya. Kyiv : KNEU. 239 p. [in Ukraine].
14. Sapachuk, Yu.M. (2010). Finansova bezpeka – skladova suchasnoi finansovoi polityky [Financial security is a component of modern financial policy]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky* : zbirnyk naukovykh prats VPTs «Kyivskiy universytet». Vypusk 23. P. 257–265 [in Ukraine].
15. Sukhorukov, A. (2004). Suchasni problemy finansovoi bezpeky Ukrainy [Modern problems of financial security of Ukraine]. Kyiv : NIPMB, 2004. 117 p. [in Ukraine].
16. Tyxomyrov, O. O. (2014). Zabezpechennya informacijnoyi bezpeky yak funkciya suchasnoyi derzhavy [Ensuring information security as a function of the modern state] : monografiya ; za zag. red. R. A. Kalyuzhnoho. Kyiv : Nacz. akad. SBU. 196 p. [in Ukraine].
17. Shlemko, V. T., Zinko I. F. (1997). Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia [Economic security of Ukraine: essence and directions of provision]. Kyiv : NISD. 144 p. [in Ukraine].

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-8](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-8)

Михайло ПЕНЬКОВ

аспірант, Класичний приватний університет, вул. Жуковського, 70Б, Запоріжжя, Україна, 69000

Mykhailo PENKOV

Postgraduate Student, Classic Private University, Zhukovskoho str., 70B, Zaporizhzhia, Ukraine, 69000

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА ПРОЦЕСИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

INSTRUMENTS OF STATE INFLUENCE ON THE PROCESSES OF THE COUNTRY'S EXTERNAL ECONOMIC ACTIVITY IN CRISIS SITUATIONS

У статті розкрито роль управлінських заходів у період кризових явищ та ситуацій; висвітлено інструменти та механізми державного впливу на процеси зовнішньоекономічної діяльності в умовах кризових ситуацій.

Зазначено, що глобальні кризові ситуації зумовлюють негативні тенденції як в економічному розвитку окремих держав, так і в побудові перспектив щодо виходу країн з кризи. Вказується на те, що державне регулювання зовнішньоекономічних відносин передбачає створення відповідних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин, здійснення діяльності у цій сфері.

Підкреслюється, що немає жодної країни у світі, яка б змогла побудувати успішну економічну систему без зв'язків зі світовою економікою. Зовнішньоекономічна діяльність є найважливішим аспектом діяльності держави в сучасних міжнародних економічних відносинах. Зауважується, що одним з основних завдань антикризового управління є попередження кризи, відповідно – одним із найефективніших інструментів в антикризовому інструментарії державного впливу на процеси зовнішньоекономічної діяльності є успішна реалізація розробленої антикризової стратегії, метою якої є виступає вихід із кризи. Виокремлено інструменти антикризового управління: тактичні (аудит бізнес-процесів; аутсорсинг; бенчмаркінг; даунсайзинг; контролінг); стратегічні (диверсифікація; інтеграція; ліквідація; реінжиніринг; реструктуризація; санація).

Наголошено на тому, що інструментарій державного впливу на процеси зовнішньоекономічної діяльності країни в умовах кризових ситуацій базується на обґрунтуванні вибору інструментів антикризового управління в умовах глобалізації: попередження криз та запобігання ризикам регіональній зовнішньоекономічній діяльності; прогнозування негативних проявів міжнародних економічних відносин у контексті зовнішньоекономічної діяльності; розробка відповідних технологій забезпечення й супровід економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності; імплементація позитивного зарубіжного досвіду протидії загрозам у системі зовнішньоекономічної діяльності на різних рівнях тощо.

Ключові слова: глобалізація, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, державний вплив, зовнішньоекономічна діяльність, інструмент антикризового управління, кризова ситуація, ризики, міжнародні економічні відносини.

The article reveals the role of management measures in the period of crisis phenomena and situations; tools and mechanisms of state influence on the processes of foreign economic activity in crisis situations are highlighted.

It is noted that global crisis situations cause negative trends both in the economic development of individual states and in the development of prospects for the exit of countries from the crisis. It is indicated that the state regulation of foreign economic relations involves the creation of appropriate conditions and mechanisms for the effective development of relations and the implementation of activities in this area. It is emphasized that there is not a single country in the world that would be able to build a successful economic system without ties to the world economy. Foreign economic activity is the most important aspect of state activity in modern international economic relations.

It is noted that one of the main tasks of anti-crisis management is crisis prevention, accordingly, one of the most effective tools in the anti-crisis toolkit of state influence on the processes of foreign economic activity is the successful implementation of the developed anti-crisis strategy, the goal of which is to emerge from the crisis. Anti-crisis management tools are singled out: tactical (audit of business processes; outsourcing; benchmarking; downsizing; controlling); strategic (diversification; integration; liquidation; reengineering; restructuring; rehabilitation).

It is emphasized that the toolkit of state influence on the processes of the country's foreign economic activity in crisis situations is based on the justification of the choice of anti-crisis management tools in the conditions of globalization: prevention of crises and prevention of risks in regional foreign economic activity; forecasting negative manifestations of international economic relations in the context of foreign economic activity; development of appropriate technologies for ensuring and supporting the economic security of foreign economic activity; implementation of positive foreign experience in countering threats in the system of foreign economic activity at various levels, etc.

Key words: globalization, state regulation of foreign economic activity, state influence, foreign economic activity, anti-crisis management tool, crisis situation, risks, international economic relations.

Постановка проблеми. Кризові явища у світовій економіці суттєво в негативному сенсі впливають на економічний розвиток та конкурентоспроможність держави на міжнародній арені, на зовнішньоекономічну діяльність країни загалом – відтак особливої актуальності набуває проблема пошуку ефективних інструментів державного регулювання цього процесу. Світові кризові явища зумовлюють негативні тенденції як в економічному розвитку окремих держав, так і в побудові перспектив щодо виходу країн з кризи.

На думку С. Домбровської, «основною метою дії держави на зовнішньоекономічну діяльність є забезпечення економічних і політичних інтересів країни. ... Держава тим або іншим чином регулює, стимулює або обмежує практично усі сфери міжнародних економічних зв'язків» [4, с. 114].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність порушували багато дослідників, зокрема: О. Акименко [1], Є. Брикун [2], А. Вдовиченко [2], С. Двигун [3], С. Домбровська [4], А. Зубрицький [2], Г. Дурицька [5], О. Мантур-Чубата [9], І. Платонова [12], О. Шкурूपій [18] та ін. Окремі аспекти антикризового управління досліджували вчені О. Андрюшина [8], І. Ладунка [8]; причини виникнення, наслідки та шляхи подолання світових економічних криз вивчала О. Орловська [10]; сутність антикризового управління підприємством в умовах нестабільного ринкового середовища розкрито в науковій розвідці Г. Романяк [13]; питання використання превентивного антикризового управління для стабілізації ринкової позиції підприємства розкрито у статті В. Шевчук [17].

Проблему державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні порушено в праці Ж. Стеценко [14]; механізми регулювання та контролю в контексті державного управління зовнішньоторговельною діяльністю в умовах інтеграції України у світовий економічний простір: розглянуто в дисертаційній роботі Л. Пісьмаченко [11]; окресленню напрямів підвищення дієвості механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств цементної галузі України приділила увагу Т. Топольницька [15].

Мета статті – розкрити роль управлінських заходів у період кризових явищ та ситуацій; висвітлити інструменти та механізми державного впливу на процеси зовнішньоекономічної діяльності в умовах кризових ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Зовнішньоекономічна діяльність впливає на вдосконалення внутрішньогосподарських пропор-

цій, розміщення і розвитку виробничих сил [2, с. 117]. Адже, як свідчить віковий міжнародний досвід співробітництва та розвитку держав, немає жодної країни у світі, яка б змогла побудувати успішну економічну систему без зв'язків зі світовою економікою.

Дослідники розглядають зовнішньоекономічну діяльність як сукупність взаємопов'язаних принципів, норм, правил і процедур впливу на формування відповідної ефективної сфери діяльності за допомогою політичних, економічних, фінансових, правових та адміністративних інструментів [5].

Зовнішньоекономічна діяльність є специфічною сферою господарської діяльності, пов'язаною з міжнародною виробничою та науково-технічною кооперацією, експортом й імпортом продукції, виходом підприємства на зовнішній ринок [18, с. 9].

У науковій площині існує думка про те, що зовнішньоекономічна діяльність є найважливішим аспектом діяльності держави в сучасних міжнародних економічних відносинах [16, с. 94].

На думку С. Жукова, «для успішного ведення суб'єктами маркетингової діяльності на міжнародному і міжрегіональному рівнях, а також враховуючи особливості та специфіку цього масштабу, необхідно сформувати системний механізм управління цим процесом» [6, с. 83–84].

Загалом, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності передбачає створення певних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин суб'єктів господарювання [14], що потребує поєднання безпосереднього законодавчого впливу на експортно-імпортну діяльність і пошук управлінського інструментарію та економічних важелів.

Головними цілями зовнішньоекономічної політики держави є:

- економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України створення сприятливих економічних та організаційно-правових умов для суб'єктів економіки у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;

- економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України реалізація конкурентних переваг країни;

- економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України «забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку країни;

- економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та

іншого) в межах законів України стимулювання прогресивних структурних змін в економіці;

– економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України створення найсприятливіших умов для залучення національної економіки в систему світового розподілу праці;

– економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України наближення до ринкових структур розвинених зарубіжних країн» [4, с. 116].

Як відомо, об'єктами регулювання зовнішньоекономічної діяльності є: зовнішня торгівля, валютні та кредитні відносини, міжнародний рух капіталів, науково-технічний облік, міжнародна міграція робочої сили тощо. Суб'єктами регулювання зовнішньоекономічної діяльності є: державні компетентні органи; недержавні органи управління зовнішньоекономічної діяльності (валютні, торговельні палати, товарні та фондові біржі тощо); наддержавні органи регулювання, що здійснюють міжнародну координацію у сфері зовнішньоекономічних відносин; підприємства, фірми, організації на основі відповідних координаційних документів.

Механізмом державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності вважається комплекс економічних інструментів, методів і форм, за допомогою яких забезпечується координація, регламентування, стимулювання діяльності суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків [12].

Державне управління зовнішньоекономічною діяльністю спрямоване на забезпечення умов та механізмів для ефективного розвитку міжнародних відносин у цій сфері. Але нерідко на цей процес негативно впливають кризові ситуації, що виникають у світі й зумовлюють негативні тенденції як в економічному розвитку окремих держав, так і в побудові перспектив щодо виходу країн з кризи.

Економічна криза – це «фаза системи економічного циклу, що характеризується погіршенням соціально-економічного становища певної країни, скороченням валових обсягів виробництва, що призводить до зростання інфляції, рівня безробіття в країні та супроводжується зниженням доходів населення країни» [10, с. 199].

Серед ознак сучасних економічних криз:

– корупція в різних галузях і сферах, в тому числі економічної діяльності, що вкрай негативно впливає на розвиток економіки країни;

– економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та

іншого) в межах законів України погіршення або навіть розрив економічних зв'язків десятиріччями налагоджених організованих між-державних економічних зв'язків;

– економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України зростання рівня інфляції та знецінення національної валюти;

– економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України погіршення стану платіжного балансу;

– економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України скорочення валових обсягів виробництва;

– економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України зменшення доходів населення;

– економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України зростання показників безробіття;

– подорожчання товарів загального вжитку тощо.

Небезпечною тенденцією в цьому контексті є довгостроковість політичної, соціально-економічної кризи, оскільки призводить до її системного характеру. Як уже зазначалося, кризові ситуації, безперечно, негативно впливають на економічний розвиток та конкурентоспроможність держави на міжнародній арені.

Безумовно, одним з основних завдань антикризового управління є попередження кризи, відповідно – одним із найефективніших інструментів в антикризовому інструментарії державного впливу на процеси зовнішньоекономічної діяльності є успішна реалізація розробленої антикризової стратегії, метою якої є виступає вихід із кризи.

У сучасних умовах глобалізації мережі постачання та мережі життєво важливих служб досягають все більшого глобального охоплення, піддаючись при цьому ще більшим небезпекам та загрозам, «що цілком може «покалічити» всю систему, маючи масштабні каскадні наслідки» [19, с. 7].

Цілями антикризового управління виступають:

- 1) фінансова стабілізація підприємства;
- 2) локалізація кризових явищ;
- 3) недопущення банкрутства підприємства;
- 4) виведення підприємства зі стану юридичного банкрутства;
- 5) запобігання повторенню кризи [13, с. 237].

У контексті успішного виходу з кризи актуальним є антикризове управління, що повинно

«ґрунтуватися на ранній діагностиці кризових явищ і розробленні запобіжних антикризових заходів як інструментарію запобігання банкрутству» [8, с. 278].

Інструменти управління – це управлінський комплекс, який, на відміну від традиційного антикризового управління, містить управлінські дії, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування підприємства, моніторинг і запобігання виникненню кризових явищ, контроль за відхиленнями фактичних значень заданих параметрів від цільових орієнтирів [17, с. 268].

Доцільно зазначити про існування двох підходів до розуміння поняття «інструмент»: 1) інструменти – система засобів; 2) інструменти – система показників. Інструмент регулювання – це базовий елемент, ключовий важіль, основний засіб впливу керівного суб'єкта на певний об'єкт регулювання.

Поняття «інструмент» (важіль) – це економічна категорія, що цілеспрямовано використовується на користь суб'єктів господарювання й держави з метою надання кількісного та якісного впливу на відтворення [7, с. 181].

Державне регулювання зовнішньоекономічних відносин передбачає створення відповідних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин, здійснення діяльності у цій сфері.

Серед інструментів антикризового управління виокремлюють дві групи, а саме:

- тактичні (аудит бізнес-процесів; аутсорсинг; бенчмаркінг; даунсайзинг; контролінг);
- стратегічні (диверсифікація; інтеграція; ліквідація; реінжиніринг; реструктуризація; санація).

Основний вектор державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності спрямований на забезпечення захисту інтересів країни та суб'єктів її зовнішньоекономічної діяльності, створення для останніх рівних можливостей розвивати усі види підприємницької діяльності й напряду використовувати прибутки і здійснювати інвестиції, на розвиток конкуренції та ліквідацію монополізму [11].

З метою державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні використовуються:

- закони України;
- економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України;
- акти тарифного і нетарифного регулювання, передбачені законами України та які видаються державними органами України в межах їхньої компетенції;
- рішення недержавних органів управління економікою, які приймаються за їхніми статутними документами в межах законів України;

– угоди, які укладаються між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності й не суперечать законам України.

Висновки. Отже, інструментарій державного впливу на процеси зовнішньоекономічної діяльності країни в умовах кризових ситуацій базується на обґрунтуванні вибору інструментів антикризового управління в умовах глобалізації виступає нагальною проблемою в контексті забезпечення ефективної зовнішньоекономічної діяльності. Серед них можна назвати: попередження криз та запобігання ризикам регіональній зовнішньоекономічній діяльності; прогнозування негативних проявів міжнародних економічних відносин у контексті зовнішньоекономічної діяльності; розробка відповідних технологій забезпечення й супровід економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності; імплементація позитивного зарубіжного досвіду протидії загрозам у системі зовнішньоекономічної діяльності на різних рівнях тощо.

Національний (державний) рівень передбачає регулювання зовнішньоекономічної діяльності шляхом вироблення та реалізації державою основної стратегії згідно з національними інтересами – з одного боку та правилами міжнародної економічної діяльності – з іншого. Характер державного впливу на процес зовнішньоекономічної діяльності в умовах кризових ситуацій залежить від різних чинників (ступеню розвитку всього національного господарства, його масштабів, участі в інтеграції світової економіки тощо).

На міждержавному рівні передбачено узгоджений вплив двох чи більше країн, що не входять до складу інтеграційного угруповання, на певні сфери зовнішньоекономічної діяльності (торгівлю, експорт та імпорту капіталу, міграцію трудового потенціалу) або міжнародних економічних відносин в цілому.

Наднаціональний рівень регулювання зовнішньоекономічної діяльності охоплює сукупність заходів усіх країн-учасниць міжнародних організацій, в компетенції яких – узгодження певних інструментів регулювання; розроблення принципів, правил, міжнародних договорів та угод; узгодження цілей національних економічних політик з метою регулювання міждержавних господарських зв'язків; координація економічних процесів.

У цьому контексті доцільно акцентувати на пріоритетній ролі держави в процесі регулювання зовнішньоекономічної діяльності й формуванні механізму регулювання міжнародних економічних відносин.

Література:

1. Акименко О. Ю. Формування механізму сучасного регулювання зовнішньоекономічної діяльності як важливої передумови розвитку експортно орієнтованого виробництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 24, частина 1. С. 5–9.
2. Брикун Є. В., Вдовиченко А. М., Зубрицький А. І. та ін. Система ключових індикаторів результативності діяльності органів Міністерства доходів і зборів України : монографія / за заг. ред. А. М. Вдовиченка. Київ : Алерта, 2013. 336 с.
3. Двигун С. М. Розвиток механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_11_17
4. Домбровська С. М. Напрями державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Вісник НУЦЗУ. Серія : Державне управління*. Вип. 1(6), 2017. С. 114–119.
5. Дурицька Г. В. Економічне регулювання виробництва : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.03. Львів, 2007. 27 с.
6. Жуков С. А. Міжнародна маркетингова діяльність прикордонних регіонів в євроінтеграційних процесах. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 10(112). С.78–84.
7. Коноплицький В., Філіна Г. Економічний словник. Київ : КНТ, 2007. 580 с.
8. Ладунка І. С., Андрушина О. І. Антикризове управління підприємством. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 8. С. 278–281.
9. Мантур-Чубата О. С. Організаційно-економічний механізм управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємства : дис. ... к. е. н. : 08.00.04. Харків, 2015. 239 с.
10. Орловська О. В. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки та шляхи подолання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.2. С. 197–202.
11. Письмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в умовах інтеграції України у світовий економічний простір: механізми регулювання та контролю : дис. ... доктора наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2008. 366 с.
12. Платонова І. О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13–14. С. 125–129.
13. Романяк Г. М. Сутність антикризового управління підприємством в умовах нестабільного ринкового середовища. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2016. № 1. С.235–239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2016_1_31
14. Стеценко Ж. В. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Економічний Вісник НТУУ «КПІ»*. 2010. URL: <http://economy.kpi.ua/uk/node/145>
15. Топольницька Т. Б. Напрями підвищення дієвості механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств цементної галузі України. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7783>
16. Чучка І. М., Молдавчук Р. І. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9(111). С. 92–98.
17. Шевчук В. В. Використання превентивного антикризового управління для стабілізації ринкової позиції підприємства. *Бізнесінформ*. 2015, № 5. С. 264–268.
18. Шкурупій О. В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. Київ, 2012. 248 с.
19. Vaubion, Charles. (2013). «OECD Risk management: Strategic Crisis Management». Working Papers on Public Governance. *OECD*. No. 23.

References:

1. Akymenko, O. Yu. Formuvannya mekhanizmu suchasnoho rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti yak vazhlyvoi peredumovy rozvytku eksportno oriientovanoho vyrobnytstva [Formation of the mechanism of modern regulation of foreign economic activity as an important prerequisite for the development of export-oriented production]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 2019. Vypusk 24. Chastyna 1. P. 5–9. [in Ukraine].
2. Brykun, E. V., Vdovichenko, A. M. and Zubritskiy, A. I. Sistema kluchovyh indykatorin rezul'tatyvnosti dijal'nosti organiv Ministerstva dohodiv i zboriv Ukrainy [The system of main indicators of effectiveness of the activities of the Ministry of Ministry of Revenues and Duties of Ukraine]. Kiev : Alerta, p., 2013., p. 336. [in Ukraine].
3. Dvyhun, S. M. (2011). Rozvytok mekhanizmiv derzhavnogo rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy [Development of mechanisms of state regulation of foreign economic activity of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*. Vol. 11, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_11_17 [in Ukraine].
4. Dombrovska, S. M. Napriamy derzhavnogo rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti v Ukraini [Directions of state regulation of foreign economic activity in Ukraine]. *Visnyk NUTS ZU. Seriiia : Derzhavne upravlinnia*. Vyp. 1(6), 2017. P. 114–119. [in Ukraine].
5. Durytska, H. V. Economic regulation of production [Ekonomichne rehuliuвання vyrobnytstva] : avtoref. dys. ... kand. ekonom. nauk : 08.00.03. Lviv, 2007. P. 27. [in Ukraine].

6. Zhukov, S. A. Mizhnarodna marketynhova diialnist prykordonnykh rehioniv v yevrointehratsiinykh protsesakh [International marketing activity of border regions in European integration processes]. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2010. № 10(112). S. 78–84. [in Ukraine].
7. Konoplytskyi, V., Filina, H. Ekonomichnyi slovnyk [Economic dictionary]. Kyiv : KNT, 2007. 580 s. [in Ukraine].
8. Ladunka, I. S. and Andryushyna, O. I. (2017). Enterprise crisis management. [Anti-crisis management of the enterprise]. *Ekonomika i suspilstvo*. Issue 8. Pp. 278–281. [in Ukraine].
9. Mantur-Chubata, O. S. (2015). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia ryzykamy zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva [Organizational-economic mechanism of risk management in foreign economic activity of enterprise] : dys. Khmelnytsky National University, 2015, p. 239. [in Ukraine].
10. Orlovskaya, O. V. (2015). Svitovi ekonomichni kryzy: prychny vynyknennia, naslidky ta shliakhy podolannia [Global economic crises: causes, consequences and ways to overcome]. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 25.2. P. 197–202. [in Ukrainian].
11. Pismachenko, L. N. (2008). Derzhavne upravlinnia zovnishnotorhovelnoiu diialnistiu v umovakh intehratsii Ukrainy u svitovi ekonomichni prostir: mekhanizmy rehuliuвання ta kontroliu [State administration by foreign trade activity in the conditions of integration of Ukraine in outer economic space: mechanisms of adjusting and control] : dys. National academy of the public administration at President of Ukraine, p. 366. [in Ukraine].
12. Platonova, I. (2020). Teoretychni zasady mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Theoretical fundamentals of mechanisms of state regulation of foreign economic activity]. *Investytsiyi : praktyka ta dosvid*. Vol. 13–4. Pp. 125–129. [in Ukraine].
13. Romanyak, G. M. (2016). The essence of crisis management of an enterprise in an unstable market environment [The essence of anti-crisis management of the enterprise in conditions of an unstable market environment]. *Naukovi zapysky Ukrayins'koyi akademiyi drukarstva*. No. 1. Pp. 235–239. [in Ukraine].
14. Stetsenko, Zh. V. (2010). Derzhavne rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti v Ukraini [State regulation of foreign economic activity in Ukraine]. *Ekonomichnyy Visnyk NTUU «KPI»*. URL: <http://economy.kpi.ua/uk/node/145> [in Ukraine].
15. Topolnytska, T. (2020). Napriamy pidvyshchennia diievosti mekhanizmu rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv tsementnoi haluzi Ukrainy [Ways of improving efficiency of regulation mechanism of foreign economic activity of ukrainian cement industry enterprises]. *Efektivna ekonomika*, vol. 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7783> [in Ukraine].
16. Chuchka, I. M., Moldavchuk, R. I. Transkordonne spivrobotnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2010. № 9(111). S. 92–98. [in Ukraine].
17. Shevchuk, V. V. (2015). Vykorystannia preventyvnoho antykryzovoho upravlinnia dlia stabilizatsii rynkovoї pozytzii pidpriemstva [The use of preventive crisis management to stabilize the market position of the enterprise]. *Biznesinform*. 2015. № 5. S. 264–268. [in Ukraine].
18. Shkurupii, O. V. Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemstva [Foreign economic activity of the enterprise] : navch. posib. Kyiv, 2012. P. 248. [in Ukraine].
19. Baubion, Charles. (2013). «OECD Risk management: Strategic Crisis Management». Working Papers on Public Governance. *OECD*. No. 23.

УДК 351.82:332.3 (477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-9](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-9)

Іван РИБЧИЧ

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри спортивної медицини та здоров'я людини Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, вул. Костюшка, 11, Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0002-4578-4705

Ivan RYBCHYCH

Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Sports Medicine and Human Health of Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture, Kostushka str., 11, Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0002-4578-4705

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

FORMATION AND IMPLEMENTATION OF MODERN STATE SOCIAL AND HUMANITARIAN POLICY REGARDING PHYSICAL AND HEALTH ACTIVITIES

У статті визначено, що формування та реалізація соціально-гуманітарної політики щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності – це системна суспільно-владна взаємодія, управлінська та контрольна-наглядова функція, що реалізується в іміджевих та соціально-економічних інтересах держави, для підтримки належного рівня громадського здоров'я та забезпечення демографічної безпеки, соціальної культури, дозвілля та морально-інтелектуального, фізичного і естетичного вдосконалення громадян, підвищення їх працездатності, соціальної активності та комунікативності.

З'ясовано, що стратегією формування та реалізації державної соціально-гуманітарної політики щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності підтверджує високе значення масового спорту для розвитку людського потенціалу та покращення якості життя громадян. Основними завданнями державної політики у зазначеній сфері є підвищення мотивації громадян до систематичних занять фізичною культурою та спортом та ведення здорового способу життя, забезпечення успішного виступу українських спортсменів на найбільших міжнародних спортивних змаганнях, а також розвиток інфраструктури фізичної культури та спорту.

Доведено, що специфіка публічного управління у сфері фізкультурно-оздоровчої діяльності значною мірою визначається особливостями предметно-об'єктної галузі такого типу управління, внаслідок чого держава керує в особі своїх органів у форматі суспільно-владних відносин. Формування державної соціально-гуманітарної політики щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності має реалізуватися у межах повноважень щодо управління фінансовими, людськими, матеріальними ресурсами, а також інфраструктурою для реалізації фізкультурно-оздоровчої діяльності в суспільстві.

Обґрунтовано, що реалізація державної соціально-гуманітарної політики щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності відіграє важливу суспільну роль, оскільки саме в процесі її здійснення не лише реалізуються імперативи, що впливають із відповідних функцій держави, але також формується державна політика у зазначеній сфері. У тому числі визначаються основні пріоритети та встановлюються гарантії інтересів суспільно-владних відносин, регламентуються форми державної підтримки масового спорту, встановлюються організаційно-правовий базис у сфері масового спорту.

Ключові слова: державна політика, соціально-гуманітарна сфера, етап, реалізація, соціум, фізкультурно-оздоровча діяльність, формування, розвиток.

The article defines that the formation and implementation of social and humanitarian policy regarding physical culture and health activities is a systemic state-authority regulatory, managerial and control-supervisory activity, which is implemented in the image and economic interests of the state, in the interests of maintaining proper public health and ensuring demographic safety, social culture, providing leisure time and moral-intellectual, physical and aesthetic improvement of citizens, increasing their working capacity, social activity and communication skills.

It was found that the strategy of forming and implementing social and humanitarian policy regarding physical culture and health activities, which confirms the high importance of sports for the development of human potential and improving the quality of life of citizens. The main tasks of the state are to increase the motivation of citizens to systematically engage in physical culture and sports and lead a healthy lifestyle, ensure the successful performance of Ukrainian athletes at the largest international sports competitions and improve the system of training the sports reserve, as well as the development of the infrastructure of physical culture and sports.

It is proved that the specificity of state administration in the field of physical culture and health activities is largely determined by the features of the subject-object field of such state administration, i.e., the features of what and by whom exactly the state manages in the form of its bodies in the field of the format of public-power relations. The formation of the state socio-humanitarian policy regarding physical culture and health activities is implemented within the limits of the authority to manage financial, human, and material resources, as well as infrastructure for the implementation of health activities in society.

Reasonably, the implementation of the state socio-humanitarian policy regarding physical culture and health activities plays a very important role, since it is in the process of its implementation that not only the imperatives arising from certain functions of the state are implemented, but also the state policy in the specified area is formed, including the determination of the main priorities and guarantees of interests in this field of public-power relations are established, forms of state support for sports are regulated, and organizational bases for regulating relations in the field of mass sports are established.

Key words: state policy, social and humanitarian sphere, implementation, society, physical culture and health activities, formation, development.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Фізкультурно-оздоровча діяльність в соціумі уособлює сферу суспільно-владних відносин, вона розподілена і децентралізована стратифікована система інституціоналізованої та регламентованої діяльності у змагальних, освітніх, культурно-дозвільних, оздоровчих цілях індивіда, яка пов'язана з організованим чи неорганізованим здійсненням фізичних та інтелектуальних дій, спрямованих на розвиток, досягнення, вираження та виявлення високого рівня можливостей та досягнень.

У формуванні та реалізації державної соціально-гуманітарної політики щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності та розвитку масового спорту виділяють заохочення відповідних інституцій шляхом надання фінансування, а також різними програмами у галузі громадського здоров'я [5]. В інтегральній структурі нормативно-правового забезпечення управлінських рішень значний обсяг займають акти стратегії формування та реалізації соціально-гуманітарної політики щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності та масового спорту, що підкреслює важливу роль спорту в культурі та суспільстві, спрямованої на сприяння фізичній активності, що є важливим аспектом громадського здоров'я та суспільного благополуччя.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми та визначення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Значення державної політики в організаційному забезпеченні розвитку фізичної культури та масового спорту в сучасному світі ґрунтується на визнанні безумовної важливості фізкультурно-оздоровчої діяльності для громадянина, держави та суспільства в цілому. Необхідність залучення всієї сукупності засобів та методів фізичної культури та масового спорту пояснюється нагальною потребою зміцнення громадського здоров'я, покращення фізичної підготовленості та фор-

мування здорового способу життя у підростаючого покоління [1].

Відповідно до тверджень сучасних науковців, фізична культура та масовий спорт – це сфера соціально-гуманітарної діяльності, спрямована на збереження та зміцнення здоров'я, розвиток психофізичних здібностей людини в процесі усвідомленої рухової активності. Це частина національної культури, яка є сукупністю цінностей і знань, створюваних і використовуваних суспільством з метою фізичного та інтелектуального розвитку здібностей громадян, удосконалення їх рухової активності та формування здорового способу життя, соціальної адаптації шляхом фізичного виховання, фізичної підготовки і фізичного розвитку.

Метою статті є обґрунтування формування та реалізації державної соціально-гуманітарної політики щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності на сучасному етапі розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні надзвичайно важливим є мотивація органів публічної влади інтегрувати фізичну активність у повсякденне життя громадян, для того, щоб зробити фізкультурну та спортивну діяльність більш доступною для населення, звести до мінімуму бар'єри, що заважають людям брати участь у спортивному житті та бути фізично активними. Законодавство створило основи та механізми ефективної співпраці між різними соціальними групами, організаціями та органами публічної влади, у тому числі й всіма суб'єктами спортивно-масової діяльності.

Фінансування спортивно-масової діяльності найчастіше можна звести до фінансування будівництва необхідної спортивної інфраструктури та фінансування діяльності безпосередньо спортивних клубів [7]. Серед напрямів державної фінансової підтримки масового спорту обґрунтовано можна виділити різні види та форми фінансової під-

тримки діяльності недержавних спортивних організацій, відшкодування транспортних витрат і витрат на проживання спортсменів і спортивних тренерів, фінансове забезпечення збірних спортивних команд та фінансове забезпечення ставок спортивних тренерів, спортивних лікарів та інших спеціалістів у сфері спорту.

Сьогодні актуалізується фінансування проведення спортивних заходів, фінансування будівництва та експлуатації або фінансову участь у будівництві та експлуатації спортивних інфраструктурних об'єктів та/або об'єктів пов'язаної з ними соціальної інфраструктури, фінансове забезпечення чи фінансова участь у забезпеченні функціонування освітніх організацій та організацій спортивної підготовки, у тому числі різноманітних спортивних шкіл, центрів спортивної підготовки, що реалізують програми спортивної підготовки, програми педагогічної освіти спортивних тренерів та фінансова підтримка заходів щодо пропаганди цінностей та привабливості фізичної культури та масового спорту.

Однак, сьогодні фіксується тенденція скорочення державної фінансової підтримки спортивно-масового спорту, визначається це суттєвим дефіцитом публічних фінансів, а також цілою низкою інших причин. Приватне фінансування масового спорту нині набагато перевищує державне фінансування у більшості розвинених країн світу, і це тенденція посилюється. У більшості країн, де діє профільне законодавство про масовий спорт, у відповідні нормативно-правові акти вже інтегровані положення, пов'язані з фінансуванням спорту державою [3]. При цьому, мають місце різні підходи до фінансування спортивної діяльності, розподілу та використання коштів для підтримки масового спорту.

Фінансування масового спорту здійснюється і за рахунок населення, що займається фізичною культурою, яке приносить значну частку коштів у масовий спорт за рахунок виплати членських внесків або здійснюючи волонтерську діяльність, також спорт забезпечується за рахунок спонсорських коштів та продажу прав на трансляцію спортивних заходів. Органи публічної влади, як правило, керуються в таких ситуаціях тим міркуванням, що прийом та базування професійних спортивних команд у містах сприяє громадянській гордості населення і може сприяти збільшенню рівня податкових надходжень до місцевих бюджетів у зв'язку з укладеними командою угодами та виплатою заробітних плат.

На даний момент, як правило, спортивні споруди, задіяні у сфері масового спорту

належать органам публічної влади та фінансуються, як правило, місцевим самоврядуванням. Однак, поточний розвиток масового спорту поставив під сумнів легітимність та доцільність фінансової участі місцевих органів публічної влади у цій сфері. Чинне законодавство про масовий спорт дозволяє надавати субвенції спортивним клубам і об'єднанням тільки для виконання завдань або здійснення діяльності, що представляє суспільний інтерес, а професійні клуби мають право отримувати фінансування від органів публічної влади тільки в рамках укладених між ними договорів.

Масовий спорт інтегрально спрямований на розвиток людського потенціалу, а державне фінансування масового спорту є найважливішим інтегральним інструментом публічного управління у сфері фізкультурно-оздоровчої діяльності [6]. Відповідно, найважливішим питанням формування і реалізації державної соціально-гуманітарної політики щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності у сфері масового спорту є питання про правові підстави та межі фінансування органами державної влади сфери фізичної культури.

Публічне управління у сфері масового спорту функціонує у межах певного проміжку часу і включає послідовність етапів реалізації управлінської діяльності у різних аспектах і формах, здійснюваної органами публічного управління у зазначеній сфері задля досягнення цілей такого управління. У формуванні та реалізації державної соціально-гуманітарної політики щодо фізкультурно-оздоровчої діяльності та спортивно-масової інфраструктури органи публічного управління виходять із пріоритету територіального принципу на основі самоврядування місцевих фізкультурних організацій.

Основна мета уособлює орієнтацію діяльності фізкультурно-оздоровчих установ і громадських організацій переважно на розвиток масової фізичної культури та спорту. Органи публічного управління в галузі фізичної культури та масового спорту взаємодіють з громадськими об'єднаннями з усіх питань розвитку даної сфери, спільно проводять спортивні змагання, спартакіади, інші фізкультурно-спортивні заходи, організують пропаганду фізичної культури та спорту, здійснюють професійну підготовку працівників фізкультурно-оздоровчих організацій та забезпечують підвищення їх кваліфікації, забезпечують ефективне використання і будівництво спортивних споруд.

Важливим також є надання допомоги фізкультурним і спортивно-оздоровчим

об'єднанням можливості сприяння виконання ними статутних завдань, надання інформації з основних питань розвитку фізичної культури та масового спорту, у встановленому порядку здійснення збору інформації, що надається фізкультурно-оздоровчими організаціями відповідно до форм, затверджених органами публічної влади [2]. Відповідно до пріоритету розвитку масової участі населення у фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходах фізичне виховання дітей дошкільного віку, а також учнів в освітніх закладах становить найважливіший напрямок державної соціально-гуманітарної політики органів публічної влади.

Тому, органи публічної влади за участю фізкультурних, спортивно-оздоровчих, профспілкових, молодіжних та інших організацій реалізують програми, в яких передбачаються підвищення якості фізичного виховання на основі обов'язкових нормативних вимог фізичної підготовленості в освітніх закладах, дитячих оздоровчих, молодіжних і спортивних таборах, розширення та реконструкція діючих спортивних споруд, будівництво нових спортивних споруд для проведення фізкультурно-оздоровчої роботи та підготовки спортивних резервів, а також введення додаткових навчальних і позанавчальних фізкультурно-оздоровчих занять в освітніх установах за погодженням з органами публічної влади у галузі освіти у сфері фізичної культури та масового спорту.

Органи публічної влади, фізкультурно-спортивні об'єднання разом із фізкультурно-спортивними об'єднаннями осіб з обмеженими можливостями беруть участь у організації фізкультурно-оздоровчої роботи, проведенні із ними фізкультурно-оздоровчих і спортивно-масових заходів [4]. У рамках молодіжної політики органи публічної влади беруть участь в організації фізкультурно-оздоровчої роботи з молоддю, сприяють її залученню до систематичних занять фізичною культурою та спортом з метою формування здорового способу життя, здійснюють заходи щодо профілактики правопорушень,

скоєних молоддю, спільно з фізкультурно-спортивними організаціями проводять масові спортивні змагання та спартакіади, створюють за участю молодіжних, дитячих та інших організацій фізкультурно-оздоровчі та спортивні клуби.

З метою забезпечення умов розвитку фізичної культури та масового спорту, організації проведення офіційних фізкультурних заходів, фізкультурно-оздоровчих заходів та спортивно-масових заходів до повноважень органів публічної влади належать визначення основних завдань та напрямів розвитку фізичної культури та масового спорту з урахуванням місцевих умов та можливостей, прийняття та реалізація місцевих програм розвитку фізичної культури та спорту та популяризація фізичної культури та масового спорту серед різних груп населення і організація проведення місцевих офіційних фізкультурних заходів та спортивних заходів.

Формулювання висновків і перспектив подальших досліджень в даному напрямку.

Органи публічної влади повинні забезпечувати створення умов для занять громадянами фізичною культурою та масовим спортом на фізкультурно-оздоровчих та спортивних спорудах, здійснювати будівництво фізкультурно-оздоровчих і спортивних об'єктів у житлових мікрорайонах та контролювати планування, проектування, будівництво і введення в експлуатацію на території об'єктів фізкультурно-оздоровчого та спортивного призначення відповідно до встановлених норм.

Важливою також є організація медико-соціального забезпечення офіційних фізкультурних та спортивних заходів, сприяння забезпеченню громадського порядку та громадської безпеки під час проведення офіційних фізкультурних і спортивних заходів, затвердження порядку формування спортивних збірних команд за місцем проживання, їх забезпечення, надання сприяння суб'єктам фізичної культури та масового спорту, які здійснюють свою діяльність повноважень, встановлених відповідно до законодавства та статутів зазначених суспільних інституцій.

Література:

1. Лавриненко О. О. Адміністративно-правове регулювання профілактичної діяльності у сфері охорони здоров'я: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 20 с.
2. Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С., Ткаченко Л. Г., Ковтун Н. В. Вимірювання якості життя в Україні. Київ, 2013. 48 с.
3. Ліфінцев О. В. Принципи здійснення контролю у сфері охорони здоров'я. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3-2. Т. 1. С. 156–159.
4. Міхєєнко О. І. Конкретизація сутності поняття «здоров'я» як методологічне підґрунтя практики оздоровлення організму людини. *Педагогіка, психологія і медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2013. № 2. С. 42–46.

5. Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»: Указ Президента України станом на 09.02.2016 р. № 42/2016 / Офіц. інтернет-представництво. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/> (дата звернення: 14.11.2022).

6. Савчин М. В. Психічне та особистісне здоров'я громадян як чинник національної безпеки. *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Сер. Психологічна*. 2012. № 2. С. 142–150.

7. Ситник Т. І. Механізми реалізації державної соціально-економічної політики щодо формування громадського здоров'я на етапі суспільних трансформацій в Україні. *Вісник національного університету цивільного захисту України. Державне управління*. 2019. Вип. 1(10). URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/13406/1/Cytnyk2019.pdf> (дата звернення: 11.12.2022).

References:

1. Lavrynenko, O. O. (2015). Administratyvno-pravove rehuliuвання profilaktychnoi diial'nosti u sferi okhorony zdorov'ia [Administrative and legal regulation of preventive activities in the field of health care]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Libanova, E. M., Hladun, O. M., Lisohor, L. S., Tkachenko, L. H. & Kovtun, N. V. (2013). Vymiriuvannya iakosti zhyttia v Ukraini. Kyiv [in Ukrainian].

3. Lifintsev, O.V. (2015). Pryntsyipy zdijsnennia kontroliu u sferi okhorony zdorov'ia [Principles of health control]. *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Yurydychni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Legal Sciences Series]*, 3-2(1), 156-159 [in Ukrainian].

4. Mikhieienko, O. I. (2013). Konkretyzatsiia sutnosti poniattia «zdorov'ia» iak metodolohichne pidhrunttia praktyky ozdorovlennia orhanizmu liudyny [Concretization of the essence of the concept of "health" as a methodological basis for the practice of healing the human body]. *Pedahohyka, psykholohyia y medyko-byolohycheskye problemy fyzycheskoho vospytanyia y sporta [Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports]*, 2, 42–46 [in Ukrainian].

5. President of Ukraine. (2016). National Strategy for Physical Activity in Ukraine until 2025 "Physical activity – a healthy lifestyle – a healthy nation" (Act No. 42/2016, February, 9). Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/> [in Ukrainian].

6. Savchyn, M.V. (2012). Psykhichne ta osobystisne zdorov'ia hromadian iak chynnyk natsional'noi bezpeky [Mental and personal health of citizens as a factor of national security]. *Nauk. visn. L'viv. derzh. un-tu внутр. справ. Сер. Psykholohichna [Scientific Bulletin of Lviv. state un-tu внутр. affairs. Ser. Psychological.]*, 2, 142–150 [in Ukrainian].

7. Sytnyk, T. I. (2019). Mekhanizmy realizatsii derzhavnoi sotsial'no-ekonomichnoi polityky schodo formuvannya hromads'koho zdorov'ia na etapi suspil'nykh transformatsij v Ukraini [Mechanisms for implementing public socio-economic policy on the formation of public health at the stage of social transformation in Ukraine]. *Visnyk natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrainy. Derzhavne upravlinnia [Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine. Governance]*, 1 (10). Retrieved from <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/13406/1/Cytnyk2019.pdf> [in Ukrainian].

УДК 35:155.9

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-10)

Олександр СЕМИКРАС

аспірант кафедри державного управління, Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Академіка Ромоданова 12/2, м. Київ, Україна, 04050

ORCID: 0000-0001-8736-6379

Oleksandr SEMYKRAS

PhD Candidate of the Department of Public Administration, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, St. Akademika Romodanova 12/2, Kyiv, Ukraine, 04050

ORCID: 0000-0001-8736-6379

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОВЕДІНКОВОГО ВРЯДУВАННЯ

CONCEPTUAL BASIS OF BEHAVIORAL GOVERNANCE

У сучасних умовах глибокого проникнення цифрових та інноваційних технологій у всі сфери суспільного життя, поведінкові науки розглядаються ефективним інструментарієм для адекватної відповіді соціальних систем на глобальні виклики. Сфера врядування не є виключенням в цьому процесі. Зараз більш ніж у 200 країнах світу, функціонують підрозділи, які застосовують поведінкові та когнітивні технології з метою вдосконалення державної політики і управління. Зростаючий вплив поведінкового врядування потребує його глибокого вивчення та апробації у сфері державного управління України.

Метою цієї статті є дослідження концептуальних засад поведінкового врядування.

В процесі дослідження ми визначили поведінкове врядування як міждисциплінарний інтегральний методологічний підхід у державному управлінні, який базується на використанні психологічних знань про індивідуальну та групову поведінку індивідів в процесі розробки, прийняття та реалізації рішень, котрі формують державну політику.

Також ми встановили, що ідейну основу теорії поведінкового врядування сформували біхевіористські концепції, які пропонують використовувати психологічні особливості людської природи як ресурс для ефективного управління. Визначальний вплив на формування концепцій поведінкового врядування здійснили когнітивні дослідження середини ХХ ст., теорія обмеженої раціональності Герберта Саймона, відкриття евристик та упереджень індивідів Канемана і Тверські та теорія підштовхування Талера і Санстейна. Лібертаріанський патерналізм виступає в якості найбільш повної та репрезентативної системи ідей, в якій відображено основні тенденції поведінкового врядування.

Поведінковий підхід, на нашу думку, визначає головний вектор еволюції врядування та має потенціал генерувати інновації у сфері державного управління.

Ключові слова: поведінкове управління, поведінкові інсайти, спонукання, лібертаріанський патерналізм.

In today's conditions of deep penetration of digital and innovative technologies into all spheres of social life, behavioral sciences are considered an effective toolkit for an adequate response of social systems to global challenges. The sphere of governance is not an exception in this process. Currently, there are units in more than 200 countries that develop and apply behavioral and cognitive technologies to improve public policy and public administration. The growing influence of behavioral governance requires its in-depth study and approval in the sphere of public administration of Ukraine.

The purpose of this article is to explore the conceptual foundations of behavioral governance.

As a result of the research, we defined behavioral governance as an interdisciplinary integrated methodological approach in public administration, which is based on the use of psychological knowledge about individual and group behavior of individuals in the process of developing, making and implementing decisions that shape public policy.

We also established that the ideological basis of the theory of behavioral governance is formed by behaviorist concepts that suggest using the psychological features of human nature as a resource for effective management. Cognitive studies of the middle of the 20th century, the theory of bounded rationality of Herbert Simon, the discovery of heuristics and prejudices of individuals by Kahneman and Tversky, and the theory of nudging by Thaler and Sunstein had a decisive influence on the formation of concepts of behavioral management. Libertarian paternalism stands as the most complete and representative system of ideas, which reflects the main tendencies of behavioral governance.

The behavioral approach, in our opinion, defines the main vector of governance evolution and has the potential to generate innovations in the field of public administration.

Key words: behavioural governance, behavioural insights, nudge, libertarian paternalism.

Постановка проблеми. В історичній ретроспективі уряди так чи інакше завжди намагалися вплинути на поведінку людей. Саме тому численні аспекти державної полі-

тики завжди спрямовані на моделювання поведінки, необхідної для досягнення поставлених соціальних цілей [25]. Для прикладу, такими соціальними цілями були, та пере-

важно й залишаються донині, добровільна служба громадян в збройних силах, сплата податків, пенсійні відрахування, стимулювання донорства, піклування про здоров'я, охорона навколишнього середовища та безліч інших важливих аспектів суспільного життя. В цьому сенсі, політична поведінка громадян є постійною проблемою врядування, оскільки її абсолютна відповідність поставленим соціальним цілям не буває ані автоматичною, ані ідеальною.

У сучасних умовах глибинного проникнення цифрових та інноваційних технологій у всі сфери суспільного життя, поведінкові науки розглядаються ефективним інструментарієм для адекватної відповіді соціальних систем на глобальні виклики. Сфера врядування не є виключенням в цьому процесі. Впродовж останнього десятиліття ми стали свідками «поведінкового повороту» (англ. – *behavioral turn*) у галузі державного управління, який став органічним наслідком загального тренду на гуманістичну направленість урядової політики та публічного управління [24]. Одним із проявів поведінкового повороту стало формування концепції *поведінкового врядування* (англ. – *Behavioral Governance*), як міждисциплінарного методологічного підходу в державному управлінні, особливістю якого стало використання психологічних знань в процесі розробки і реалізації державної політики та управління. На думку Аната Гофена, поведінкове врядування це інтегральний термін, який включає в себе поведінкову державну політику та поведінкове державне управління. Під поведінковим урядуванням він розуміє процеси розробки та прийняття рішень за допомогою яких, політики, урядовці та цільові групи, формують державну політику, реагують на неї та взаємодіють між собою, а також вплив цих процесів на індивідуальну та групову поведінку людей [21].

Важливим фактором становлення та розвитку поведінкового врядування стала його інституалізація. У 2009 році в США було створено перший у світі спеціальний адміністративний підрозділ з розробки та імплементації поведінкових технік (англ. – *Nudgt Unit*), а згодом, у 2010 році аналогічна структура з'явилася в Великобританії – Команда із застосування поведінкових методів (англ. – *Behavioral Insights Team – BIT*) [29]. Станом на 2020 рік більш ніж в 200 країнах, функціонували підрозділи, які розробляють та застосовують поведінкові та когнітивні технології з метою вдосконалення державної політики та управління [38]. Наразі, такі технології включено до термінології управління під назвою

«поведінкові інсайти» (англ. – *Behavioural Insights*), як особливий підхід до розробки політики, котрий базується на знаннях поведінкових і соціальних наук, включаючи психологію, когнітивну науку, нейронауки, організаційну та групову поведінку [33].

В таких країнах, як США та Великобританія, і, меншою мірою, в Сінгапурі, Гонконзі та Канаді, поведінкові лабораторії стали важливими акторами, які суттєво впливають на формування та реалізацію державної політики практично у всіх сферах суспільного життя, від донорства органів та оподаткування до вирішення міграційних проблем та пом'якшення наслідків кліматичних змін [37]. Крім цього, спостерігаємо зростаючий інтерес до поведінкових технологій управління на глобальному та муніципальному рівнях. Так, Організація економічного співробітництва та розвитку, Світовий Банк та Європейський Союз створили власні поведінкові підрозділи, а в багатьох штатах та містах США функціонують окремі місцеві команди поведінкового управління [13].

Динамічний розвиток та зростаючий вплив поведінкового врядування в світі вимагає його глибокого вивчення та апробації у сфері державного управління України.

Аналіз останніх досліджень. Міждисциплінарний характер теми нашого дослідження визначає широкий спектр дослідників, які здійснюють науковий пошук у сфері поведінкового врядування. Однак, можемо констатувати, недостатній стан вивчення досліджуваної теми у вітчизняній науці. За невеликим виключенням, більшість наукових робіт, які стосуються теми нашого дослідження, були написані філософами, економістами та політологами. Слід відзначити роботи Ушакової Н.Г. [11], Передало Х.С. [5], Танклевської Н.С. [10], які досліджували інтеграцію концепцій поведінкової економіки з державним управлінням. Проблеми лібертаріанського патерналізму та теорії підштовхування знайшли своє відображення у роботах Почепцова Г.Г. [6], Кравченка П.А. [2], Безрукова С.І. [1] та Магдич Ю.А. [4]. Серед вітчизняних дослідників державного управління, які розкривали тему поведінкового врядування можемо виокремити кілька колективних праць Хаджирадєвої С.К., Гречко Т.К. та Савкова А.П. Основний фокус своїх досліджень вони зосередили на вивченні інституційних засад поведінкового врядування [27] та аналізі ключових детермінант процесу імплементації поведінкових інструментів в публічній політиці [28].

На відміну від вітчизняної наукової думки, тема поведінкової державної полі-

тики та управління кілька останніх десятиліть знаходиться в центрі наукового дискурсу країн розвинутої демократії. Впродовж 1996–2015 років у провідних американських та європейських журналах з публічного управління 3,5% всіх публікацій склали дослідження поведінкових аспектів урядування [22]. Переважна кількість робіт були написані впродовж останніх 8 років, оскільки саме після 2015 року сформувався стійкий запит на нові форми поведінкової публічної політики. Дискусійним майданчиком для дослідників поведінкового урядування стали спеціалізовані журнали з публічного управління, а саме, Журнал поведінкового державного управління (англ. – *Journal of Behavioral Public Administration (JBPA)*), Поведінкова публічна політика (англ. – *Behavioral Public Policy (BPP)*), Огляд державного управління (англ. – *Public Administration Review (PAR)*), Журнал теорії та досліджень державного управління (англ. – *Journal of Public Administration Research and Theory (JPART)*), та Публічне управління (англ. – *Public Administration (PA)*). Центральними темами останніх публікацій стали дослідження концептуальних засад поведінкового урядування [21], формування власного категоріального апарату [32], полеміка щодо ефективності та доцільності застосування поведінкових інструментів у державній політиці та управлінні [16]. Серед фундаментальних досліджень поведінкового урядування важливе місце займають роботи Галера Р. [9], Санстейна К. [40], [41] та Олівера А. [34].

Метою нашої статті є дослідження ідейних витоків та концептуальних засад поведінкового урядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. З накопиченням знань про людину, її природу та поведінку, змінювалися й інструменти соціального управління. На думку італійського філософа XVIII століття Джамбатіста Віко, управління повинно відповідати природі тих, ким управляють [36, с. 160]. Ця ідея знайшла своє нове втілення в концепції влади-знання французького філософа Мішеля Фуко, який стверджував, що влада не лише пригнічує та виключає, але й конструє суб'єктів управління. На його переконання, лише після того як образ суб'єкта сформовано та вписано в систему урядування, його поведінкою можна управляти. [18, с. 87]. Отже, режими урядування корелюються з формами суб'єктності, типами наукового знання та технологіями управління. Трансфер ідей та концептуальних підходів поведін-

кових наук у сучасні моделі урядування – яскравий приклад цього процесу.

Однією із причин зростаючої уваги до поведінкових наук, була так звана когнітивна революція – інтелектуальний рух, який виник у 1950-х роках як міждисциплінарне дослідження мислення та інших пізнавальних процесів людини, пізніше він став відомий під загальним терміном «когнітивна наука» [15]. Джордж Міллер – один фундаторів когнітивної науки вважає датою початку когнітивної революції 11 вересня 1956 року, коли кілька дослідників оприлюднили свої роботи на конференції «Special Interest Group in Information Theory» в Массачусетському технологічному інституті [30, с. 41]. Когнітивні дослідження змінили вектор розвитку науки про людину, визначаючи її як істоту, наділену фізичним тілом з властивими їй анатомічними особливостями, котра має певні потреби, відчуває емоції та включена в суспільство і перебуває у постійній взаємодії з іншими людьми, до того ж розвивається у цій взаємодії [17, с. 37]. Нові знання значно розширили діапазон розуміння природи поведінки людини і стали основою для переосмислення механізмів управління та прийняття рішень. Розвиток когнітивної науки поставив під сумнів ефективність класичних моделей управління та стимулював появу нових концепцій урядування.

В країнах західної демократії тривалий час ключовим джерелом експертизи для державного урядування була економічна наука із домінуючою парадигмою людини економічної (*homo economicus*), покликаної максимізувати власну корисність [20, с. 82]. Основоположними ідеями, які формували основу урядування, були неоінституалізм, теорія раціонального вибору та теорія ефективного управління. В основі цих ідей було аргументоване переконання в безумовній раціональності акторів будь-якого управлінського процесу [25]. На засадах такого розуміння раціональності, була сформована класична модель державного управління як регламентована ієрархічна організація з переважно нормативно-контролюючими та регламентуючими методами управління.

В 50-х роках XX століття на академічній сцені з'явилися нові напрямки наукової думки, які не лише поставили під сумнів антропологічні основи економічного мейнстріму, але й стали фундаментом поведінкового підходу спочатку в економічній науці, а згодом і в концепціях урядування. Йдеться про формування *поведінкової економіки* як специфічної галузі економічної

теорії, яка ґрунтується на врахуванні психологічних особливостей людських дій, рішень та сприйняття у різноманітних економічних ситуаціях [5].

Загальноновизнаним основоположником поведінкової економіки вважають *Герберта Саймона* – американського соціолога та економіста, лауреата Нобелівської премії з економіки 1978 року [10, с. 39]. В своїх дослідженнях Г. Саймон заявив про не реалістичність психологічних передумов на яких базуються класичні моделі прийняття рішень та ввів в академічний лексикон поняття «*обмеженої раціональності*». Цим поняттям він позначав весь спектр обмежень, які стосуються знань та математичних можливостей людей, котрі заважають їм діяти в реальному світі так, як передбачала класична модель раціональної поведінки [39]. Важливо, що Саймон запропонував використовувати психологічні дослідження у сфері державного управління. Він стверджував, що державне управління об'єктивно підпорядковане психології, оскільки прийняття управлінських рішень має розглядатися як окремий випадок багатьох форм прийняття рішень, які досліджуються психологами [31]. Теоретики поведінкового врядування вважають Герберта Саймона родоначальником сучасного біхевіоризму в державному управлінні [32].

Подальший розвиток концепцій поведінкового врядування пов'язаний з дослідженням когнітивних психологів *Даніеля Канемана* (Принстонський університет, США) та *Амоса Тверскі* (Стенфордський університет, США), до речі, теж лауреатів Нобелівської премії [11, с. 37]. У своїх працях вони поставили під сумнів традиційні уявлення про людину економічну, яка раніше зображувалася як раціональний егоцентричний актор, котрий має на меті максимізацію очікуваної корисності. Канеман і Тверскі запропонували альтернативну концепцію, відому як «*теорія перспектив*» або «*пояснення поведінки в умовах ризику*» [26, с. 283]. Ця теорія доводить, що приймаючи рішення, люди регулярно помиляються, і їхні помилки можна передбачити й класифікувати. Сотні експериментів проведених Канеманом і Тверскі, допомогли їм виокремити низку таких помилок (*евристик або упереджень*), які призводять до нераціональної поведінки індивідумів, відмінної від тієї, яку прогнозують стандартні економічні моделі та державні програми. Згідно теорії перспектив, наприклад, люди зважують втрати більше, ніж прибутки, це означає, що вони не завжди можуть

раціонально реагувати на сигнали, які подає державна влада, що підриває або змінює традиційні способи врядування [25]. Глибинний зміст поведінкових досліджень другої половини ХХ століття полягав у критиці антропологічної моделі економічної суб'єктності та в переосмисленні потенціалу соціальної агентності людини.

Критика теорії раціонального вибору підняла питання про переосмислення найбільш поширених підходів у галузі державного управління. Проявом цієї тенденції стала «*теорія підштовхування*» (англ. – *nudge theory*) Річарда Талера (Чиказький університет) та Касса Санстейна (Гарвардський університет), яка стала відомою після публікації в 2008 році бестселера «Поштовх. Як покращити наші рішення щодо здоров'я, добробуту та щастя» [9]. Теорія підштовхування пропонувалася як інструмент урядування відмінний від класичного арсеналу управлінських засобів, який дає змогу використовувати психологічні особливості людської природи як ресурс для управління [12]. На думку Талера та Санстейна, підштовхування можуть стосуватися будь-якого аспекту архітектури вибору, який змінює поведінку людей передбачуваним чином, не забороняючи при цьому жодних варіантів та істотно не змінюючи їхні економічні стимули [34, с. 920]. Серед найпоширеніших прикладів підштовхування – розташування корисних для здоров'я товарів на рівні очей, спеціальна розмітка автомобільних доріг, яка примушує водія рефлексивно знижувати швидкість, а також автоматичне включення людини в накопичувальні пенсійні плани та програми донорства органів після смерті. По суті, теорія підштовхування виглядає як програма боротьби проти шкоди, яку людина завдає собі внаслідок обмеженої раціональності та нездатності достатньою мірою засвоїти ринкові норми поведінки [19, с. 15]. Комплекс політико-філософських аргументів на користь своїх ідей Талер і Санстейн визначили як *лібертаріанський патерналізм*, сутність урядування при цьому вони вбачали у здійсненні патерналістської політики одночасно із збереженням свободи вибору громадян [7, с. 102].

З часу своєї появи теорія підштовхування швидко привернула увагу політиків та урядовців у всьому світі, адже цей підхід позиціонував себе як простий та ефективний рецепт вирішення соціальних проблем, який не потребує зміни політичних пріоритетів та значних бюджетних витрат. Цей факт стимулював проникнення теорії підштовхування в урядові структури та став вирішальним фак-

тором того, що лібертаріанський патерналізм став концептуальною основою функціонування поведінкових команд на рівні управління, а їх методологічною основою стали рандомізовані психологічні експерименти та інструменти архітектури вибору або підштовхування [28, с. 88].

XXI століття дослідники справедливо називають «золотим століттям» поведінкових науки [28, с. 85]. Як ніколи раніше, державні інститути, неурядові організації, бізнес-структури та наукове співтовариство особливо увагу приділяють дослідженням індивідуальної поведінки людини та імплементації сучасних біхевіористичних знань в практичну сферу. Значною мірою це пов'язано з глобальною фінансовою кризою 2008 року, яка стимулювала запит на нові науково обґрунтовані практики управління, які в майбутньому могли б запобігти подібним соціальним потрясінням [14, с. 151]. Іншим потужним стимулом поведінкового врядування є становлення Індустрії 4.0 початку XXI століття, цей процес іще називають Четвертою промисловою революцією. Експерти Всесвітнього економічного форуму констатують безпосередній зв'язок між формуванням Індустрії 4.0 та підвищенням гнучкості державного управління, яка забезпечується, зокрема, шляхом застосування поведінкових підходів в управлінській сфері [42].

В 2013 році Касс Санстейн констатував тенденцію до персоналізації інструментів поведінкового управління [40]. Бурхливий розвиток цифрових технологій та діджиталізація сфери публічного управління прискорив цей процес та розширив можливості застосування поведінковий інсайтів. Разом з цим, серед теоретиків поведінкового державного управління розгорнулася дискусія стосовно ризиків перетворення поведінкових механізмів в маніпулятивні інструменти контролю індивідів. Британська дослідниця Карен Юнг ввела в науковий дискурс поняття *гіпернаджа* (гіперпідштовхування), як інструменту моделювання поведінки людини шляхом використання персоналізованих баз даних, які формуються внаслідок тотальної цифровізації всіх сфер нашого життя [43]. Розширення сфер застосування персоналізованих підштовхувань стало стимулом для появи наукового управління.

дискусій стосовно правових, етичних та філософських наслідків формування архітектури вибору, використовуючи сучасні цифрові технології [35].

Висновки. В результаті нашого дослідження ми визначаємо поведінкове врядування як міждисциплінарний інтегральний методологічний підхід у державному управлінні, який базується на використанні психологічних знань про індивідуальну та групову поведінку індивідів в процесі розробки, прийняття та реалізації рішень, котрі формують державну політику.

Визначальний вплив на формування концепції поведінкового врядування здійснили когнітивні дослідження середини ХХ ст., теорія обмеженої раціональності Герберта Саймона, відкриття евристик та упереджень індивідів Канемана і Тверські та теорія підштовхування Талера і Санстейна.

Магістральною концепцією поведінкового врядування став лібертаріанський патерналізм, який виник як реакція на політичні, економічні й соціокультурні трансформації спричинені глобалізацією та технологічним розвитком людства. Теорія лібертаріанського патерналізму пропонує форму урядування за якої, по суті, патерналістська державна політика здійснюється одночасно із збереженням свободи вибору громадян. Фактично лібертаріанський патерналізм виступає в якості найбільш повної та репрезентативної системи ідей, в якій відображено еволюційні тенденції поведінкового врядування.

Підсумовуючи можемо зауважити, що цілісна теорія поведінкового урядування знаходиться в процесі становлення. Її ідейну основу формують біхевіористські концепції, які пропонують використовувати психологічні особливості людської природи як ресурс для ефективного управління. Використовуючи експериментальні методи дослідження та новітні технології, поведінкове врядування зміщує прикладний фокус з раціонального причинно-наслідкового ідеалу в бік реальних поведінкових особливостей людини. Попри бурхливі наукові дискусії стосовно перспектив поведінкового урядування, саме поведінковий підхід, на нашу думку, визначає головний вектор еволюції врядування та має потенціал генерувати інновації у сфері державного управління.

Література:

1. Безруков С. І. Концепція «м'якого примусу» як співвідношення лібертаріанства та патерналізму: соціально-філософський аналіз. *Scientific Journal Virtus*, December # 49, 2020. С. 16–24.
2. Кравченко П. А., Безруков С. І. Проблема обмеження свободи вибору в лібертаріанському патерналізмі. *Філософські обрії* : наук.-теорет. журн. / Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України,

Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Вип. 41. Київ ; Полтава, 2019. С. 108–120.

3. Лікарчук Н., Андрєєва О., Кутєпова М., Дзвінчук Д., Буряк, Є. Удосконалення механізмів публічного управління економікою України в умовах пандемії COVID-19: іноземний досвід, українські реалії. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. Vol. 6(41), (січень 2022). Р. 437–447. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v6i41.251472>

4. Магдич Ю. А. Надж-технології у процесах політичного маніпулювання суспільною свідомістю. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : збірник наукових праць. 2019. № 2(42). С. 41–44.

5. Передало Х. С., Огерчук Ю. В., Лібенко Ю. С. Поведінкова економіка та можливості застосування технік її впливу в сучасних організаціях. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7520> (дата звернення: 15.02.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.94

6. Почепцов Г. Пропаганда 2.0. Харьков : Фолио, 2018. 796 с.

7. Свендсен Л. Фр. Г. Філософія свободи ; пер. з норвезьк. Львів : видавництво Анетти Антоненко ; К. : Ніка-Центр, 2016. 336 с.

8. Семикрас О. В. Теоретичні засади біхевіористського публічного управління. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 черв. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 312–313.

9. Талер Р., Камстейн К. Поштовх. Як допомогти людям зробити правильний вибір. Київ : Наш формат, 2017. 312 с.

10. Танклевська Н. С., Повод Т. М. Поведінкова економіка: етимологія, сутність, теорія. *Науковий вісник Льотної академії. Серія «Економіка, менеджмент та право»*. 2021. Вип. 3–4. С. 38–45. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/6213>

11. Ушакова Н. Г., Кулініч О. А., Помінова І. І. Інституціоналізація поведінкового регулювання: зарубіжний досвід. *Науковий журнал «БІЗНЕСІНФОРМ»*. 2020. № 9(512). С. 37–44.

12. Banerjee S., John P. Nudge and Nudging in Public Policy (December 28, 2022). Forthcoming in the Springer Encyclopedia of Public Policy edited by Minna van Gerven, Christine Rothmayr Allison and Klaus Schubert, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4314881> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4314881>

13. Bhanot S., Linos E. Behavioral Public Administration: Past, Present, and Future. *Public Administration Review*. 2019. 80. DOI: 10.1111/puar.13129

14. Dean M. Rethinking Neoliberalism. *Journal of Sociology*. 2014. 50. P. 150–163. DOI: 10.1177/1440783312442256

15. Edward S. R. Cognition as the Cooperative Appropriation of Affordances. *Ecological Psychology*. 1991. 3:2. P. 135–158, DOI: 10.1207/s15326969eco0302_5

16. Ewert, B., Loer, K., Thomann, E. Beyond nudge: advancing the state-of-the-art of behavioural public policy and administration. *Policy & Politics*. 2021. 49(1), P. 3–23. URL: <https://bristoluniversitypressdigital.com/view/journals/pp/49/1/article-p3.xml> (Last accessed: 27.01.2023)

17. Falikman, M. V. Cognitive Science in the 21st Century: Body, Society, and Culture. *PsyAnima, Dubna Psychological Journal*. 2012. № 3. P. 31–37. URL: <http://www.psyanima.ru/journal/2012/3/2012n3a2/2012n3a2.1.pdf>. (Last accessed: 07.05.2022)

18. Foucault M. Governmentality. In: Burchell G., Gordon C., Miller P. (eds) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality. With Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*. 1991. Chicago : The University of Chicago Press. P. 87–105.

19. Galle B. D. The Problem of Intra-Personal Cost. *Yale Journal of Health Policy, Law, and Ethics*. 2019. № 18(1). P. 1–56.

20. Geiger N. Behavioural Economics and Economic Policy: A Comparative Study of Recent Trends. *Economia. History, Methodology, Philosophy*. 2016. Vol. 6, no 1. P. 81–113. URL: <https://journals.openedition.org/oconomia/2230#tocto1n1> (Last accessed: 15.02.2023).

21. Gofen G., Moseley A., Thomann E., Weaver R. K. Behavioural governance in the policy process: introduction to the special issue. *Journal of European Public Policy*. 2021. 28:5. P. 633–657. DOI: 10.1080/13501763.2021.1912153

22. Grimmelikhuisen, S., Gilke, S., Olsen, A. L., & Tummers, L. Behavioral Public Administration: Combining Insights from Public Administration and Psychology. *Public Administration Review*. 2017. 77(1), P. 45–56. DOI: 10.1111/puar.12609

23. Guemes, C. Políticas conductuales. EUNOMÍA. Revista en Cultura de la Legalidad. No. 20, abril 2021 – septiembre 2021. Pp. 310–321. DOI: 10.20318/economia.2021.6078

24. Howlett, M., Leong, C. What is Behavioral in Policy Studies? – How Far has the Discipline Moved Beyond Traditional Utilitarianism? *Journal of Behavioral Public Administration*. 2022. № 5(1). DOI: 10.30636/jbpa.51.292.pdf

25. John P. Behavioural Science, Randomized Evaluations and the Transformation of Public Policy: The Case of the UK Government (November 2, 2015). URL: <https://ssrn.com/abstract=2685049> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2685049> (Last accessed: 17.02.2023).

26. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk. *Econometrica*. 1979. Vol. 47. P. 263–291. URL: <https://www.uzh.ch/cmsssl/suz/dam/jcr:00000000-64a0-5b1c->

0000-00003b7ec704/10.05-kahneman-tversky-79.pdf (Last accessed: 27.05.2022).

27. Khadzhayradieva S., Hrechko T., Smalskys V. Institutionalisation of Behavioural Insights in Public Policy. *Public Policy And Administration*. 2019. № 18. P. 95–113. DOI: 10.5755/j01.ppa.18.3.24726
28. Khadzhayradieva S., Hrechko T., Savkov A. Behavioral Insights in Public Policy: Ukrainian Case. *Public Policy and Administration / Viešoji politika ir administravimas*. 2019. Vol. 18, No 1. P. 85–99. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.ppa.18.1.23130>
29. McSmith A. First Obama, Now Cameron Embraces “Nudge Theory”. *Independent*. 2010. URL: <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/first-obama-now-cameron-embraces-nudge-theory-2050127.html> (Last accessed: 17.02.2023).
30. Miller, G. A. The Cognitive Revolution: A Historical Perspective. *TRENDS in Cognitive Sciences*. 2003. № 7(3). P. 141–144.
31. Mintrom M. Herbert A. Simon, Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization. *The Oxford Handbook of Classics in Public Policy and Administration*. Edited by Martin Lodge, Edward C. Page, and Steven J. Balla. 2016. DOI:10.1093/oxfordhb/9780199646135.013.22
32. Mohr, Z., Davis, J. Simon’s Behavior and Waldo’s Public: The ABCS Model of Public Behavior and Social Interactions. *Journal of Behavioral Public Administration*. 2023. № 6(1). DOI: 10.30636/jbpa.61.297
33. OECD. Behavioural Insights and Public Policy: Lessons from Around the World, OECD Publishing, Paris, 2017. DOI: 10.1787/9789264270480-en
34. Oliver, A. Towards a New Political Economy of Behavioral Public Policy. *Public Administration Review*. 2019. Volume 79, Issue 6, November/ December 2019. P.917-924 URL: https://www.researchgate.net/publication/334741314_Towards_a_New_Political_Economy_of_Behavioral_Public_Policy (Last accessed: 17.02.2023).
35. Rawat S., Howlett M. The Future of Behavioural Tools in Public Policy. *The Routledge Handbook of Policy Tools* (1st ed.) Howlett, M. (Ed.). 2022. P.784-801 DOI: 10.4324/9781003163954-53
36. Rose N., Abi-Rached J. M. *Neuro: The New Brain Sciences and the Management of the Mind*. 2013. Princeton: Princeton University Press.
37. Sanders, M., Snijders, V., Hallsworth, M. Behavioural science and policy: Where are we now and where are we going? *Behavioral Public Policy*. 2018. № 2(2). P.144–167. DOI:10.1017/bpp.2018.17
38. Shah S., O’Leary J., Guszczaj., Howe J. Nudging for good. Using behavioral science to improve government outcomes. *Deloitte Insights*. *Government Trends* 2020. P. 24–31. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/public-sector/government-trends/2020/government-nudge-thinking.html> (Last accessed: 17.02.2023).
39. Simon, H. A. *Administrative Behavior: A study of decision-making processes in administrative organization*. 1947. The Free Press New York.
40. Sunstein, C. Behavioral Economics and Paternalism. *Yale Law Journal*, 2013. № 122(7). Pp. 1867–1899
41. Sunstein, C. Behavioral Science and Public Policy (Elements in Public Economics). 2020. Cambridge : Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781108973144
42. WEF. World Economic Forum. Transformation Maps. 2019. URL: <https://toplink.weforum.org/knowledge/insight/a1Gb0000000pTDYEA2/explore/summary> Last accessed: 17.02.2023).
43. Yeung, K. ‘Hypernudge’: Big Data as a mode of regulation by design. *Information, Communication & Society*. 2017. № 20(1). P. 118–136.

References:

1. Bezrukov S. I. (2020) Kontseptsiiia «miakoho prymusu» yak spivvidnoshennia libertarianstva ta paternalizmu: sotsialno-filosofskyi analiz. *Scientific Journal Virtus*, December # 49. S. 16–24. [in Ukrainian]
2. Kravchenko P. A. (2019) Problema obmezhenia svobody vyboru v libertarianskomu paternalizmi / P. A. Kravchenko, S. I. Bezrukov. *Filosofski obrrii : nauk.-teoret. zhurn. / In-t filosofii imeni H. S. Skovorody NAH Ukrainy, Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka*. Vyp. 41. Kyiv ; Poltava. S. 108–120. [in Ukrainian]
3. Likarchuk, N., Andrieieva, O., Kutepova M., Dzvinchuk, . D., & Buriak, Ye. (2022) Udoskonalennia mekhanizmiv publicznego upravlinnia ekonomikoii Ukrainy v umovakh pandemii COVID-19: inozemnyi dosvid, ukraiński realii. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. Vol. 6(41). S. 437–447. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v6i41.251472> [in Ukrainian].
4. Mahdych, Yu. A. (2019) Nadzh-tekhnohohii u protsesakh politychnoho manipuliuvannia suspilnoiu svidomistiu / Yu. A. Mahdych. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohtia. Sotsiolohtia. Pravo : zbirnyk naukovykh prats*. № 2(42). S. 41–44. [in Ukrainian]
5. Peredalo Kh. S., Oherchuk Yu. V., Libenko Yu. S. (2019) Povedinkova ekonomika ta mozhlyvosti zastosuvannia tekhnikiyi vplyvu v suchasnykh orhanizatsiiah. *Efektivna ekonomika*. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7520> (data zvernennia: 15.02.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.94 [in Ukrainian]
6. Pocheptsov H. (2018) Propahanda 2.0. Kharkov: Folyo, 796 s. [in Ukrainian]
7. Svendsen L. Fr. H. (2016) *Filosofia svobody / Lars Fr. H. Svendsen ; per. z nor-vezk. Lviv : vydavnytstvo Anetty Antonenko ; K. : Nika-Tsentr*, 336 s. [in Ukrainian]
8. Semykras O. V. (2022) Teoretychni zasady bikheviorystskoho publicznego upravlinnia. Hlobalizatsiyni vyklyky: uriaduvannia maibutnoho: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 7–8 cherv. 2022 r.) / za zah.

- red. L. H. Komakhy. Kyiv : NNI PUDS KNU imeni Tarasa Shevchenka, S. 312–313. [in Ukrainian]
9. Taler R., Sanstein K. (2017) Poshtovkh. Yak dopomohty liudiam zrobyty pravylnyi vybir. Kyiv : Nash format, 312 s. [in Ukrainian]
10. Tanklevska N. S., Povod T. M. (2021) Povedinkova ekonomika: etymolohiia, sutnist, teoriia. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seriia «Ekonomika, menedzhment ta pravo»*. Vyp. 3–4. S. 38–45. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/6213> [in Ukrainian]
11. Ushakova N. H., Kulinich O. A., Pominova I. I. (2020) Instytutstionalizatsiia povedinkovoho rehulivannia: zarubizhnyi dosvid. *Naukovyi zhurnal «BIZNESINFORM»*. № 9(512). S. 37–44.
12. Banerjee S., John P. (2022) Nudge and Nudging in Public Policy. Forthcoming in the Springer Encyclopedia of Public Policy edited by Minna van Gerven, Christine Rothmayr Allison and Klaus Schubert, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4314881> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4314881>
13. Bhanot S., Linos E. (2019) Behavioral Public Administration: Past, Present, and Future. *Public Administration Review*. 80. DOI: 10.1111/puar.13129
14. Dean M. (2014) Rethinking Neoliberalism. *Journal of Sociology*. 50. P. 150–163. DOI: 10.1177/1440783312442256
15. Edward S. R. (1991) Cognition as the Cooperative Appropriation of Affordances. *Ecological Psychology*. 3:2. P. 135–158, DOI: 10.1207/s15326969eco0302_5
16. Ewert, B., Loer, K., Thomann, E. (2021) Beyond nudge: advancing the state-of-the-art of behavioural public policy and administration. *Policy & Politics*. 49(1), P. 3–23. URL: <https://bristoluniversitypressdigital.com/view/journals/pp/49/1/article-p3.xml> (Last accessed: 27.01.2023)
17. Falikman, M. V. (2012) Cognitive Science in the 21st Century: Body, Society, and Culture. *PsyAnima, Dubna Psychological Journal*. № 3. P. 31–37. URL: <http://www.psyanima.ru/journal/2012/3/2012n3a2/2012n3a2.1.pdf>. (Last accessed: 07.05.2022)
18. Foucault M. (1991) Governmentality. In: Burchell G., Gordon C., Miller P. (eds) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality. With Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*. Chicago : The University of Chicago Press. P. 87–105.
19. Galle B. D. (2019) The Problem of Intra-Personal Cost. *Yale Journal of Health Policy, Law, and Ethics*. № 18(1). P. 1–56.
20. Geiger N. (2016) Behavioural Economics and Economic Policy: A Comparative Study of Recent Trends. *Economia. History, Methodology, Philosophy*. Vol. 6, no 1, P. 81–113. URL: <https://journals.openedition.org/oecnomia/2230#tocto1n1> (Last accessed: 15.02.2023)
21. Gofen G., Moseley A., Thomann E., Weaver R.K. (2021) Behavioural governance in the policy process: introduction to the special issue. *Journal of European Public Policy*. 28:5. P. 633–657. DOI: 10.1080/13501763.2021.1912153
22. Grimmelikhuijsen, S., Jilke, S., Olsen, A. L., & Tummers, L. (2017) Behavioral Public Administration: Combining Insights from Public Administration and Psychology. *Public Administration Review*. 77(1), P. 45–56. DOI: 10.1111/puar.12609
23. Guemes, C. (2021) Políticas conductuales. *EUNOMÍA. Revista en Cultura de la Legalidad*. No. 20, abril 2021 – septiembre 2021. Pp. 310–321. DOI: 10.20318/eunomia.2021.6078 [in Espanol]
24. Howlett, M., Leong, C. (2022) What is Behavioral in Policy Studies? – How Far has the Discipline Moved Beyond Traditional Utilitarianism? *Journal of Behavioral Public Administration*. № 5(1). DOI: 10.30636/jbpa.51.292.pdf
25. John P. (2015) Behavioural Science, Randomized Evaluations and the Transformation of Public Policy: The Case of the UK Government (November 2, 2015). URL: <https://ssrn.com/abstract=2685049> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2685049> (Last accessed: 17.02.2023)
26. Kahneman D., Tversky A. (1979) Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk. *Econometrica*. vol. 47. P. 263–291. URL: <https://www.uzh.ch/cmsssl/suz/dam/jcr:00000000-64a0-5b1c-0000-00003b7ec704/10.05-kahneman-tversky-79.pdf> (Last accessed: 27.05.2022)
27. Khadzhyradieva S., Hrechko T., Smalskys V. (2019). Institutionalisation of Behavioural Insights in Public Policy. *Public Policy And Administration*. № 18. P. 95–113. DOI: 10.5755/j01.ppa.18.3.24726
28. Khadzhyradieva S., Hrechko T., Savkov A. (2019) Behavioral Insights in Public Policy: Ukrainian Case. *Public Policy and Administration / Viešoji politika ir administravimas*. Vol. 18, No 1. P. 85–99. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.ppa.18.1.23130>
29. McSmith A. (2010) First Obama, Now Cameron Embraces “Nudge Theory”. Independent. URL: <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/first-obama-now-cameron-embraces-nudge-theory-2050127.html>
30. Miller, G. A. (2003) The Cognitive Revolution: A Historical Perspective. *TRENDS in Cognitive Sciences*. № 7(3). P. 141–144.
31. Mintrom M. Herbert A. (2016) Simon, Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization. *The Oxford Handbook of Classics in Public Policy and Administration*. Edited by Martin Lodge, Edward C. Page, and Steven J. Balla. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199646135.013.22
32. Mohr, Z., Davis, J. (2023). Simon’s Behavior and Waldo’s Public: The ABCS Model of Public Behavior and Social Interactions. *Journal of Behavioral Public Administration*. № 6(1). DOI: 10.30636/jbpa.61.297
33. OECD. (2017) Behavioural Insights and Public Policy: Lessons from Around the World, OECD Pub-

lishing, Paris. DOI: 10.1787/9789264270480-en

34. Oliver, A. (2019) Towards a New Political Economy of Behavioral Public Policy. *Public Administration Review*. Volume 79, Issue 6, November/ December 2019. P. 917–924. URL: https://www.researchgate.net/publication/334741314_Towards_a_New_Political_Economy_of_Behavioral_Public_Policy (Last accessed: 17.02.2023)

35. Rawat S., Howlett M. (2022) The Future of Behavioural Tools in Public Policy. *The Routledge Handbook of Policy Tools* (1st ed.) Howlett, M. (Ed.). P.784-801 DOI: 10.4324/9781003163954-53

36. Rose N., Abi-Rached J. M. *Neuro: The New Brain Sciences and the Management of the Mind*. 2013. Princeton : Princeton University Press.

37. Sanders, M., Snijders, V., Hallsworth, M. (2018) Behavioural science and policy: Where are we now and where are we going? *Behavioural Public Policy*. № 2(2). P. 144–167. DOI: 10.1017/bpp.2018.17

38. Shah S., O’Leary J., Guszczka J., Howe J. (2020) Nudging for good. Using behavioral science to improve government outcomes. *Deloitte Insights*. Government Trends 2020. P. 24–31. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/public-sector/government-trends/2020/government-nudge-thinking.html> (Last accessed: 17.02.2023)

39. Simon, H. A. (1947) *Administrative Behavior: A study of decision-making processes in administrative organization*. The Free Press New York.

40. Sunstein, C. (2013) Behavioral Economics and Paternalism. *Yale Law Journal*. № 122(7). Pp. 1867–1899.

41. Sunstein, C. (2020) *Behavioral Science and Public Policy (Elements in Public Economics)*. Cambridge : Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781108973144

42. WEF. (2019) World Economic Forum. Transformation Maps. URL: <https://toplink.weforum.org/knowledge/insight/a1Gb0000000pTDYEA2/explore/summary> Last accessed: 17.02.2023).

43. Yeung, K. (2017) ‘Hypernudge’: Big Data as a mode of regulation by design. *Information, Communication & Society*. № 20(1). P. 118–136.

УДК 37(477)(09)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-11](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-11)

Ірина СКАКАЛЬСЬКА

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та методики навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець, Україна, 47003
ORCID: 0000-0001-8705-7971

Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА

доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0001-9227-7426

Олена МОРОЗ

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри історії та методики навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець, Україна, 47000
ORCID: 0000-0002-4130-9018

Irina SKAKALSKA

PhD hab. (History), Professor of Department of History and Method of Teaching of Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy, Kremenets, Ukraine, 47003
ORCID: 0000-0001-8705-7971

Inna SEMENETS-ORLOVA

PhD hab. (Public Administration), Professor, Head of Department, Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0001-9227-7426

Olena MOROZ

PhD in Philosophy, Senior Lecturer of Department of History and Method of Teaching of Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy, Kremenets, Ukraine, 47000
ORCID: 0000-0002-4130-9018

ІСТОРИЯ ТА ІННОВАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ МОЛОДІЖНОЇ НАУКИ (НА ПРИКЛАДІ ЛОКАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА КРЕМЕНЦЯ)

HISTORY AND INNOVATIONS OF YOUTH SCIENCE MANAGEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE LOCAL ENVIRONMENT OF KREMENTSIA)

Мета дослідження – аналіз й узагальнення методології досліджень та наукових пошуків молодих вчених в історичному контексті на прикладі навчальних закладів Кременця Тернопільської області. Автори акцентували увагу на тому, що використання досвіду минулого сприятиме розвитку сучасних наукових пошуків вчених у складних умовах воєнного часу.

Методологія дослідження спирається на регіоналістичні підходи вивчення проблеми. У ході дослідження використовувались загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, порівняння). Для виокремлення основних характеристик, позитивних сторін, інновацій, історичних зв'язків використовувався SWOT-аналіз наукової діяльності молодих дослідників з Кременця. Для опрацювання, типологізації і моделювання різного роду інформації залучались джерелознавчі методи. Крім того, в ході дослідження враховувався власний досвід роботи авторів, як молодих науковців. **Наукова новизна** полягає у створенні комплексного дослідження проблематики історії розвитку молодіжної науки з XIX до XXI ст. На основі критично проаналізованих фактів, архівних документів та реконструкції окремих суспільно-політичних подій доведено, що синергія наукових досліджень молодих науковців спрямована на вивчення рідного краю: історичного минулого, традицій, флори і фауни, біографістики тощо. **Висновки.** Ретроспективний логіко-системний аналіз наукової роботи молодих вчених дозволив окреслити такі основні тенденції: традиційність та наслідуваність методології здійснення наукових досліджень від викладачів до учнів (Волинська гімназія), організаційно-товариський характер організації науково-когнітивних пошуків від XIX ст. і до сучасності; регіональність здійснення наукових пошуків, що поєднують вивчення та дослідження історії регіону, життєтворчості

всесвітньовідомих персоналій історії, музики, літератури, філософії, біології тощо. Молодіжна наука на Кременеччині на сучасному етапі здійснюється на основі наукової традиційності та раціональності, що сформувалася у процесі міцного фундаменту закладених історичних основ здійснення науково-дослідницької діяльності через провідні центри наукових досліджень минулого, дослідницької спадщини визначальних постатей науковців з різних галузей знань, які успішно проводили свої наукові пошуки. Сьогодні в умовах тотального нищення росіянами пам'яток української культури, важливо зберегти здобутки минулих поколінь. Окрім того, методологія наукових досліджень молодих науковців реалізується крізь призму віртуалізації наукових знань, інноваційних форм наукової роботи, діалогічності, синергетики тощо.

Ключові слова: менеджмент, молодіжна наука, історія, освіта, дослідження, Кременець, філософія науки.

The purpose of the research is to analyze and generalize the methodology of research and scientific searches of young scientists in the historical context on the example of educational institutions in Kremenets Ternopil region. The authors focused on the fact that the use of past experience will contribute to the development of modern scientific research of scientists in the difficult conditions of wartime.

Research methods are relied on regionalist approaches to problem study. General scientific methods (analysis, synthesis, comparison) were used. A SWOT-analysis of the scientific activity of Kremenets young researchers was used to highlight the main characteristics, positive sides, innovations and historical connections. Methods of source studies were used to analyze the typology and modeling of various types of information. In addition, the authors' own work experience as young scientists was taken into account.

The scientific novelty of the work consists in the creation of a comprehensive study of the problem of the history of the youth science development from the 19th to the 21st centuries. On the basis of critically analyzed facts, archival documents and the reconstruction of certain social and political events, it is proved that the synergy of scientific research of young scientists is aimed at studying the native region: historical past, traditions, flora and fauna, biography, etc.

Conclusions. A retrospective logical-systemic analysis of the scientific work of young scientists helped to outline the following main trends: the traditionality and imitation of the methodology of scientific researches from lecturers to students (Volyn Gymnasium), the organizational and social nature of the organization of scientific and cognitive research from the 19th century to modern times; regionality of the scientific researches, which combines the study and research of the history of the region, the creativity of world-famous personalities of history, music, literature, philosophy, biology, etc. Youth science in Kremenets region at the present time is carried out on the basis of scientific tradition and rationality. It was formed in the process of a solid foundation of scientific research activities through the leading centers of scientific research of the past, the research heritage of defining figures of scientists from various fields of knowledge who successfully conducted their scientific research. Today, in the conditions of the Russians destruction of monuments of Ukrainian culture, it is important to preserve the achievements of past generations. In addition, the methodology of scientific research of young scientists is implemented through the prism of virtualization of scientific knowledge, innovative forms of scientific work, dialogicality, synergy, etc.

Key words: management, youth science, history, education, research, Kremenets, the philosophy of science.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах викликом для наукової сфери стало повномасштабне вторгнення російської армії на територію України та введення воєнного стану. Це негативно вплинуло на життя кожного громадянина, суспільства загалом, під загрозою опинилися національні пам'ятки, культурні здобутки тощо. Це обумовлює актуальність проблеми збереження освітніх, наукових досягнень багатьох поколінь та використання їхнього досвіду в сьогоденні. У даний час Кременець знаходиться в тилу і далеко від лінії фронту, хоча небезпеки і виклики війни є також, але розташування міста й зумовило можливості для продовження праці молодих науковців.

Розвиток та функціонування молодіжної науки передбачає розкриття її сутності як форми культури при реалізації сучасних стратегій розвитку вищої освіти в Україні. Перетворення науки на форму культури зумовлює її трансформацію у конфігурації сучасних дискурсів, виробництва нових знань, комунікаційних моделей, логічної раціональності.

Гносеологічну цінність становить сам процес розвитку наукових пошуків у різні історичні періоди: від нагромадження фактів до їх детального вивчення, від ХІХ до ХХІ ст. Праця науковця в різні століття відрізнялася і мала свої характерні риси досліджень. Проте науці властиво «накопичувати знання: кожна нова теорія містить успішні попередні теорії як окремі випадки й навіть пояснює, чому й за яких умов ці теорії працюють» [2, с. 14]. Рефлексія над самою науковою рефлексією – детермінантна риса сучасного наукового пізнання на метатеоретичному рівні науки, яка часто осмислюється й презентується як методологія науки.

Детермінантною характеристикою молодіжної науки є міра розвитку молодих науковців та реалізація їх інтелектуального потенціалу, що має важливе значення не тільки на рівні науково-дослідної діяльності окремого ЗВО, але й наукової спільноти усього світу, підкреслюючи людиновимірність, рефлексивність культурного потенціалу знання загалом. Важливо простежити в історичному контексті тенденції у розвитку наукових досліджень молодих вчених, які завжди є генераторами

нових ідей та в середовищі й умовах навчального закладу. Зокрема, наукову працю молодих вчених у Волинській гімназії (ліцеї) XIX ст., Кременецькому ліцеї 20–30-х рр. XX ст. та сучасності.

Аналіз досліджень. В умовах війни молодіжна наука продовжує розвиватися і підтвердженням цього є низка наукових конференцій з актуальних тем сьогодення [12]. Проте, комплексна наукова розробка питання аналізу розвитку молодіжної науки в навчальних закладах Кременця в різні історичні періоди дослідниками не здійснювалася. Упродовж тривалого часу становлення закладів різного типу в Кременці накопичено значний прогресивний досвід стосовно організації молоді науки, але фундаментально ці напрацювання ще не узагальнено. Є лише уривчасті огляди щодо наукових досліджень молодих вчених та узагальнюючі праці, що висвітлюють наукову діяльність. Дослідниця С. Коляденко підкреслює роль навчально-матеріальної бази у науковій та методичній роботі ліцею [7, с. 62–73]. В історіографії є праці біографічного характеру, які присвячені окремим молодим вченим, наприклад, В. Бессеру [3], А. Анджейовському [20] та загалом розвитку ботанічної науки [1]. Окремі роботи дозволяють проаналізувати особливості системи навчання учнів та умови для закладення задатків їх майбутньої наукової праці [10]. Є публікація про організацію загалом наукових досліджень в освітньому просторі Кременця у XIX–XXI ст. [18]. Фрагменти інформації щодо проведення наукових досліджень у Кременецькому ліцеї у 20–30-х роках XX ст. знаходимо у публікаціях Н. Оболончик, зокрема, про Волинський науковий інститут [14], І. Скакальської [18].

Важливо звернути увагу, які в сьогоденні постали проблеми перед молодими дослідниками в умовах повномасштабної війни. Автор публікації зауважує, що це «грантові та інші кошти, які були видані молодіжним організаціям на особисті проєкти, були заморожені або (за попередньої згоди донора/-ів) перенаправленні на закупівлю гуманітарної підтримки, позаяк з перших днів війни звичні молодіжні хаби, центри, ради переформатували свою діяльність у волонтерські штаби» [20]. Про сучасні наукові пошуки молодих науковців Кременця є лише збірники праць, видані за матеріалами конференцій [13], власні наукові дослідження вчених, проте узагальнюючої праці ми не зустрічали.

Формулювання мети статті. Мета статті – аналіз й узагальнення методології досліджень та наукових пошуків в історичному контексті молодих вчених на прикладі діяльності

навчальних закладів Кременця Тернопільської області. Автори акцентували увагу на тому, що використання досвіду минулого сприятиме розвитку сучасних наукових пошуків вчених у складних умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Філософія наукового дискурсу розглядає науку як соціальний інститут та чинник виробничої діяльності, детермінуючи основні характеристики наукового знання на сучасному етапі: тотальність науки від особистих вимірів до глобальних масштабів; взаємопов'язаність з виробництвом та технічною діяльністю (технологізація сучасних наукових знань); надмірна раціоналізація свідомості та життя, що стає причиною хаотичного, навіть ірраціонального осмислення навколишнього світу; постійне відстеження головних нових досягнень науки у тій чи іншій сфері, перетворення знання в інформаційні ресурси. Власне, останній аспект розвитку науки лежить на плечах молодих та прогресивних науковців, діяльність яких характеризується шаленими темпами здобуття наукової інформації у процесі інтенсивного науково-технічного розвитку модерного динамічного суспільства.

Очевидним є той факт, що окреслені вище особливості сучасної науки усвідомлюються молодими науковцями та позначаються на спрямованості їхньої науково-дослідницької діяльності, враховуючи особливості наукової традиційності та раціональності, а також інноваційності та прогресивності, рефлексію над самою науковою рефлексією на метатеоретичному рівні наукового пізнання, а також умови воєнного стану у державі.

Теперішньому періоду розвитку молодіжної науки в Кременецькій обласній гуманітарно-педагогічній академії ім. Тараса Шевченка (далі – КОГПА) передував попередній історичний досвід. Зокрема, до новоствореної Волинської гімназії (з 1819 р. – ліцеї) у 1805 р. запрошувались молоді науковці, які продовжували свої дослідження, займаючись викладанням. Загальновідомо, що на підбір педагогічних кадрів впливали наукові доробки майбутніх викладачів, їхні методичні досягнення та застосування творчого підходу в навчальному процесі. Наукова складова відіграла вагомий роль, оскільки витала надія, що гімназія (ліцей) в недалекому майбутньому перетвориться в університет [5].

Як приклад, викладач природничих дисциплін мав зацікавити учнів і переконати їх у практичному значенні знань, тобто проводити природознавчі та геологічні дослідження. Практичних компетентностей гімназисти набували в природничому, математичному

та фізичному кабінетах, хімічній лабораторії, ботанічному саду і бібліотеці. Всі ці кабінети були добре обладнані. Також у гімназії діяла друкарня, що серед іншого публікувала наукові праці студентів. Таким чином, учні під час навчання засвоювали не лише основи наукового пізнання, отримували практичні навички, але й усвідомлювали їхню цінність [21, с. 24–25]. Навички самостійної роботи формувалися в учнів першочергово і згодом дозволяли продуктивно займатися науковими дослідженнями.

Покажемо є той факт, що у 1809 р. було засноване «Товариство молоді Волинської гімназії», в статуті якого передбачалася низка заходів і настанов, спрямованих на духовне удосконалення та розвиток, в тому числі й літературний, здійснення наукових досліджень, учнівської молоді [6, с. 427]. Вже 5 листопада 1818 р. датується заснування нового літературного учнівського товариства в Кременці. Його діяльність особливо розгорнулася з приходом в 1819 р. на директорську посаду Кременецького ліцею авторитетного письменника і вчителя літератури А. Фелінського [6, с. 428]. Функціонування товариств є яскравим прикладом належної уваги та підтримки молодіжних ініціатив з боку керівництва навчального закладу. Крім того, бачимо зацікавлення науковими пошуками й самих учнів.

Можна навести багато прикладів, коли учні Волинського ліцею отримували усесторонню освіту і потім могли застосувати свої знання у різних сферах, залишивши після себе наукові розвідки. Зокрема, М. Вишневський, викладач зі всебічними гуманістичними зацікавленнями – філософ, історик, дослідник літератури. Найбільшими його здобутками є «Пам'ятки історії польської літератури» [8, с. 91]. Отож, ми спостерігаємо, що у Волинському ліцеї створювалися належні умови для розвитку наукових інтересів учнів та молодих їхніх наставників.

Покажемо у становленні молодих науковців та прагненні їхньому науковому зростанню було членство у Товаристві шанувальників наук у Варшаві, свого часу до якого входили викладачі Волинського ліцею. Непросто було стати членом Товариства. Наприклад, молодий ще викладач Й. Лелевель, будучи вже авторитетним істориком, з першого разу не став членом Товариства [11, с. 244]. Він започаткував історичні студії у Кременці на високому науковому рівні. Так, у 1807 р. Й. Лелевель друкує у Вільні свої перші наукові праці, а вже у 1809 р. він працює й організовує дослідницьку роботу у Волин-

ській гімназії. Його самостійність і сміливість поглядів завадили його кар'єрі як у гімназії, так і у канцелярії Міністерства внутрішніх справ, де він працював одразу після повернення до Варшави у 1811 р. Дослідник поринає в наукову працю. Молодий учений багато працює над історією Польщі, всесвітньою історією та методологією історії. До речі, цей період, коли вчений творив свої головні праці, у культурному житті панував напрям романтизму. Усі ці події та інтелектуальні віяння вплинули на ідеї польського вченого, що відобразилося на його наукових концепціях. Історик пропагував громадянські свободи, ідеали демократії та національного визволення народів [4].

Зазначимо й те, що за спостереженням вченого А. Шмидта, існують твердження про те що, Т. Чацький до Волинської гімназії запрошував старшого віку викладачів. Проте автор дослідження про Волинський ліцей спростовує поширену думку. Зокрема, найстарший з працюючих у 1805 р. проповідник Василь Собкевич мав 51 р., а решта були значно молодшими, наприклад, Ю. Чех – 43 роки, В. Янковський – 38, П. Янковський – 25, А. Малавський – 29 років [23, с. 121]. Відповідно, наукові дослідження здійснювали молоді викладачі.

У 1808 р. Т. Чацький запропонував молодому вченому, доктору медицини В. Бессеру працювати у Волинській гімназії, той погодився. Він розпочав працювати на посаді професора природничої історії Волинської гімназії, також, після смерті Ф. Шейдта, був директором ботанічного саду. Саме тоді він знайомиться з А. Анджейовським. Між ними, відданими ботаніці людьми, незабаром встановилися дружні стосунки. Вони разом подорожували в околицях Кременця, поступово розширюючи географію досліджень Полісся, Поділля, Придніпров'я – аж до узбережжя Чорного моря. У численних експедиціях вчені збирали рослини та гербарний матеріал, описували нові види. Паралельно розбудовували в Кременці науковий центр, який саме завдяки їхній подвижницькій роботі згодом стане відомим на теренах України та добре знаним в Європі [20, с. 26].

Власне, А. Анджейовський офіційно стає спочатку помічником, а потім асистентом (ад'юнктом) свого вчителя В. Бессера, майже увесь вільний від навчання гімназистів час вони витрачають на подорожі, які відбувалися за підтримки польського шляхетства. У мандрівках А. Анджейовський відмічав невідомі види рослин, які згодом описав як нові для науки. Так, на пошану Тадеуша Чацького, який опікувався Волинською гімназією, ним

названо нові для науки рід Чацькія з родини лілійних. Багато видів рослин описані ним під час роботи в Кременецькому ліцеї. Науковим здобутком перших років наукових досліджень А. Анджейовського на Волині став виявлений спільно зі Діонісієм Міклером локалітет азалії понтійської – гляціального реліктового ендеміка зі розірваним ареалом (Кавказ і Правобережне Полісся). Авторитет А. Анджейовського як природодослідника зростав і в 1818 р. його призначено на посаду викладача ботаніки та зоології у Волинській гімназії (м. Кременець), де він працював до 1834 р., поєднуючи викладання і наукову роботу [20, с. 29].

Продовжувачем освітніх традицій Волинського ліцею став Кременецький ліцей ХХ ст., який був великим освітнім округом, що поєднував різні навчальні заклади та наукові установи. Яскравим прикладом розвитку молоді науки може бути праця Ф. Мончака. Молодим вченим (близько 30 р.) та викладачем географії у 1928 р. в Кременецькому ліцеї почав працювати Ф. Мончак. Для того, щоб збирати матеріали для наукових досліджень він здійснював закордонні поїздки в Чехію (1924 р.), Австрію (1929 р.), Аргентину (1935 р.). Мончак підготував дисертацію «Коливання температури в 1910–1919 рр. на просторах Гавайських островів» (Держархів Тернопільської обл., ф. 131, спр. 263, арк. 115). Багато часу вчений присвятив також вивченню Волині, зокрема, склав карти «Волинь», «Кременецька земля». Проте найбільшою його заслугою було створення в 1937 р. наукової, культурної та просвітницької установи – Музею Кременецької землі ім. д-ра Вілібальда Бессера. Він стає першим директором і збирачем фондів музею (Держархів Тернопільської обл., ф. 131, спр. 263, арк. 4).

Продовжують наукові пошуки славних вчених нинішні молоді викладачі академії, зокрема, члени Ради молодих науковців КОГПА (далі РМН КОГПА). Наукова діяльність РМН КОГПА регламентується відповідним Положенням та передбачає реалізацію головної мети «забезпечення системного підходу до підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, збереження і розвитку інтелектуального потенціалу академії» [15].

Сприяння ефективній та результативній науково-дослідній роботі молодих науковців КОГПА передбачає надання їм методичної та організаційної допомоги при підготовці дисертаційних робіт, виданні авторефератів, публікації наукових праць; сприяння участі у науково-практичних конференціях та семінарах, виставках, круглих столах тощо; спри-

яння залученню обдарованої студентської молоді до науково-дослідної роботи; сприяння поширенню результатів наукових досліджень молодих науковців та впровадженню їх у практику [15, с. 2–3]. Якщо ставимо питання про реальні прагматичні напрямки науково-дослідної діяльності РМН КОГПА у контексті зазначених вище теоретичних положень, то серед них варто зазначити наступні: інформативність та доступність – головні пріоритети роботи РМН КОГПА.

«Діалогічний підхід відкриває нові перспективи пізнання і перетворення природи та суспільства, водночас виявляє і наявність тенденцій, що загрожують людству екологічними кризами, соціальною нестабільністю та посиленням самотності людини у велетенських мегаполісах, відчуттям її «закинутості» у бездушному механізованому світі» [9, с. 223]. Парадигма діалогічності в сучасній філософії науки стає наріжним каменем до кардинального переосмислення наукових проблем в сучасному науковому пізнанні. Тому наступним вектором інноваційної науково-дослідної діяльності РМН КОГПА є налагодження співпраці з молодими науковцями інших ЗВО Західної України. Серед них – молоді науковці з Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині, налагоджено дружні відносини з представниками Інституту історії Вармінсько-Мазурського університету, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Інноваційні та креативні форми здійснення науково-пізнавальних заходів є важливим напрямком діяльності РМН КОГПА як у справі заохочення до активної участі в них, так і для зняття психологічної та емоційної напруги, яка часто шкодить досягненню позитивних результатів у наукових дослідженнях. Враховуючи історичну природно-культурну унікальність метафізичних аспектів міста Кременця, РМН КОГПА запровадила програму «Kremenets science: open air, або Наука в кросівках». Вона визначає сам формат наукових зустрічей – у формі науково-практичного семінару-турпоходу, беручи участь в якому молоді науковці отримали шанс не лише озвучити наукові доповіді, але й познайомитися з визначними культурними та історичними пам'ятками Кременця.

Семінар-турпохід у межах названої програми щороку присвячений різному спектру науково-дослідницьких проблем, тематична наповнюваність яких розгорталася у координатах наступних тем: «Національна ідентичність: культурно-історичні, соціальні та

економічні виміри» (2016 р.), «(НЕ)БЕЗПЕКА: суспільно-політичні, психологічні, екологічні, інформаційні, технічні та культурно-естетичні виміри» (2017 р.), «Лідерство як соціально-психологічний феномен» (2018 р.), «Освіта на Кременеччині: традиції та перспективи» (2019 р.), «Культурологічний простір: виклики сьогодення» (2020 р.). Окрім того, маршрут семінару-турпоходу завжди планується з врахуванням того чинника, щоб частина зупинок була прив'язана до тематики конкретних доповідей учасників, насамперед пов'язаних з історико-краєзнавчими дослідженнями [13].

Окреслена проблематика семінарів-турпоходів визначається конкретикою та детермінованістю, що, у свою чергу, не сприяє інтелектуальній розкутості, творчій сміливості, інтелектуальному новаторству – надважливим чинникам, без яких наукова творчість в цілому просто неможлива. Тому кардинально відмінним вектором науково-дослідницької діяльності РМН КОГПА виступає конференція молодих науковців «Litteris et Artibus: нові горизонти», що дає можливість кожному учасникові представити результати наукових пошуків із сфери власних наукових зацікавлень, проявити критичне мислення, представити удосконалений та оновлений підхід у контексті власної досліджуваної проблематики [19, с. 180].

Традиційно конференція такого плану проводиться у листопаді в форматі пленарного та трьох секційних засідань (гуманітарно-мистецька, природничо-технологічна і психолого-педагогічна секції відповідно). Наукові розвідки представляють кандидати наук, аспіранти, магістранти і здобувачі як з академії, так і з інших вишів, наукові співробітники Кременецького ботанічного саду. Окрім того, мистецька «нота» конференції завжди представлена музично-поетичним виступами музикантів, художників та творчих особистостей академії. Кожен учасник конференції також отримує сертифікат про участь, за результатами роботи наукового зібрання виходить збірник наукових статей.

Молодіжна наука в КОГПА ім. Тараса Шевченка презентує себе через різноманітні предметно-тематичні виявлення та проєкції, оскільки зміни у вищій освіті вимагають від молодого викладача-науковця уміння пристосовуватися до нових умов освітнього простору, самовдосконалюватися, аби відповідати вимогам часу. Молодих учених це стосується чи не найбільшою мірою, адже

саме їм доводиться зіштовхуватися з новими умовами захисту кандидатських дисертацій, отриманням вченого звання доцента тощо. Рада молодих науковців, діяльність якої пов'язана з реалізацією наукового потенціалу магістрантів, аспірантів, молодих викладачів, у міру можливостей сприяла і сприяє згуртуванню молодих колег задля особистісного саморозвитку кожного та загального розвитку й урізноманітнення наукового життя академії.

Професійний розвиток молодих науковців-викладачів академії спрямований на здобуття ними навичок *teaching skills* у процесі підвищення кваліфікації через співпрацю з іншими закладами освіти у процесі стажування. В сучасних умовах це завдання входить до системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, тому сучасний молодий науковець, здійснюючи свою наукову діяльність, зокрема пов'язану з отримання вченого звання доцента, розуміє важливість та необхідність міжнародного стажування. У цьому аспекті варто зазначити інтегруючу діяльність РМН КОГПА, яка покликана на об'єднання зусиль у цій площині, прикладом якого є спільне стажування у Люблінській вищій школі в м. Рики (Республіка Польща).

Молодіжна наука у місті Кременці представлена і доповнена – Студентським науковим товариством КОГПА ім. Тараса Шевченка, яке «активно сприяє розвитку науки та виникненню інтересу до наукової роботи в молодіжному середовищі, пропагує наукові цінності, займається проведенням молодіжних наукових заходів, а також інформує студентів про наукову діяльність на факультетах та за їх межами» [16, с. 2]. Серед основних завдань цієї молодіжної наукової організації варто виділити наступні – активізація пошукової, навчально-дослідної діяльності студентства з метою забезпечення найбільш глибокого й повного оволодіння обраною педагогічною спеціальністю; формування навичок самостійного проведення наукових досліджень та творчого підходу до вирішення актуальних проблем розвитку науки в Україні та інші [16, с. 2–3]. Окрім постійної теоретичної науково-просвітницької діяльності Студентським науковим товариством КОГПА ім. Тараса Шевченка здійснюється й інноваційна діяльність, пов'язана з викликами сьогодення: проведення студентських онлайн-читань «Життєвий світ і діяльність викладачів і учнів Волинського ліцею», тренінгів «Як грамотно формулювати свою думку

і як успішно виступати перед аудиторією, «Як грамотно формулювати свою думку і як успішно виступати перед аудиторією»; організація віртуальної фотовиставки «Ми пишаємось нашою історією». Своєрідним підсумком наукової діяльності виступає вже XVI студентська науково-практична конференція «Актуальні проблеми сьогодення очима молоді», за результатами якої виходить друком збірник студентських наукових робіт.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ретроспективний логіко-системний аналіз наукової роботи молодих вчених дозволив окреслити такі основні тенденції: традиційність та наслідуваність методології здійснення наукових досліджень від викладачів до учнів (Волинська гімназія), організаційно-товариський характер організації науково-когнітивних пошуків від XIX ст. і до сучасності – («Товариство молоді Волинської гімназії» (1809 р.), Літературне учнівське товариство (1818 р.), Рада молодих науковців та Студентське наукове товариство при КОГПА ім. Тараса Шевченка; членство у престижних наукових установах закордону (Товариство шанувальників наук у Варшаві); створення науково-дослідних центрів у місті Кременець (за ініціативи Т. Чацького, В. Бессера, А. Анджейовського); регіональність здійснення наукових пошуків, що поєднують вивчення та дослідження історії краю, життєтворчості всесвітньовідомих персоналій історії, музики, літератури, філософії, біології тощо, флори та фауни краю. Варто виокремити такі спільні риси у наукових пошуках викладачів та учнів Кременця у різні історичні часи, зокрема, бажання здійснювати дослідження, не зважаючи на різні чинники (відсутність можливостей, фінансування, підтримки).

Здійснення популяризації Кременця через наукові здобутки.

Молодіжна наука на Кременеччині на сучасному етапі здійснюється на основі наукової традиційності та раціональності, що сформувалася у процесі міцного фундаменту закладених традицій здійснення науково-дослідницької діяльності крізь призму провідних центрів наукових досліджень минулого, науково-дослідницької спадщини визначальних постатей науковців з різних галузей наукових знань, які успішно проводили свої наукові пошуки. Окрім того, методологія наукових досліджень молодих науковців реалізується крізь призму віртуалізації наукових знань, інноваційних форм наукової роботи, діалогічності (тренінги, круглі столи, науково-організаційні зустрічі, конференції, постійна взаємодія з різними громадськими установами та організаціями), синергетики тощо.

Таким чином, історичні та інноваційні моделі розвитку молодіжної науки на Кременеччині виступають культурологічним підґрунтям, без урахування якого неможливо досягнути онтологічні витоки свідомості інтелектуальної наукової спільноти краю в цілому та оцінити шляхи розвитку науки в подальшому майбутньому.

На наше переконання, найбільш гострі проблеми для наукової молоді, які є потенційно загрозливими і такими, що потребують якомога скорішого вирішення наступні: відтік кадрів з науки (brain drain); непереконаливе без взаємопідтримки інноваційне співробітництво науки та бізнесу; недостатність популяризації науки та її фінансування. Отже, від того, наскільки багато молоді буде йти в науку залежить розвиток цієї сфери та загалом суспільства. Сьогодні в умовах тотального нищення росіянами пам'яток української культури, важливо зберегти здобутки минулих поколінь.

Література:

1. Бондючна Ю., Павлюк Г. Історичні аспекти розвитку та становлення ботанічної науки в Кременці. *«Волинь у дослідженнях вчених і краєзнавців»*. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. Кременець, 2017. С. 220–227.
2. Вайнберг С. Появляючись світу. Історія сучасної науки. Харків, 2019. 351 с.
3. Галаган О. Нові аспекти наукової спадщини Віллібальда Бессера – першого дослідника флори України (до 200-річчя його наукової діяльності в Україні). *Історія науки*. 2008. URL: <http://surl.li/cavpmt> (дата звернення: 12.12.2022).
4. Гриневич Т. Історична україніка у творчості Йоахіма Лелевеля. *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. Вип. 36. 2015. С. 122–132. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.36.123134>
5. Дем'яненко Н. М., Бойко А. М. Проекти вищої педагогічної освіти в Україні першої половини XIX ст. *World Science*, 3(3(55)), 34–42. 2020. 2020. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31032020/6989 ; URL: <https://rsglobal.pl/index.php/ws/article/view/403> (дата звернення: 22.12.2022).
6. Кирчів Р. *Кременецька гімназія-ліцей першої третини XIX ст. та її дотичність до українського довкілля*. 2006/2007 ; URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/430Kurchiv.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).

7. Коляденко С. Кременецький ліцей у системі освіти Волині (XIX – 30-ті рр. XX ст.). Житомир, 2003. 136 с.
8. Крисовський, О. Кременецький парнас у період діяльності гімназії та ліцею. *Волинські Афіни. 1805–1833. Збірник наукових праць*. Тернопіль : «Богдан», 2006. С. 88–111.
9. Лук'янець В. С., Кравченко О. М. & та ін. *Світоглядні імплікації науки*. Київ : ПАРАПАН, 2004. 408 с.
10. Марчук О. Форми, методи та прийоми навчання і виховання дітей і молоді в освітньо-культурних установах Волинської губернії та Волинського воєводства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. № 6. Сєверодонецьк, 2019. URL: <http://domtpsnu.snu.edu.ua/index.php/Domtp/article/view/88/83> DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-93-6-156-166> (дата звернення: 26.06.2022).
11. Мацкевич Т. Кременецькі викладачі у Варшавському товаристві шанувальників наук. *Волинські Афіни. 1805–1833. Збірник наукових праць*. Тернопіль : «Богдан», 2006. С. 243–250.
12. Молодь: наука та інновації : матеріали X Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–25 листопада 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» Дніпро : НТУ «ДП», 2022. 567 с.
13. Мороз О. В. Особливості виховної роботи під час класних та позакласних занять у Волинській духовній семінарії кінця XIX століття. *Kremenets science: open air, або наука в кросівках* : збірник наукових статей. Випуск III. / [за заг. ред. Р. О. Дубровського]. Кременець : КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2019. С. 5–15.
14. Оболончик Н. Краєзнавча робота в Кременецькому ліцеї 20–30-х рр. XX ст. 2010. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ist_2010_38_28 (дата звернення: 18. 12. 2022).
15. Положення про Раду молодих науковців Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, 2016. URL: <http://www.kogpi.edu.te.ua/images/stories/me/dokumentu/polozhenua/2019-2020/pol%20rmn.pdf> (дата звернення: 12. 12. 2022).
16. Положення про Студентське наукове товариство Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, 2016. URL: http://www.kogpi.edu.te.ua/images/stories/Henrikh/polozhennua_SNT.pdf (дата звернення: 12. 12. 2022).
17. Семенець Орлова І. А. Державне управління освітніми змінами в Україні: теоретичні засади : монографія. К. : ЮСТОН. 2018. 420 с.
18. Скакальська І. Проєкційний портрет українських вчених Західної Волині у першій половині XX ст. *Історія науки і біографістика : електрон. наук. фах. вид. : міжвід. темат. зб. / Нац. наук. с.-г. б-ка Нац. акад. аграр. наук України*. Київ, 2015. № 3. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2015-3/13.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).
19. Skakalska I. Traditions and innovations in the academic discourse of scientific research in the XIX–XXI centuries. (on the example of the Kremenets region). *Contemporary issues of the world community and the role of social sciences in ensuring its development* : collective monograph. SENSE. September 21, 2020. Lviv – Toruń : Liha-Pres. P. 165–184 . DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-221-3.08> ; URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/124> (дата звернення: 12. 12. 2022).
20. Томенко Д. Молодіжна політика та мобільність молоді України в часи війни. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2022. № 1(61). С. 78–86. DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-12) ; URL : <http://surl.li/emfoj> (дата звернення: 02. 01. 2023).
22. Шевера. М. & та ін. Антоній Анджейовський. Талан і таланти відомого натураліста. Київ : Інститут ботаніки НАН України, 2018. 64 с. URL: <https://www.botany.kiev.ua/doc/shevera53.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).
23. Шмит А. Кременецький ліцей як зразок просвітницької моделі школи на території України у першій половині XIX століття. Кременець, 2012. 235 с.

References:

1. Bondiuchna, Yu., Pavliuk, H. (2017). Istorychni aspekty rozvytku ta stanovlennia botanichnoi nauky v Kremensі. *«Volyn u doslidzhenniakh vchenykh i kraieznavstiv»*. [Historical aspects of development and formation of botanical science in Kremenets]. Materialy vseukrainskoi naukovoї konferentsii. Kremenets, S. 220–227. [in Ukrainian].
2. Vainberh, S. (2019). Poiasniuiuchy svit. Istoriia suchasnoi nauky. [Explaining the world. History of modern science]. Kharkiv, 351 s. [in Ukrainian].
3. Halahan, O. (2008). Novi aspekty naukovoї spadshchyny Villibalda Bessera – pershoho doslidnyka flory Ukrainy (do 200-richchia yoho naukovoї diialnosti v Ukraini). [New aspects of the scientific heritage of Willibald Besser – the first researcher of the flora of Ukraine (to the 200th anniversary of his scientific activity in Ukraine)]. *Istoriia nauky*. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5458/1/Galagan%20O.K..pdf> [in Ukrainian].
4. Hrynevych, T. (2015). Istorychna ukrainika u tvorchosti Yoakhima Lelevelia. [Historical ukrainika in Joachim Lelevel's work]. *Problemy humanitarnykh nauk* : zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Seriia Istoriia [in Ukrainian].

5. Demianenko, N. M., Boiko, A.M. (2020). Proekty vyshchoi pedahohichnoi osvity v Ukraini pershoi polovyny XIX st. [Projects of higher pedagogical education in Ukraine in the first half of the XIX century]. *World Science*, 3(3(55)), 34–42. URL: <https://rsglobal.pl/index.php/ws/article/view/403> ; DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31032020/6989[in Ukrainian].
6. Kyrchiv, R. (2006/2007). Kremenetska himnaziia-litsei pershoi tretyny XIX st. ta yii dotychnist do ukrainskoho dovkillia. [Kremenets gymnasium-lyceum of the first third of the XIX century and its relevance to the Ukrainian environment]. URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/430Kyrchiv.pdf> [in Ukrainian].
7. Koliadenko, S. (2003). Kremenetskyi litsei u systemi osvity Volyni (XIX – 30-ti rr. XX st.). [Kremenets lyceum in the education system of Volyn (XIX – 30s of the XX century)]. *Zhytomyr*, 136 s. [in Ukrainian].
8. Krysovskiy, O. (2006). Kremenetskyi parnas u period diialnosti himnazii ta litseiu. [Kremenets Parnassus during the activity of the gymnasium and lyceum]. *Volynski Afiny*. 1805–1833. Zbirnyk naukovykh prats. Ternopil : «Bohdan». S. 88–111. [in Ukrainian].
9. Luk'ianets, V. S. (2004), Kravchenko O.M., Ozadovska L.V. & ta in. Svitohliadni implikatsii nauky. [Worldview implications of science]. Kyiv : PARAPAN, 408 s. [in Ukrainian].
10. Marchuk, O. (2019). Formy, metody ta pryomy navchannia i vykhovannia ditei i molodi v osvitno-kulturnykh ustanovakh volynskoi hubernii ta volynskoho voievodstva. [Forms, methods and techniques of teaching and educating children and youth in educational and cultural institutions of Volyn province and Volyn voivodeship]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. № 6. Sieverodonetsk. URL: <http://domtpsnu.snu.edu.ua/index.php/Domtp/article/view/88/83>; DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-93-6-156-166> [in Ukrainian].
11. Matskevych, T. (2006). Kremenetski vykladachi u Varshavskomu tovarystvi shanuvalnykh nauk. [Kremenets lecturers at the Warsaw Society of Science Admirers]. *Volynski Afiny*. 1805–1833. Zbirnyk naukovykh prats. Ternopil : «Bohdan». S. 243–250 [in Ukrainian].
12. Molod: nauka ta innovatsii: materialy Kh Mizhnarodnoi nauково-tekhnichnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh, Dnipro, 23–25 lystopada 2022 roku / Natsionalnyi tekhnichnyi universytet «Dniprovska politekhnika» Dnipro : NTU «DP», 2022. 567 s.
13. Moroz, O.V. (2019). Osoblyvosti vykhovnoi roboty pid chas klasnykh ta pozaklasnykh zaniat u Volynskii dukhovnii seminarii kintsia XIX stolittia. [Peculiarities of educational work during class and extracurricular activities in the Volyn Theological Seminary of the end of the XIX century]. *Kremenets science: open air, abo nauka v krosivkakh: zbirnyk naukovykh statei*. Vypusk III. / [za zah. red. R.O.Dubrovskoho]. Kremenets : KOHPA im. Tarasa Shevchenka, S. 5–15. [in Ukrainian].
14. Obolonchuk, N. (2010). Kraieznavcha robota v Kremenetskomu litsei 20–30-kh rr. XX st. [Local lore work in Kremenets lyceum of the 20–30s of the XX century]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ist_2010_38_28 [in Ukrainian].
15. Polozhennia pro Radu molodykh naukovtsiv Kremenetskoï oblasnoï humanitarno-pedahohichnoï akademii im. Tarasa Shevchenka. [Regulations on the Council of Young Scientists of the Kremenets Regional Humanitarian Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko]. URL: <http://www.kogpi.edu.te.ua/images/stories/me/dokumentu/polozhenya/2019-2020/pol%20rmn.pdf> [in Ukrainian].
16. Polozhennia pro Studentske naukovе tovarystvo Kremenetskoï oblasnoï humanitarno-pedahohichnoï akademii im. Tarasa Shevchenka [Regulations on the Student Scientific Society of the Kremenets Regional Humanitarian Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko]. URL: http://www.kogpi.edu.te.ua/images/stories/Henrikh/polozhennya_SNT.pdf [in Ukrainian].
17. Skakalska, I. (2015). Prosopohrafichnyi portret ukrainskykh vchenykh Zakhidnoi Volyni u pershii polovyni XIX st. [Prosopographic portrait of Ukrainian scientists of Western Volhynia in the first half of the XIX century]. *Istoriia nauky i biohrafistyka : elektron. nauk. fakh. vyd. : mizhvid. temat. zb. / Nats. nauk. s.-h. b-ka Nats. akad. ahrar. nauk Ukrainy*. № 3. Kyiv. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2015-3/13.pdf> [in Ukrainian].
18. Skakalska, I. (2020). Traditions and innovations in the academic discourse of scientific research in the XIX-XXI centuries. (on the example of the Kremenets region). *Contemporary issues of the world community and the role of social sciences in ensuring its development : collective monograph*. SENSE. September 21. Lviv-Toruń : Liha-Pres. P. 165–184. [in English].
19. Tomenko, D. (2022). Molodizhna polityka ta mobilnist molodi Ukrainy v chasy viiny. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom*. Politychni nauky ta publichne upravlinnia. Kyiv: Mizhrehionalna Akademia upravlinnia personalom, № 1(61). S. 78–86. [in Ukrainian]. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-12)
20. Shevera, M., Zav'ialova, L., Fedoronchuk, M., Ilinska, A., Rudz, M., & Plakhotniuk, S. (2018). Antonii Andzheiovskiy. Talan i talanty vidomoho naturalista. [Anthony Andrzejowski. Talent and talents of the famous naturalist]. Kyiv: Instytut botaniky NAN Ukrainy, 64 s. URL: <https://www.botany.kiev.ua/doc/shevera53.pdf> [in Ukrainian].
21. Shmyt, A. (2012). Kremenetskyi litsei yak zrazok prosvitnytskoi modeli shkoly na terytorii Ukrainy u pershii polovyni XIX stolittia. [Kremenets lyceum as an example of the educational model of the school on the territory of Ukraine in the first half of the XIX century]. *Kremenets*, 235 s. [in Ukrainian].
22. Semenets Orlova, I. A. (2014), Derzhavne uprav linnia osvitnimy zminamy v Ukraini: teoretychni zasady [State management of educational changes in Ukraine: theoretical principles], YUSTON, Kyiv, Ukraine.

UDC 327(479.243)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-12)

Elnara SOLOVIOVA

Postgraduate Student of the 4th year of study, specialty 291 “International Relations, Public Communications and Regional Studies”, Institute of International Relations KNU named after T. Shevchenko, 36/1 Y. Illienka street, Kyiv, 04119

ORCID: 0000-0002-7933-9765

Ельнара СОЛОВЬОВА

аспірант 4 курсу навчання спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вулиця Юрія Ілленка, 36/1, Київ, 04119

ORCID: 0000-0002-7933-9765

THE ROLE OF TURKEY IN THE SECOND KARABAKH WAR AND ITS IMPLICATIONS FOR CENTRAL ASIA

РОЛЬ ТУРЕЧЧИНИ У ДРУГІЙ КАРАБАСЬКІЙ ВІЙНІ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

The role of the Turkey and the reasons for the support of Azerbaijan in the Second Karabakh war are under consideration. The armament provisions and the regular joint exercises showed the military support of Turkey for Azerbaijan as well as the opportunity for Turkey to demonstrate its military and technological capabilities in the Second Karabakh war. It is determined that the Turkish weaponry showed the weakness of the military planning and technologies of Russia. It is suggested that using of the Turkish drones in the Karabakh war changed the concept of war. It is established that Central Asian nations are beginning to view Azerbaijan as a bridge to the West and as a matter of outstanding role of Turkey in the Second Karabakh war this new image of Azerbaijan will only increase Turkey's advances in the Turkic republics of that area. It is determined that Turkey can expand eastward over the Caspian Sea thanks to Azerbaijan's geographic position, which will be important in stabilizing Turkey's approach to Central Asia. The most vivid example of this is the planned corridor that passes from southern Azerbaijan to Nakhichevan, an exclave of Azerbaijan. The Second Karabakh War's aftermath and the Turkish leadership's sequential official travels to Central Asian nations are instructive of the growing importance of the Central Asia for Turkey. The institutional and military backgrounds of increasing cooperation with Central Asian countries is revealed as well. It is concluded that nationalistic and panturkic rhetoric and practice being currently on the agenda of foreign policy of Turkey aimed at Central Asia. If previously Turkey cooperated with Central Asia on the low politics, after the Second Karabakh war Turkey turned to high politics questions, using the low politics as the background for high politics issues. Based on their shared language and racial heritage, Turkey and Central Asian nations are forming a strategic, security, and military partnership. The emergence of political dimension in the cooperation is illustrated by the Turkic unanimity in the position paper “Turkic World Vision – 2040”.

Key words: Second Karabakh war, Turkey, drones, Central Asia.

Розглядається роль Туреччини та причини підтримки Туреччиною Азербайджану у Другій карабахській війні. Положення про озброєння та регулярні спільні навчання показали військову підтримку Азербайджану з боку Туреччини, а також можливість для Туреччини продемонструвати свій військовий і технологічний потенціал у Другій карабахській війні. Визначено, що турецьке озброєння показало слабкість військового планування і технологій Росії. Запропоновано, що використання турецьких безпілотників у війні за Карабах змінило концепцію війни. Встановлено, що країни Центральної Азії починають розглядати Азербайджан як міст із Заходом, і через видатну роль Туреччини у Другій карабахській війні цей новий образ Азербайджану лише посилить прогрес Туреччини в тюркських республіках цього регіону. Визначено, що Туреччина може розширюватися на схід через Каспійське море завдяки географічному положенню Азербайджану, що буде важливим для стабілізації підходу Туреччини до Центральної Азії. Найбільш яскравим прикладом цього є запланований коридор, який проходить з півдня Азербайджану до Нахічевані, ексклаву Азербайджану. Наслідки Другої карабахської війни та послідовні офіційні поїздки турецького керівництва до країн Центральної Азії свідчать про зростаюче значення Центральної Азії для Туреччини. Також розкриваються інституційні та військові передумови розширення співпраці з країнами Центральної Азії. Зроблено висновок, що на порядку денному зовнішньої політики Туреччини, спрямованої на Центральну Азію, зараз стоїть націоналістична та пантюркська риторика та практика. Якщо раніше Туреччина співпрацювала з Центральною Азією у сфері низької політики, то після Другої карабахської війни Туреччина звернулася до питань високої політики, використовуючи низьку політику як фон для питань високої політики. На основі спільної мови та спадщини Туреччина та країни Центральної Азії формують стратегічне, безпекове та військове партнерство. Поява політичного виміру у співпраці проілюстрована тюркською одностайністю в позиційному документі «Тюркське бачення світу – 2040».

Ключові слова: Друга Карабахська війна, Туреччина, безпілотники, Центральна Азія.

Formulation of the problem. Abraham Accords, which were brokered by the US, considerably weakened Turkey's role in the Middle East. As a consequence, Turkey replaced the Islamic card and talk of Muslim unity by the Turkish nationalism. Ankara increases its presence in Central Asia as a result of the new realities in the Middle East. The war in Nagorno Karabakh has practically confirmed this vector change. A deciding factor in the Second Karabakh war was Turkey's strong political, moral and military support for Azerbaijan. The victory of the Azerbaijan in the Nagorno-Karabakh war gave Turkey the new opportunities to expand strategic power into Central Asia.

Analysis of recent research and publications. The Turkey's influence on the Central Asia countries is investigated by Turkish scholars M. Efe Çaman and M. Ali Akyurt [12], Tuba Eldem [19] as well as by European scholars Toni Alaranta and Kristiina Silvan (Finnish Institute of International Affairs) [2]. Although the Second Karabakh war has not been viewed before as the main factor for the growing advances of the Turkey in the Central Asia.

The aim of the article is to present the impact of the Second Karabakh war and the role of Turkey in this war for Central Asia. In order to achieve the purpose of work, a detailed investigation of this question was made.

Presenting the main material. The moral and technical support of Turkey helped Azerbaijan to resolve the conflict by military means, something what the Minsk Group of the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), which was created to resolve the crisis that began with the occupation of Armenia in Nagorno-Karabakh, and its co-chairs were supposed to do peacefully for more than two decades already. This was a real assurance of the implementation of UN Security Council resolutions without the help of the Minsk Group or the co-chairs. Undoubtedly, Turkey's influence on the processes in Karabakh proved the urgency of resolving the issue of doubtful effectiveness of the Minsk Group, because this can become a precedent for the role of international organizations in resolving conflicts around the world.

Turkey has repeatedly called on the Minsk Group, formed to mediate the conflict and led by France, Russia and the United States, to urge Armenia to withdraw from the region.

Already by the beginning of the war, France, represented by President Macron, declared: "France remains extremely concerned by the warlike messages Turkey had in the last hours, which essentially remove any of Azerbaijan's inhibitions in reconquering Nagorno-Karabakh.

And that we won't accept" [21]. Such subversive rhetoric on the part of France runs counter to mediator's essential role that are expected to be impartial between two parties to a conflict. Moreover, without any evidence made public, Macron claimed that Turkey had funneled hundreds of Syrian jihadi fighters to join Azerbaijan's forces.

Foreign Minister Jean-Yves Le Drian warned Azerbaijan to strictly respect its obligations and warned Turkey to respect the armistice or else it would face European sanctions. At the same time, "France reconfirms its full friendship with the Armenian people in view of our close human, cultural and historical ties. We are on Armenia's side in this dramatic context" [3].

Russia, the co-chair of the Minsk Group, has undermined its reputation as an impartial mediator too. Russia sold arms to Azerbaijan, but it also supplies weaponry to Armenia on long-term credit. Moreover, Armenia hosts Russia's 102th military base in Gyumri and relies on Russia's military support for multiple purposes. The recent delivery of Iskander missiles to Gyumri casted a shadow on Russia's role as an objective mediator in the conflict between Armenia and Azerbaijan [5]. Only due to decades-long military support from Moscow, Armenia was able to sustain military occupation of Nagorno-Karabakh. By selling weapons while at the same time ensuring Armenia with defense guarantees, the kremlin retained a capacity to influence the dynamic of the conflict with its escalating or de-escalating cycles. The abovementioned situations had reputational losses for Minsk process.

Likewise, on the USA side, being a presidential candidate, Biden warned that the United States under his presidency could impose sanctions on Azerbaijan under section 907 of the U.S. Freedom Support Act [17]. Washington's calls ignored Azerbaijan's repeated offers of a ceasefire conditional on Armenian forces' withdrawal from the seven inner-Azerbaijani districts adjacent to Nagorno Karabakh.

All these public statements showed a mediating power tilting toward one of the sides. Independent solution of the Nagorno-Karabkh issue by Azerbaijan with the support of Turkey discredited the effectiveness of the Minsk Group. The biased attitude of the Western co-chairs, namely France and the United States, which openly supported Armenia, impeded the progress of conflict resolution and inflicted reputational losses for Minsk group. Not coincidentally, in January 2022, Turkey forwarded an OSCE proposal to have the Donbas peace talks of the Trilateral Contact Group in Istanbul instead of Minsk.

In the Global Firepower rankings, the Azerbaijani army ranks 64th globally among

138 militaries, while neighboring Georgia and Armenia claim the 89th and 111th positions, respectively. The arsenal of the Azerbaijani army includes weapons both domestically produced and purchased from foreign markets, such as Israel, Russia, Turkey, the US, China, Belarus, and others [1]. Thus, Azerbaijan can be said to have one of the strongest militaries in the South Caucasus region.

But Azerbaijan owes its victory not only to its military strength, but also to the help of Turkey. Ankara gained significant diplomatic leverage as a result of its indirect presence in the region. Though Russia acted as the conflict's main mediator and mediated the cease-fire agreement that ended hostilities in early November, it had to take Turkey's interests seriously.

In the stage of the operation, Turkish drones have been a game-changer. In addition to the actual military supply, the transition of Turkish military experience has become a major factor in Azerbaijan's apparent battlefield advances too. Ultimately, this has played a vital role, as Azerbaijan's military units have obviously performed much better than in previous occasions.

In the Second Karabakh war, Turkey showed that its military capabilities and technologies have the ability to transform the way the world thinks of war and conflict due to the demonstration of its military technologies, mainly unmanned aerial vehicles and drones, especially the well-known Bayraktar drones (TB2s). Turkey's drones, unlike Azerbaijan's Israeli-made "kamikaze" drones, are multi-purpose. Moreover, they also tend to be technologically advanced to some of Armenia's outdated Russian military hardware. TB2s were not the only Turkish equipment Baku deployed, however. Azerbaijan bought \$123 million of armaments from Ankara in the first nine months of 2020, a six-fold increase over last year. Along with previous purchases, this gave Baku an array of Turkish-made armoured cars, multiple rocket-launcher systems and guided munitions. Turkey's Bayraktar TB2 armed drones purchased by Baku played a significant role in Azerbaijan's victory in Karabakh [25]. On 17 October 2020 a video was released by the Azerbaijani Armed Forces, showing the destruction of two radar elements part of an active Armenian S-300 SAM site being hit by Bayraktar TB2 [4].

The six-week war turned into a litmus test for Turkish and Russian weapons, with Russia underperforming. The director of the Institute of the World Economy and International Relations of the Russian Academy of Science, Fedor Voytlovskii, asserts that the conflict "demonstrated the potential of the Turkish

defense-industrial complex very clearly... Turkey will be able to attract many potential buyers on the global weapons market" [31].

According to information compiled from data from the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), while 94 percent of the military equipment purchased by Armenia was purchased from Russia during the reporting period, some of this equipment was donated to Armenia [23]. Among the military equipment that Russia supplies to Armenia are the S-300 and Tor air defense systems, the Iskender short-range ballistic missile system, and the Su-30 combat aircraft.

The cost of military equipment of the Armenian Armed Forces, destroyed or taken as trophies by the Azerbaijani army during the Second Karabakh war, according to the minimum scenario of the assessment, is at least \$ 3.8 billion [30].

Many anti-aircraft missile systems, which Armenian armed forces were fitted out with, including S-300, the Russian media celebrated as an effective defence against an air attack. Worth noting that the conflicts of recent years in Syria, Libya and Nagorno-Karabakh have tarnished the reputation of the S-300 anti-aircraft missile systems and the Pantsir anti-aircraft missile system.

Absolutely all means of radio-electronic confrontation, including the Repellent system designed for collecting signal intelligence on enemy UAVs and suppressing their control systems, turned out to be useless against Turkish drones, whereas a portion of these complexes was simply destroyed [15]. In any event, should Yerevan's military-political leadership opt for Western suppliers – whether because of real deficiencies of the Russian EW assets, or for internal political reasons – that shift would represent a huge reputational loss for Russia and a large economic blow for its domestic arms manufacturers since other potential buyers might be discouraged from dealing with Moscow.

Modern air defense systems are poorly adapted to the "drone war". Low-flying microdrones like the Turkish Kargu kamikaze, that were used in Karabakh war, are difficult to detect with air defense radars precisely because of their small size. The working height of Bayraktar drones (6 kilometers) is simply inaccessible for the old military air defense systems and most portable anti-aircraft missile systems, which was demonstrated in Karabakh, where the Armenians mainly used just such complexes.

Russian manufacturers and the military argue that their systems have no problems in the fight against drones like the Turkish ones [29]. Over the past two years, Russian troops have consistently

conducted successful drills to counter UAVs of various sizes and types. However, such statements cannot be trusted. Thus, following the results of joint Russian-Armenian drone countermeasures in the summer of 2020, a few months before the conflict in Karabakh, it was announced that the Armenian army was well-prepared to defeat the Turkish Bayraktars [8]. As a result of the war, it became clear that Turkish technology can create integral systems of network-centric (remote) warfare. Thanks to the technical contribution of Turkey to the Karabakh war, it marked the triumphant victory of the sixth-generation weapons (unmanned and high-precision) over the weapons of previous generations. Already, under the influence of the outcome of the Karabakh war, tanks have begun to lose their role as the basis of the ground forces: they will not be able to endlessly build up their defense against high-precision weapons, including cheap ones and attacking from above.

Two important points need to be emphasized. First, the conflict showed the efficacy of drones: the qualitative edge as opposed to the quantitative one turned the battlefield to the Azerbaijani's favour. We are talking not just about units of weapons, but also about armament cost. Drones are low-cost, high-reward type of a weapon, especially when we compare its price to air-defense systems and ground equipment. Second, the role Turkey played in the Second Karabakh gave birth to the drone diplomacy of Turkey and made it attain other regions, especially Central Asia.

The real grounds for the support demonstrated by Turkey towards Azerbaijan should be found in the agreements and on the institutional level. From 1992 to the present day, the two fraternal countries have signed about 100 agreements and protocols in the field of defense. Exactly 18 years after the establishment of diplomatic relations in January 1992 and the signing of the Agreement on the Development of Cooperation, an agreement was signed between the two countries, which significantly expanded cooperation in the military field. The Agreement on Strategic Partnership and Mutual Assistance, signed between the two countries in Baku on August 16, 2010, states that cooperation will be carried out in cases where it is necessary to preserve the territorial integrity of either of the two countries.

Already on September 15, 2010, Turkish President Abdullah Gul and Azerbaijani President Ilham Aliyev decided to establish a High-Level Strategic Cooperation Council between the two countries. Within the framework of the Memorandum signed between the two countries in 2013, joint military exercises are held annually, including TurAz Kartalı, which

makes an important contribution to strengthening coordination and cooperation between the defense structures of the two countries.

Military cooperation between the two countries has been strengthened by new signatures, the most recent of which was made at YDSK meetings in February 2020. Speaking after a meeting held in Baku on February 25, 2020, Azerbaijani President Aliyev said that the armies of the two countries held 13 joint military exercises during 2019 within the framework of agreements on cooperation in the military sphere and security. Additionally, Erdogan approved the dates of entry into force of a number of agreements with Azerbaijan, among which of them an agreement that was signed on October 31, 2017 about the military-financial cooperation between the governments of Azerbaijan and Turkey, under which Turkey provided assistance to Azerbaijan with weapons worth 200 million Turkish liras [32]. The Turkish defense company ASELSAN (Military Electronic Industries) has developed some ammunition in Azerbaijan in this regard, and therefore the smart drone has played a role in the development of repellents.

Joint exercises. NATO member Ankara trained and still trains the Azerbaijani army not only in the framework of international missions as part of the NATO task force (Kosovo, Afghanistan), but also in joint exercises. Joint military exercises have been held since 2000. In this context, triple exercises are being conducted in Turkey, Azerbaijan and Georgia in accordance with the scenario of peacekeeping missions, including the protection of the oil pipeline within the scope of "Eternity" exercise. These exercises are held annually to this day.

Turkey, especially over the past 15 years, from a military point of view to reduce dependence on foreign, regional and more active foreign policy from a global point of view, giving preference to a breakthrough and Azerbaijan, following a similar policy, has deepened the nature of bilateral military relations.

The already mentioned TurAz Kartalı is an air defense exercise every year that continues to this day to visit Turkey and Azerbaijan. After the clashes in the Tovuz region in July 2020, the scope of the joint exercises held from July 29 to August 10 2020 was expanded. In five cities of Azerbaijan, the air force participated in the exercises more extensively than ever, and special forces units underwent ground-tactical training. Turkey trains officers in the Azeri armed forces and Turkey has become Azerbaijan's third-largest supplier of weapons. Azerbaijan and Turkey held joint military exercises in July and August 2020 before the counterterrorism operation

in Karabakh started, and Turkey left two of its F-16 fighter jets in the Azeri city of Ganja. Meanwhile, Turkey's arms sales to Azerbaijan have increased sixfold this year. According to exports data Turkey's military exports to its ally Azerbaijan have risen six-fold from 2019 to 2020, with sales of drones and other military equipment rising to \$77 million last month alone before fighting broke out over the Nagorno-Karabakh region [22].

Moreover, against the backdrop of heightened tensions between Baku and Moscow Turkey and Azerbaijan conducted "Joint Commando Operation" exercise between 06-10 September 2021 in Lachyn. The exercises, which ended on September 10, did not appear to have a large-scale character. Neither side has released figures on the number of military personnel who took part in the exercises, but published photographs and videos of the exercise show only very small units. It should be noted that the exercise was conducted against the backdrop of the exercises held by Russian peacekeepers in the Lachyn corridor. Thus, the essence of the exercises was not in the scale, but in the political message, which they clearly contained: for the first time, Turkish troops were deployed in the territories that Azerbaijan conquered from Armenia during last year's war, marking the challenge to Russia.

The processes taking place in the world and in the region, also noted that at that time the obligations of Turkey and Azerbaijan constituted a significant strategic alliance. The integration of the Turkish and Azerbaijani armies will be a good example for other Turkish states in the future. Ramil Mammadli, chairman of the Caspian Defense Research Center, emphasized that this is an important message for the Turkish world [26].

Thus, the oft-repeated set of geopolitical concerns is related to Turkey's growing ambitions in the South Caucasus and Central Asia. Since Armenia—Russia's client and ally—found itself on the losing side, whereas Azerbaijan and its Turkish ally clearly won, Ankara's influence in the post-Soviet space will grow exponentially and supplant Moscow. The victory of Azerbaijan supported by Turkey gives powerful motivating incentive for Central Asia. This new configuration created a new reality whereby the dominance of Russia in the Central Asia comes to an end.

Even though Central Asian countries the Second Karabakh war showed the most restrained position, at the same time the conflict in Karabakh will have certain consequences for the region. The foreign policy bodies of the Central Asian states almost immediately after reaching an agreement between the President of Azerbaijan, the Prime Minister of Armenia

and the President of Russia on November 9 on a complete ceasefire and hostilities in Nagorno-Karabakh, issued statements welcoming the said agreement.

Ankara has done a shift in foreign policy as far as Turkey does not play the Islamic card anymore, but now rather more nationalistic, and of Turkish nationalism. On 19 February 2021, the 1st Meteorological Forum of the Turkic World was held in Ankara. Turkish President Recep Tayyip Erdogan addressed the participants of the Forum of Meteorologists: "Both the Karabakh war and the pandemic have demonstrated the importance of the unity, solidarity and equality of the Turkic world in all spheres, from defense to diplomacy, from health care to agriculture, from tourism to energy. We again made sure that we are a very large 300 million family that speaks the same language, professes the same religion, has the same history and culture" [9].

Speaking at a Victory parade in Baku, Erdogan de facto announced the need to restore historical justice. In particular, he hinted at the need to unite the regions inhabited by ethnic Azerbaijanis from Iran, by citing an excerpt from a poem in which the Aras river was mentioned. The poem by the Azerbaijani poet Bakhtiyar Vagabzade about the division of lands south and north of the Araks as a result of the Gulistan (1813) and Turkmenchay (1828) treaties. It was said that "the river was divided by force" between the countries [6]. Previously, the route from Azerbaijan to Nakhichevan lay through the territory of Iran. The new corridor through Armenia reduces Tehran's influence on Baku, while Ankara gains access to Azerbaijan without the need to cross Iranian or Georgian territory. In a word, a new geopolitical reality is emerging in the Transcaucasus and neighboring southern countries.

Turkey also turned out to be among the beneficiaries – the peace agreement obliged Armenia to provide its territory for the transport corridor between Azerbaijan and its exclave Nakhichevan, bordering Turkey. The latter can provide a direct route to the Caspian Sea, and from there to the Central Asian region. This totally corresponds to the new initiative called Asia Anew, announced by Turkish Foreign Ministry on 6 August 2019 with the aim to improve ties with Asian countries in different areas. The relations with the Central Asian republics, which are included in the scope of the initiative, are one of the main and strategic priorities of Turkey's foreign policy. Turkey occupies a key position in regional and global connectivity projects that are important in terms of food security, energy security and supply chain continuity. In this context, the

project “Middle Corridor” is one of the important components of a particularly important revival of the historical Silk Road. This project, which will connect Turkey to Central Asia via Georgia, Azerbaijan and the Caspian Sea, and from there to Afghanistan, Pakistan and China, will open up serious economic opportunities for all countries along the route.

As complementary to China's Belt and Road Initiative, Turkey has proposed Middle Corridor project. In order to align Turkey's proposed Middle Corridor project with China's Belt and Road Initiative, Turkey signed a Memorandum of Understanding on Harmonizing the Silk Road Economic Belt and the 21st Century Maritime Silk Road and Middle Corridor Initiative in 2015. The unblocking of all economic and transport connections in the region would enhance the attractiveness of the Middle Corridor [28]. Ankara speaks openly about the benefits associated with this. The President's spokesman, Speaker Ibrahim Kalyn said that the opening of the corridor “is at least as important as the liberation of Karabakh” [20]. Parliament Speaker Mustafa Shentop called it the revival of the historic Silk Road. “We will transfer our infrastructure investments and expertise in this area to Central Asia... We will also expand our economic, cultural, political and military ties with our brothers [in the region]” [14].

Earlier, the ex-editor of the pro-government newspaper *Yeni Şafak* Ibrahim Karagul left a tweet from which it follows: Armenia should not have a common border with Iran. Nakhichevan and Azerbaijan will unite, opening the road to Central Asia and sending into oblivion the Soviet legacy in the form of the division of the Turkic world, with the prospect of forming a single Turkish space from the Aegean Sea to western China [18].

Turkey and Azerbaijan's relationship with Nakhichevan dates back to ancient times. Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Turkey, said the following words to them when he sent his delegation to Russia for the Moscow Agreement that will determine the fate of the region. “Nakhichevan is the Turkish gate. Do your best by taking this matter into consideration” [7]. Thus, Atatürk's vision is still clearly understood over 100 years later. The opening of the Nakhichevan corridor is not only the emergence of a corridor stretching from Azerbaijan to Turkey, it is a bridge between East and West. Nakhichevan and Azerbaijan will change the trade corridor between routes in the region, Turkey will be connected directly with Central Asia.

Thanks to this connection, Anatolia and the Turkish world will be inextricably linked. Railway

works, which constitute one of the sections of this road, which caused a stir throughout the region, have picked up speed. After the completion of the construction of the Kars-Igdir-Nakhichevan railway, which began in 2018, the historic Silk Road will also be revived.

The opening corridor will create new trade potential. Location, distance and use of a possible line in Nakhichevan; bilateral and multilateral trade will bring new economic life to the region until it reaches freight tourism. Thus, Turkey will increase the export potential of Central Asia and strengthen Turkey's position in the region.

Erkan Gul, chairman of the board of Azure Group stated that the road will reduce access to the Turkic republics of Central Asia. According to his calculations, there will be a reduction of 1000 kilometers. Gul also stated that they will save time and stipulated, “This will also affect costs. As export costs decline, exports to the region will also increase” [24].

Assembling the Turkic-speaking states under the aegis of Turkey has strongly revived after the victory of Azerbaijan. On the 12th of November, 2021 the eighth summit of the Cooperation Council of Turkic Speaking States, known as the Turkic Council, was hosted by Erdogan and was attended by the presidents of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan, which are full members of the organization along with Turkey, as well as Turkmenistan's president and Hungary's prime minister holding observer status at the body [13]. The meeting focused on a wide range issues. Most notable was the adoption of the document “Turkic World Vision – 2040”, setting targets on foreign policy, security, economic cooperation, intercommunal ties and relations with foreign actors until 2040. What is more noteworthy is that the adoption of this concept paper exactly in 2021, proposed by the Organization, coincided with the 30th anniversary of the independence of the states of Central Asia.

What distinguishes the “Turkic World Vision – 2040” document and previous documents is adding a new dimension to the cooperation. The Turkish republics, perhaps for the first time, spoke about political problems in the Turkic world. By congratulating Azerbaijan on the liberation of most of the lands from occupation, the Turkic republics for the first showed unanimity in their official support for Azerbaijan. As for the problem of the Kyrgyz-Tajik border, the leaders of the Turkic republics said they support the efforts of fraternal Kyrgyzstan. The fact that the Turkish republics for the first time were unanimous on these issues is in itself an important advancement. The proposal to create

a Central Asia-Caucasus platform and the decision to deal with regional issues as an organization, is an important step forward too.

At the summit, both Erdogan and Azerbaijani President Ilham Aliyev emphasized the importance of the so-called Zangezur corridor. As already noted, for Turkey such a route would mean a key link in prospective transport, communication and infrastructure projects that would bring together the Turkic world and bolster the Trans-Caspian East-West Middle Transport Corridor.

Such ventures are extremely beneficial to Turkey, as the conflict in Nagorno-Karabakh has long been a source of economic hardship for the nation. Turkmenistan's natural gas exports could provide a significant economic boom for Ankara if the Caucasus landscape is reconfigured and the required infrastructure is established, allowing Turkey to become a central connecting point between the Central Asia and Europe as an energy hub. The centerpiece of this concept is the proposed Trans-Caspian Pipeline (TCP). This long-debated project would pump gas from Turkmenistan to Azerbaijan and onward into the Southern Gas Corridor (SGC) that runs via Turkey into southeastern Europe.

Such Turkey's advancements in Central Asia challenge Russia and China's presence there. On the other hand, counterbalancing Russia and China in the region can help Turkey to upgrade its relations with EU and USA administration. Turkey's active policy towards Turkish-speaking Central Asian provides a good alternative in the region as a Western ally opposite Iran, China and Russia.

Besides economic and cultural ties, Turkey is eventually setting the military cooperation between Turkey and Central Asian states. The Organization of Eurasian Law Enforcement Agencies with Military Status (TAKM) was set up in 2013 by Turkey, Azerbaijan, Kyrgyzstan, and Mongolia with the aim of strengthening cooperation between law enforcement agencies in the countries concerned. The charter of the organization allows all Eurasian countries where gendarmerie law enforcement units are present to become a member. The Turkish gendarmerie command is more than a simple police force and can be equated with conventional military force. The gendarmerie was active in Turkey's Operation Euphrates Shield, which took place in Syria from August 2016 to March 2017.

Actually, TAKM was modeled on the FIEP – an alliance of Euro-Mediterranean gendarmerie and law enforcement forces with military status – to which Turkey joined in 1998. The acronym TAKM comes from the names of its

founders: Turkey, Azerbaijan, Kyrgyzstan and Mongolia, four Turkic-speaking countries.

Turkey is currently conducting joint programs and military exercises with Azerbaijan, Kyrgyzstan, and Kazakhstan. Many of these countries are also members of the NATO Partnership for Peace (PfP), so Turkey as a NATO member can apply the NATO standard of interoperability.

According to Turkish experts within the framework of the Turkic Council, it is necessary to focus on strengthening joint military potential, including specific activities within the framework of technical cooperation. The overall military potential and technical cooperation could be brought to concrete steps within the framework of the Turkic Council.

It is remarkable that against the dramatic information background linked to the Second Karabakh war, the visit to Kazakhstan on the 26th of October 2020 [16] and Uzbekistan on the 27th of October 2020 [27] of Turkish Defense Minister Hulusi Akar turned out to be less noticeable. Thus, even in the wake of Nagorno-Karabakh war Turkey expanded its influence in Central Asia. Turkish Defense Minister Hulusi Akar's visit to Kazakhstan and Uzbekistan was not a coincidence, and it resulted in signing a military and technological cooperation agreement between Turkey and Uzbekistan with Uzbekistan President Savkat Mirzijoyev. Both in Nur-Sultan and in Tashkent the corresponding agreements on military and military-technical cooperation were signed.

Even though there is the huge potential for military cooperation, the problem is that Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan are members of the *Collective Security Treaty Organization* (CSTO), a military-political organization, which also includes Armenia. Kazakhstan, Kyrgyzstan are members of the *Eurasian Economic Union* (EAEU). In addition, all countries in the region, together with Armenia and Azerbaijan, are full members of the Commonwealth of Independent States (CIS). Also, with the exception of Tajikistan and Turkmenistan, all countries in the region are members of associations of the countries of the Turkic world, such as Cooperation Council of Turkic-Speaking States (CCTS), International Organization of Turkic Culture, Turkish Agency for Cooperation and Coordination, which automatically makes them allies of Turkey and Azerbaijan, although not all of them have brilliant ties with Ankara.

The conflict in Karabakh proved the viability of building a strategic, security and military alliance with the states of Turkish origin, and the Turkish

Defense Minister's trip to Central Asia was another step in that direction. Official visits have increased Turkey's outreach to Central Asia. Cavusoglu traveled to Uzbekistan, Turkmenistan, and Kyrgyzstan from March 6 to 9, 2021. Cavusoglu said that Uzbekistan is interested in Turkish defense products and is collaborating with various Turkish companies in response to a query about defense cooperation. Since Turkish-made weapons made headlines during the Second Karabakh War, export to Central Asian countries is a distinct possibility. According to reports, Uzbek leaders were particularly interested in Turkish arms. Cavusoglu also said that Ankara and Uzbekistan were working on a preferential trade agreement and a free trade agreement. Other topics discussed included oil, commerce, and transportation.

Turkey has used the Turkic Council as an instrument to extend its political and military influence in Central Asia. Significantly, Turkey is also pursuing a program of defense cooperation with the two largest Central Asian states, Kazakhstan and Uzbekistan, which presents a direct challenge to Russia. Kazakhstan, a member of the Collective Security Treaty Organization (CSTO), a military alliance led by Russia, has entered into a military cooperation agreement with Turkey that encompasses the defense industry, intelligence-sharing, joint exercises, information systems, and cyber-defense, as well as military training and military scientific and technical research. In November 2020, a Kazakh military delegation visited Turkey's Unmanned Aircraft Systems Base Command in Batman for several days to view the latest Turkish UAVs. After Azerbaijan and Ukraine, Kazakhstan would be the third former Soviet country to purchase these drones [10].

Uzbekistan also signed a similar agreement with Turkey in late October 2020 during a visit by the Turkish defense minister [11]. Some observers

argued that this visit may raise certain debates about the creation of an "Army of Turan" and a NATO-style military bloc of all Turkic-speaking states led by Ankara. Though unrealistic for the time being, these initiatives, all of which appear to be conducted in stark defiance of Russian interests given they are directed at countries historically within Moscow's orbit, suggest that Ankara is heading on a rivalry course with Moscow rather than towards a detente.

Another intriguing aspect of Turkey's policy for the Central Asia is how well it aligns with the West's approach to Russia and the two regions. This opens up the possibility of Turkey and the West cooperating. Both want to receive energy and put the end to the Central Asia's reliance and dependence on Russia and China in infrastructure realm. Thus, Turkey and the West have strategic goals that are close, if not identical.

Conclusions. Turkey played an outstanding role in gaining the victory by Azerbaijan. This helped to implement the idea of building the corridor running through Zangezur (Armenia) territory from Azerbaijan's south to Nakhichevan. Azerbaijan will be crucial in anchoring Turkey's approach to Central Asia, as the country's geographic location enables Turkey to advance eastward across the Caspian. Turkey is building a strategic, security and military alliance with Central Asian countries based on ethnic and linguistic proximity. Official visits of Turkey's leadership to Central Asian countries in the wake and after the Second Karabakh War are indicative in this regard. Showing unanimity in the position paper "Turkic World Vision – 2040" indicates the emergence of political dimension in this cooperation. As a result of the weakened position of Russia, the coinciding strategic interests of Turkey and the Europe in the Central Asia can become the real cooperation, the question of which requires further profound investigation.

Література:

1. 2022 Azerbaijan Military Strength. Global Firepower – World Military Strength. (n.d.). Retrieved September 26, 2022, from [https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=azerbaijan#:~:text=Azerbaijan%20Military%20Strength%20\(2020\),\(0.0000%20considered%20'perfect'\)](https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=azerbaijan#:~:text=Azerbaijan%20Military%20Strength%20(2020),(0.0000%20considered%20'perfect').).
2. Alaranta, T., & Silvan, K. (2022, January). *TURKEY IN CENTRAL ASIA POSSIBILITIES AND LIMITS OF A GREATER ROLE*. Retrieved August 26, 2022, from https://www.fiaa.fi/wp-content/uploads/2022/01/bp328_toni-alaranta-kristiina-silvan_turkey-in-central-asia.pdf
3. Azerbaïdjan – Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères. (n.d.). Retrieved December 25, 2022, from <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/azerbaïdjan/>
4. Azerbaycan, ermenistan'a AIT S-300 Uçaksavar Füze Sistemini Yerle Bir Etti. Hürriyet. (n.d.). Retrieved September 26, 2022, from <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/azerbaycan-ermenistana-ait-s-300-ucaksavar-fuze-sistemini-yerle-bir-etti-41638692>
5. Baku confirms, "iskander M" missile shot at Shusha. (n.d.). Retrieved December 10, 2022, from <https://ccbs.news/en/article/3530/>
6. BBC. (n.d.). *"Arazı Ayırdılar": Erdoğanın Bakıda "laçın" bayatısını söyləməsi cavad zərifi Niyə Qəzəbləndirdi?* BBC News Azərbaycanca. Retrieved December 10, 2022, from <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-55285920>

7. CNN TÜRK. (2020, November 11). *Atatürk'ün Nahçıvan'A Verdiği önem: Türk Dünyasına Açılan Kapı: Video*. CNN TÜRK. Retrieved September 27, 2022, from <https://www.cnntrk.com/video/turkiye/ataturkun-nahcivana-verdigi-onem-turk-dunyasina-acilan-kapi-video>
8. Contributor. (2020, July 24). *Armenian, Russian troops train for drone warfare*. Asbarezcom. Retrieved November 26, 2022, from <http://asbarez.com/195670/armenian-russian-troops-train-for-drone-warfare/>
9. Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Hem Dağlık Karabağ Savaşı hem de Salgın Sürecinde Yaşadıklarımız, Türk Dünyasının Birlik, Beraberlik Ve Dayanışmasının önemini göstermiştir". Türkiye Cumhuriyeti | İletişim Başkanlığı. (n.d.). Retrieved September 26, 2022, from <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-hem-daglik-karabag-savasi-hem-de-salgin-surecinde-yasadiklarimiz-turk-dunyasinin-birlik-beraberlik-ve-dayanismaninin-onemini-gostermistir>
10. Daily Sabah. (2020, November 29). *Kazakhstan may ditch Chinese uavs for Turkish bayraktar tb2s, Russian media claims*. Daily Sabah. Retrieved September 14, 2022, from <https://www.dailysabah.com/business/defense/kazakhstan-may-ditch-chinese-uavs-for-turkish-bayraktar-tb2s-russian-media-claims>
11. Daily Sabah. (2020, October 27). *Turkish, Uzbek defense ministers sign military agreement, underline further defense cooperation*. Daily Sabah. Retrieved December 1, 2022, from <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkish-uzbek-defense-ministers-sign-military-agreement-underline-further-defense-cooperation>
12. Dergi Park. (n.d.). *Caucasus and Central Asia in Turkish foreign policy: The Time Has Come for a New Regional Policy*. Retrieved July 26, 2022, from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/19268>
13. *Eighth summit of the organization of Turkic states was held in Istanbul: News*. Türk Devletleri Teşkilatı. (n.d.). Retrieved December 12, 2022, from https://www.turkkon.org/en/haberler/eighth-summit-of-the-organization-of-turkic-states-was-held-in-istanbul_2394
14. Hürriyet.(n.d). *TBMM Başkanı Mustafa Şentop, Tekirdağ-hayrabolu Yolu Kandamış Kesimi Açılış töreni'ne katıldı*. Hürriyet. Retrieved September 1, 2022, from <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tbmm-baskani-mustafa-sentop-tekirdag-hayrabolu-yolu-kandamis-kesimi-acilis-torenine-katildi-41674677>
15. Kay, L. (2020, December 9). *Russia's \$42m EW system did not work in Nagorno-Karabakh: Armenian PM complains*. Defense World. Retrieved November 26, 2022, from https://www.defenseworld.net/news/28502/Russia_s_42M_EW_System_did_not_Work_in_Nagorno_Karabakh_Armenian_PM_Complains
16. Milli Savunma Bakanı Akar kazakistan'da. Anadolu Ajansı. (n.d.). Retrieved December 26, 2022, from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/milli-savunma-bakani-akar-kazakistaninda/2019337>
17. Parker, B. (2020, October 28). *Joe Biden for president: Official Campaign website Nagorno-Karabakh – statement by vice president Joe Biden* – Joe Biden for President: Official Campaign Website. Retrieved December 5, 2022, from <https://joebiden.com/2020/10/28/nagorno-karabakh-statement-by-vice-president-joe-biden-2/>
18. Retrieved from <https://twitter.com/ibrahimkaragul>
19. Russia's war on Ukraine and the rise of the middle corridor as a third vector of Eurasian connectivity. Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP). (2022, October 28). Retrieved November 10, 2022, from <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C64/>
20. This corridor is as valuable as Karabakh – Kalin. Axar.Az. (2020, November 22). Retrieved September 26, 2022, from <https://en.axar.az/news/politics/517672.html>
21. Thomson Reuters. (2020, September 30). *Macron criticises Turkey's "Warlike" rhetoric on nagorno-karabakh*. Reuters. Retrieved December 25, 2022, from <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-france/macron-criticises-turkeys-warlike-rhetoric-on-nagorno-karabakh-idUSKBN26L19R>
22. Toksabay, E. (2020, October 14). *Turkish arms sales to Azerbaijan surged before Nagorno-Karabakh fighting*. Reuters. Retrieved September 26, 2022, from <https://www.reuters.com/article/uk-armenia-azerbaijan-turkey-arms-idUKKBN26Z22A>
23. Trends in international arms transfers, 2019. SIPRI. (n.d.). Retrieved September 21, 2022, from <https://www.sipri.org/publications/2020/sipri-fact-sheets/trends-international-arms-transfers-2019>
24. *Türk Dünyası birleşiyor – akşam*. (n.d.). Retrieved December 2, 2022, from <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/turk-dunyasi-birlesiyor/haber-1130203>
25. TurkishPress. (2021, January 11). *'Turkey's military power changes concept of war'*. TurkishPress. Retrieved August 13, 2022, from <https://turkishpress.com/turkeys-military-power-changes-concept-of-war/>
26. "Türkiye İle Ortak askeri Tatbikat Azerbaycan için Hayati önem Taşıyor". Anadolu Ajansı. Retrieved December 1, 2022, from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-ortak-askeri-tatbikat-azerbaycan-icin-hayati-onem-tasiyor/1927123>
27. Uzbekistan and Turkey sign military-technical cooperation agreement . Kun.uz. (n.d.). Retrieved September 29, 2022, from <https://kun.uz/en/news/2020/10/28/uzbekistan-and-turkey-sign-military-technical-cooperation-agreement>
28. Waal, T. de. (n.d.). *In the South Caucasus, can new trade routes help overcome a history of conflict?* Carnegie Europe. Retrieved November 11, 2022, from <https://carnegieeurope.eu/2021/11/08/in-south-caucasus-can-new-trade-routes-help-overcome-history-of-conflict-pub-85729>
29. Конструктор "Панциря": инозаказчики заинтересовались следующим поколением комплекса – интервью ТАСС. ТАСС. (n.d.). Retrieved October 12, 2022, from <https://tass.ru/interviews/7623815>

30. Потери военной техники ВС Армении в Карабахе оцениваются в \$3,8 млрд – ЦАЭПК. "Interfax" – последние новости Азербайджана, Грузии и Армении. (n.d.). Retrieved August 18, 2022, from <http://interfax.az/view/821173>
31. Россия и мир. Сессия 2. Турция при Эрдогане. Retrieved June 25, 2022, from <https://www.interfax.ru/world/738925>
32. Состоялась церемония подписания азербайджано-турецких документов с участием Ильхама Алиева и Президента Реджепа Тайипа Эрдогана. Состоялась церемония подписания азербайджано-турецких документов с участием Ильхама Алиева и Президента Реджепа Тайипа Эрдогана "Официальный сайт президента Азербайджанской Республики. Retrieved September 11, 2022, from <https://ru.president.az/articles/25648>

Referances:

1. 2022 Azerbaijan Military Strength. Global Firepower – World Military Strength. (n.d.). Retrieved September 26, 2022, from [https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=azerbaijan#:~:text=Azerbaijan%20Military%20Strength%20\(2020\),\(0.0000%20considered%20'perfect'\)](https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=azerbaijan#:~:text=Azerbaijan%20Military%20Strength%20(2020),(0.0000%20considered%20'perfect'))
2. Alaranta, T., & Silvan, K. (2022, January). *TURKEY IN CENTRAL ASIA POSSIBILITIES AND LIMITS OF A GREATER ROLE*. Retrieved August 26, 2022, from https://www.fiaa.fi/wp-content/uploads/2022/01/bp328_toni-alaranta-kristiina-silvan_turkey-in-central-asia.pdf
3. Azerbaïdjan – Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères. (n.d.). Retrieved December 25, 2022, from <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/azerbaïdjan/>
4. Azerbaycan, ermenistan'a AIT S-300 Uçaksavar Füze Sistemini Yerle Bir Etti. Hürriyet. (n.d.). Retrieved September 26, 2022, from <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/azerbaycan-ermenistana-ait-s-300-ucak-savar-fuze-sistemini-yerle-bir-etti-41638692>
5. Baku confirms, "iskander M" missile shot at Shusha. (n.d.). Retrieved December 10, 2022, from <https://ccbs.news/en/article/3530/>
6. BBC. (n.d.). "Arazi Ayırdılar": Erdoğanın Bakıda "laçın" bayatısını söyləməsi cavad zərifi Niyə Qəzəbləndirdi? BBC News Azərbaycanca. Retrieved December 10, 2022, from <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-55285920>
7. CNN TÜRK. (2020, November 11). *Atatürk'ün Nahçıvan'A Verdiği önem: Türk Dünyasına Açılan Kapı: Video*. CNN TÜRK. Retrieved September 27, 2022, from <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/ataturkun-nahcivana-verdigi-onem-turk-dunyasina-acilan-kapi-video>
8. Contributor. (2020, July 24). *Armenian, Russian troops train for drone warfare*. Asbarezcom. Retrieved November 26, 2022, from <http://asbarez.com/195670/armenian-russian-troops-train-for-drone-warfare/>
9. Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Hem Dağlık Karabağ Savaşı hem de Salgın Sürecinde Yaşadıklarımız, Türk Dünyasının Birlik, Beraberlik Ve Dayanışmasının önemini göstermiştir". Türkiye Cumhuriyeti | İletişim Başkanlığı. (n.d.). Retrieved September 26, 2022, from <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-hem-daglik-karabag-savasi-hem-de-salgin-surecinde-yasadiklarimiz-turk-dunyasinin-birlik-beraberlik-ve-dayanismaninin-onemini-gostermistir>
10. Daily Sabah. (2020, November 29). *Kazakhstan may ditch Chinese uavs for Turkish bayraktar tb2s, Russian media claims*. Daily Sabah. Retrieved September 14, 2022, from <https://www.dailysabah.com/business/defense/kazakhstan-may-ditch-chinese-uavs-for-turkish-bayraktar-tb2s-russian-media-claims>
11. Daily Sabah. (2020, October 27). *Turkish, Uzbek defense ministers sign military agreement, underline further defense cooperation*. Daily Sabah. Retrieved December 1, 2022, from <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkish-uzbek-defense-ministers-sign-military-agreement-underline-further-defense-cooperation>
12. Dergi Park. (n.d.). *Caucasus and Central Asia in Turkish foreign policy: The Time Has Come for a New Regional Policy*. Retrieved July 26, 2022, from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/19268>
13. Eighth summit of the organization of Turkic states was held in Istanbul: News. Türk Devletleri Teşkilatı. (n.d.). Retrieved December 12, 2022, from https://www.turkkon.org/en/haberler/eighth-summit-of-the-organization-of-turkic-states-was-held-in-istanbul_2394
14. Hürriyet.(n.d). *TBMM Başkanı Mustafa şentop, Tekirdağ-hayrabolu Yolu Kandamış Kesimi Açılış töreni'ne katıldı*. Hürriyet. Retrieved September 1, 2022, from <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tbmm-baskani-mustafa-sentop-tekirdag-hayrabolu-yolu-kandamis-kesimi-acilis-torenine-katildi-41674677>
15. Kay, L. (2020, December 9). *Russia's \$42m EW system did not work in Nagorno-Karabakh: Armenian PM complains*. Defense World. Retrieved November 26, 2022, from https://www.defenseworld.net/news/28502/Russia_s_42M_EW_System_did_not_Work_in_Nagorno_Karabakh_Armenian_PM_Complains
16. Milli Savunma Bakanı Akar kazakistan'da. Anadolu Ajansı. (n.d.). Retrieved December 26, 2022, from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/milli-savunma-bakani-akar-kazakistanida/2019337>
17. Parker, B. (2020, October 28). *Joe Biden for president: Official Campaign website Nagorno-Karabakh – statement by vice president Joe Biden* -. Joe Biden for President: Official Campaign Website. Retrieved December 5, 2022, from <https://joebiden.com/2020/10/28/nagorno-karabakh-statement-by-vice-president-joe-biden-2/>

18. Retrieved from <https://twitter.com/ibrahimkaragul>
19. Russia's war on Ukraine and the rise of the middle corridor as a third vector of Eurasian connectivity. Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP). (2022, October 28). Retrieved November 10, 2022, from <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C64/>
20. This corridor is as valuable as Karabakh – Kalin. Axar.Az. (2020, November 22). Retrieved September 26, 2022, from <https://en.axar.az/news/politics/517672.html>
21. Thomson Reuters. (2020, September 30). *Macron criticises Turkey's "Warlike" rhetoric on nagorno-karabakh*. Reuters. Retrieved December 25, 2022, from <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-france/macron-criticises-turkeys-warlike-rhetoric-on-nagorno-karabakh-idUSKBN26L19R>
22. Toksabay, E. (2020, October 14). *Turkish arms sales to Azerbaijan surged before Nagorno-Karabakh fighting*. Reuters. Retrieved September 26, 2022, from <https://www.reuters.com/article/uk-armenia-azerbaijan-turkey-arms-idUKKBN26Z22A>
23. Trends in international arms transfers, 2019. SIPRI. (n.d.). Retrieved September 21, 2022, from <https://www.sipri.org/publications/2020/sipri-fact-sheets/trends-international-arms-transfers-2019>
24. *Türk Dünyası birleşiyor – akşam*. (n.d.). Retrieved December 2, 2022, from <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/turk-dunyasi-birlesiyor/haber-1130203>
25. TurkishPress. (2021, January 11). *Turkey's military power changes concept of war'*. TurkishPress. Retrieved August 13, 2022, from <https://turkishpress.com/turkeys-military-power-changes-concept-of-war/>
26. *'Türkiye İle Ortak askeri Tatbikat Azerbaycan için Hayati önem Taşıyor'*. Anadolu Ajansı. Retrieved December 1, 2022, from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-ortak-askeri-tatbikat-azerbaycan-icin-hayati-onem-tasiyor/1927123>
27. Uzbekistan and Turkey sign military-technical cooperation agreement . Kun.uz. (n.d.). Retrieved September 29, 2022, from <https://kun.uz/en/news/2020/10/28/uzbekistan-and-turkey-sign-military-technical-cooperation-agreement>
28. Waal, T. de. (n.d.). *In the South Caucasus, can new trade routes help overcome a history of conflict?* Carnegie Europe. Retrieved November 11, 2022, from <https://carnegieeurope.eu/2021/11/08/in-south-caucasus-can-new-trade-routes-help-overcome-history-of-conflict-pub-85729>
29. Konstruktor "Pantsyria": ynozakazchyky zaynteresovalys sleduiushchym pokolenyem kompleksa – interview TASS. TACC. (n.d.). Retrieved October 12, 2022, from <https://tass.ru/interviews/7623815>
30. Potery voennoi tekhniki VS Armenyy v Karabakhe otsenyvaiutsia v \$3,8 mlrd – TSAERK. "Interfax" – poslednye novosti Azerbaidzhana, Hruzyy y Armenyy. (n.d.). Retrieved August 18, 2022, from <http://interfax.az/view/821173>
31. Rossyia y myr. Sessyia 2. Turtsyia pry Erdothane. Retrieved June 25, 2022, from <https://www.interfax.ru/world/738925>
32. Sostoialas tseremonyia podpysaniya azerbaidzhano-turetskykh dokumentov s uchastyem Ylkhama Alyeva y Prezydenta Redzhepa Taiypa Erdohana. Sostoialas tseremonyia podpysaniya azerbaidzhano-turetskykh dokumentov s uchastyem Ylkhama Alyeva y Prezydenta Redzhepa Taiypa Erdohana " Ofytsyalnyi sait prezidenta Azerbaidzhanskoi Respublyky. Retrieved September 11, 2022, from <https://ru.president.az/articles/25648>

УДК 351.851:005

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-13](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-13)

Чжан ФЕНХАО

аспірант, Міжрегіональної Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0002-1589-5762

Zhang FENGHAO

PhD Student, Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0002-1589-5762

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ КАДРІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

PROFESSIONALIZATION OF PUBLIC SERVICE STAFF

У статті актуалізується завдання створення ефективної системи управління публічної служби та високоефективного і професійного корпусу державних службовців. Підготовка та розвиток управлінських кадрів системи державного управління дійсно належить до найбільш суттєвих і актуальних проблем, що стоять перед суспільством, наукою та державою цілому, рішення якої дозволить домогтися сталого економічного зростання та структуризації суспільно-економічних відносин в епоху цифрових технологій та нестабільності ринкової кон'юнктури. Виявлені тенденції в галузі кадрової роботи свідчать про те, що в умовах реформування публічної служби необхідні інноваційні кадрові технології, які дозволять створити ефективну систему управління персоналом публічної служби відповідно до сучасних вимог, що висувуються до державного службовця.

З урахуванням сучасного процесу модернізації та розвитку України дедалі важливішими стають кардинальні структурно-функціональні зміни у сфері організації підготовки державних службовців нового покоління, які відповідають вимогам сучасного суспільства. На сучасному етапі реформування державного управління на користь зміцнення держави та розвитку громадянського суспільства – завдання створення ефективної системи управління державною службою та високоефективного корпусу державних службовців є пріоритетним. Це завдання можна вирішити, професійно вибудовуючи кадрову політику та застосовуючи інноваційні технології управління персоналом у державних органах. Наголошено, що підвищення ефективності публічної служби неможливе без запровадження в систему управління державними службовцями передових технологій управління. Впровадження та розвиток сучасних методів управління породжує розвиток кадрових технологій, що ґрунтуються на встановленні показників особистої ефективності та службово-професійного розвитку службовця.

Ключові слова: професіоналізм, професійна компетентність, професійна підготовка, публічна служба, державний службовець, кадровий потенціал.

The article updates the task of creating an effective public service management system and a highly efficient and professional body of civil servants. The training and development of managerial personnel of the public administration system really belongs to the most significant and urgent problems facing society, science and the state as a whole, the solution of which will allow to achieve sustainable economic growth and structuring of socio-economic relations in the era of digital technologies and market instability. The identified trends in the field of personnel work indicate that in the context of reforming the public service, innovative personnel technologies are needed, which will allow creating an effective system of public service personnel management in accordance with the modern requirements for civil servants.

Taking into account the modern process of modernization and development of Ukraine, cardinal structural and functional changes in the field of organization of training of civil servants of a new generation that meet the requirements of modern society are becoming increasingly important. At the current stage of reforming public administration for the benefit of strengthening the state and developing civil society, the task of creating an effective system of public service management and a highly efficient corps of civil servants is a priority. This task can be solved by professionally developing a personnel policy and applying innovative personnel management technologies in state bodies. The problem of successful functioning of any organization is primarily the problem of effective personnel management. Under the leadership of the organization's personnel is understood the purposeful activity of the management of the organization, which includes the development of a personnel strategy, and its basis is the personnel policy, principles and methods of personnel management of the organization with the help of the entire complex of modern personnel technologies.

It is emphasized that increasing the efficiency of the public service is impossible without the introduction of advanced management technologies into the management system of civil servants. The introduction and development of modern management methods gives rise to the development of personnel technologies, which are based on the establishment of indicators of personal efficiency and service-professional development of the employee.

Key words: professionalism, professional competence, professional training, public service, civil servant, personnel potential.

Постановка проблеми. Ключова проблема публічної служби зараз – переважання низькопродуктивних робочих місць із низьким питомим фінансуванням. Іншими словами, у нас багато держслужбовців, які за невелику зарплату займаються роботою, яка не дає значного ефекту. Необхідно створити більш продуктивні робочі місця зі справедливим розподілом фінансування при тому ж обсязі коштів, що виділяються. Крім того, великі ресурси підвищення привабливості державної служби знаходяться зараз у підвідомчих організаціях, які створюються як для того, щоб забезпечити більш високу зарплату, так і для того, щоб працевлаштувати фахівців, які не готові проходити складніші процедури влаштування на державну службу. У результаті ми стикаємося із ситуацією, коли повноваження зберігаються за людьми, які отримують нижчу зарплату і мають складніші умови роботи (потік доручень, переробки, високий рівень відповідальності), а ресурси зосереджуються поза державної служби, розмиваючи повноваження та ланцюжок прийняття рішень. На цей перекис слід звернути увагу.

Консервація малоефективних підходів та практик, недостатній приплив фахівців із приватного та некомерційного сектору, суперечливі очікування щодо роботи державних службовців знижують ефективність роботи відомств та збільшують ризики недосягнення поставлених цілей. Крім того, ці проблеми призводять до невідповідності якості компетенцій державних службовців тому рівню, який потрібний для досягнення актуальних цілей та виконання завдань системи державного управління. Для того, щоб зробити ривок у процесі трансформації системи та забезпечити органи державної влади висококласними фахівцями, що володіють навичками, компетенціями та досвідом, які необхідні для досягнення національних цілей, потрібно переглянути законодавчі норми та методичні рекомендації, що регулюють систему управління кадрами на державній службі та процедури і інструменти, які їх підтримують, а також запровадити нові процеси роботи з кадрами та людським капіталом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади та ключові методичні підходи до вирішення системних проблем формування, професіоналізації та розвитку кадрів публічної служби, мотиваційні аспекти діяльності сучасного державного службовця, особливо державного управління в контексті необхідності розвитку кадрового потенціалу публічної служби, знайшли своє відображення у роботах таких

авторів як О. Васильєвої, М. Пірена, О. Пухкала, С. Серьогіна, Л. Антонової, С. Зелінського, Н. Артеменко, І. Письменного та ін.

Мета статті. Мета статті полягає у вивченні питань підвищення професіоналізації службовців публічної служби, аналізі заходів, що необхідно розробити, щоб зараз – під час швидких змін та цифрової економіки – перетворити публічну службу на основу для трансформації та зробити її привабливою для фахівців, а також закласти фундамент для клієнтоорієнтованого державного управління.

Необхідно ініціювати перегляд поточної парадигми роботи з кадрами на публічній службі, оскільки існуюча система заснована на нормативних вимогах до співробітників та документо-орієнтованих процедур роботи з кадрами, а також юридичний контроль за дотриманням нормативно-правових вимог. Перегляд необхідний у бік розгляду кадрів публічної служби як людського ресурсу організації та орієнтації в розвитку нових компетенцій державних службовців.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про систему професійної підготовки державних службовців, слід зазначити, що управління має бути спрямовано на вирішення проблем, пов'язаних з підвищенням суспільної ефективності професійного розвитку державних службовців, зменшення соціальних витрат системи професійного розвитку кадрів.

Існуюче законодавство у сфері організації та проходження на посаду до публічної служби закріплює надмірно об'ємні та незмістовні критерії відбору та оцінки кадрів, застарілі правила організації роботи, неефективну систему кар'єрного розвитку та систему підвищення кваліфікації держслужбовців, що відстає від реальних потреб. Разом із неконкурентним рівнем оплати праці та суворими обмеженнями, що накладаються на звільнення співробітників, вони унеможливають якісний розвиток кадрів на публічній службі, зберегти компетентних працівників та залучення нових висококонкурентних фахівців.

Все це суперечить завданням розвитку держуправління та глобальним завданням, що стоять перед системою публічної служби та державного управління загалом. Перегляд нормативно-правових актів у частині управління, найму, просування та освіти співробітників, а також організації та оцінки роботи службовців є базовим необхідним заходом, який забезпечив би можливості для реалізації кроків трансформації та професіоналізації кадрів публічної служби.

Сучасна система регулювання публічної служби, що формується державним законо-

давством, створює умови для відтворення хронічних проблем [11], властивих публічній службі на всіх етапах роботи з кадровими ресурсами:

1. Вимоги до кандидатів, зафіксовані у законодавстві, не відповідають сучасним методам оцінки та відбору кадрів та не прив'язані до актуальних компетенцій для державного управління. Заохочення та просування службовців ґрунтується на суб'єктивних оцінках керівництва, тривалості перебування на службі і лише опосередковано пов'язане з результатами їхньої роботи. Підбір співробітників без використання актуальних інструментів оцінки навичок та компетенцій претендентів обмежує можливості якісного розвитку кадрів на держслужбі, а надто жорсткі формальні вимоги до кандидатів гальмують залучення на публічну службу молодих кадрів та фахівців зі сфери бізнесу [5]. Вимоги для оцінки державних службовців, що використовуються, призводять до негативного відбору в рамках громадської служби, тобто її замкнутості.

2. Надмірна тривалість процедур формального відбору та перевірки документів, що породжується непропорційною суворістю вимог, ускладнює залучення високопрофесійних та конкурентоспроможних кадрів на публічну службу та стримує розвиток людського капіталу в державних органах.

3. Система підвищення кваліфікації та навчання фокусується на формальних вимогах до знань та здібностей державних службовців, а проходження програм підвищення кваліфікації найчастіше мотивоване формальними кваліфікаційними вимогами, а не потребою в отриманні нових знань та навичок для роботи [16]. Як наслідок, система недостатньо пов'язана з актуальними запитами сучасного суспільства та влади, інертна, тому не справляється із завданням безперервного оновлення професійних якостей державних службовців.

4. Поточна система посад, закріплена законодавчо, не відбиває реальну диференціацію завдань. Для забезпечення адекватного рівня грошового утримання та надання необхідних повноважень відбувається керований перехід співробітників на керівні позиції. Це призводить до дисбалансу у співвідношенні керівників та виконавців, що сприяє штучному збільшенню штату в окремих державних органах чи неформальному залученню до роботи працівників бюджетних організацій. Одночасно заходи щодо укрупнення підрозділів та вимоги до чисельності, та кількості відділів суперечать сучасному тренду створення

невеликих команд для вирішення конкретних завдань (роботі із застосуванням гнучких методів, проектної роботи тощо). Архаїчна система диференціації обов'язків та заробітної плати обмежує кар'єрний розвиток державних службовців, а також не сприяє залученню та утриманню на громадській службі висококонкурентних фахівців.

5. Надмірно суворі умови зняття з посади роблять фактично неможливим звільнення співробітників, чия результативність, ефективність та компетенції не дозволяють їм справлятися з завданнями, що виникають. Як результат, державні службовці не мають стимулів до розвитку власних професійних навичок та підвищення результативності своєї роботи. Це своє чергу обумовлює консервацію організаційного середовища в публічній службі, обмежує можливості розвитку професійних команд і може стати причиною розширення чисельності державних структур через найм компетентних фахівців і одночасного збереження на посадах держслужбовців, які не справляються зі своєю роботою.

6. Умови формування грошового утримання держслужбовців, яке фактично пов'язане зі стажем та формальними заслугами співробітників, але не з компетентністю, результативністю та ефективністю роботи, створюють неконкурентний рівень оплати праці на багатьох посадах. Це спотворює систему мотивації державних службовців, ускладнює залучення державну службу висококонкурентних кадрів ззовні, створює передумови для непрозорого формування зарплати. Така система, відірвана від кінцевих результатів роботи, найчастіше сприймається як несправедлива та позбавляє співробітників можливості вплинути на рівень своєї зарплати.

7. Зберігаються вимоги до організації праці (робочого дня та робочого простору) суперечать сучасним принципам гнучкості, проектності, командності праці та орієнтації на результат. Вимоги до умов праці, закладені у законодавстві, що не відповідають сучасним практикам управління, суперечать завданням трансформації державного управління та призводять до дефіциту молодих та висококваліфікованих кадрів.

8. Надмірна регламентованість системи управління кадрами та організації роботи на громадській службі призводить до верховенства дотримання формальних правил і процедур над змістовними результатами роботи: на державній службі вміння дотримуватися стандартів, формальних процедур і правил цінується вище, ніж професійні навички та компетенції; у держслужбовців немає права

на помилку; більшість держслужбовців, від чиєї роботи залежить ефективне виконання поточних завдань і пошук конкретних рішень, не мають достатніх повноважень для прояву ініціативи; керівники не готові поступатися формальними процедурами для вирішення робочих завдань [9].

На державній службі існує висока невідзначеність і недостатня прозорість схеми формування зарплати, та її обсяг часто неконкурентоспроможний над ринком. При цьому ці проблеми були характерні для публічної служби протягом останніх 10 років. Проте досі немає єдиної політики оплати праці та гарантованого рівня заробітної плати, відносно з пропозицією на комерційному ринку праці. Все це призводить до підтримки існування низькопродуктивних місць з низьким питомим фінансуванням за значних загальних витрат.

Ці недоліки суперечать образу публічної служби як інституту, що забезпечує прозорість та справедливість. Збільшення заробітної плати службовців та її прив'язка до компетенцій та результативності роботи в рамках єдиної системи зробить її менш залежною від стажу на держслужбі, а саму публічну службу – більш відкритою для фахівців ззовні, тим самим буде забезпечено обмін кадрами між державним та приватним сектором. Збільшення рівня зарплат стане можливим завдяки зниженню загальної чисельності працівників та за рахунок збереження фінансової підтримки найбільш продуктивних робочих місць [1].

Впровадження сучасних технологій управління персоналом публічної служби має сприяти процесу розвитку та професіоналізації кадрів публічної служби [15]. Застарілі інструменти відбору кандидатів, неефективна система навчання та відсутність прозорих інструментів кар'єрного розвитку при переважанні патронажної системи ускладнюють розвиток потенціалу працівників. А при недостатньої мотивації, кваліфікації та професіоналізму кадрового складу громадської служби неможливий інтенсивний розвиток та досягнення цільових змін, що проводяться в системі державного управління [17].

Побудова роботи з кадрами як цілісної взаємопов'язаної системи можлива за оновлення кадрової політики та методології роботи зі співробітниками на держслужбі в рамках повного HR-циклу, створення централізованої служби роботи з кадрами та залучення висококваліфікованих HR-фахівців, які застосовують сучасні HR-інструменти [6]. Можливості якісного розвитку та рекрутингу

кадрів публічної служби обмежені, що призводить до негативної селекції кадрів.

Кадрові резерви та резерви управлінських кадрів існують паралельно і ніяк не пов'язані між собою. Немає єдності у підходах та технологіях формування резервів, не налагоджено горизонтальну комунікацію з кадрових питань, що знижує ефективність роботи з кадрами. Немає єдиної бази даних щодо перспективних кандидатів, що містить відомості про учасників різних резервів для прийняття кадрових рішень [7]. Механізм відбору на державну службу лише декларативно є конкурсним, насправді він працює не надто ефективно. Діюча процедура конкурсного відбору надто затягнута за часом і не відповідає актуальним завданням відбору кандидатів, оскільки відбір здійснюється з урахуванням оцінки формальних критеріїв без ретельної перевірки реального рівня компетентності кандидата [18].

Деякі вимоги до кандидатів та обмеження, закладені у законодавстві, значно ускладнюють залучення кількох категорій фахівців. З одного боку, вимоги до обов'язкової наявності стажу унеможливають наймання компетентних випускників вузів на посади крім початкових, рівень оплати яких не може залучити молодих конкурентоспроможних претендентів [10]. З іншого боку, заборона публічному службовцю займатися підприємницькою діяльністю особисто або через довірених осіб, унеможливує рекрутинг на державну службу особливо цінних своїм досвідом та експертизою співробітників, які беруть участь в управлінні комерційними підприємствами, і для яких неможливо компенсувати невисокий рівень оплати праці порівняно з ринком, за умови їхньої ексклюзивної роботи на державній службі [3].

Чинна система підвищення кваліфікації та навчання держслужбовців недостатньо результативна, слабко пов'язана з подальшим кар'єрним зростанням всередині публічної служби, а навички, що отримуються в ході роботи, майже неможливо застосувати за межами публічної служби. Насправді немає єдиної затвердженої моделі розвитку компетенцій державних службовців, яка охоплювала відразу кілька рівнів публічної служби. Всупереч тому, що конкретні моделі розробляються як на територіальному, так і на відомчому рівнях, можна зустріти різноманітні класифікації компетенцій. Найчастіше акцент в організаціях робиться виключно на психологічній діагностиці, яка є лише складовою компетентнісного підходу [4]. Діючі механізми навчання державних службовців

швидше негативно впливають на добір, мотивацію та кваліфікацію кадрового складу, забіраючи велику кількість часу та інших ресурсів у всіх учасників без відчутного розвитку професійних компетенцій.

Слід зазначити, що співробітники публічної служби відчують постійне застарівання своїх навичок та компетенцій. Це може означати, що більшість працівників не відчують, що відповідають за компетенціями та знаннями своїх колег з комерційного сектору. Також для державних службовців залишається актуальною проблема непередбачуваності їхнього кар'єрного зростання [8].

Ще однією з проблем є те, що робота кадрових служб більшості державних органів носить формальний характер. Кадрові служби більшості державних органів неспроможні реалізовувати сучасні кадрові підходи, оскільки не мають необхідних цього навичок і знань. Найчастіше робота з кадрами має формальний характер і обмежується лише виконанням вимог законодавства. Кадрові рішення відомств, зазвичай, вимагають особистої участі керівника у відборі персоналу. Більшість кадрових технологій та сервісів, звичних для бізнес-структур, на державній службі застосовуються рідко або не застосовуються зовсім (підбір, оцінка та ін.) [12]. У разі впровадження кадрові технології використовуються обмежено: вирішують приватні завдання, націлені на одну групу персоналу в рамках одного кадрового процесу (наприклад, лише підбір або управління резервом). Необхідні зміни в інших процесах залишаються поза проектами впровадження кадрових практик (за винятком великих державних компаній).

Відсутність кваліфікованого «замовлення» від керівників на впровадження сучасних підходів кадрового забезпечення. Керівники часто не володіють знаннями та навичками для формування «замовлення» кадровим службам, не можуть виявити та сформулювати потреби у питаннях, пов'язаних із рекрутингом персоналу, оцінкою, просуванням, стимулюванням працівників та іншими питаннями роботи з кадрами [13]. Крім того, більшість керівників не мають навичок створення програм індивідуального розвитку своїх підлеглих та передачі регулярного та коректного зворотного зв'язку щодо очікувань та оцінки професійного зростання співробітників.

Основне завдання кадрового забезпечення полягає в тому, щоб гарантувати нарощування фахівців для своєчасного оновлення персоналу публічної служби з огляду на динамічне зростання до їх кваліфікаційних вимог. Підвищувати ефективність діяльності немож-

ливо без розвитку професіоналізму спеціаліста. Основною складовою кадрового забезпечення є HR-технології, тобто слід залучити сучасних HR-фахівців та впровадити повний HR-цикл у роботу з кадрами публічної служби. Підвищення заробітної плати на державній службі уможливить залучення компетентних HR-фахівців, за яким має відбутися відчутне оновлення кадрів публічної служби [6]. Важливим кроком стане оцінка кадрових співробітників, які вже працюють, відбір найбільш компетентних і перспективних, та їх подальше навчання сучасним методикам роботи з кадрами.

Ці зміни необхідно провести всіх рівнях посад публічної служби, включаючи керівників кадрових підрозділів. Завданням HR-фахівців нового типу стане впровадження сучасних HR-технологій, які передбачають створення системи повного HR-циклу при роботі з кадрами публічної служби [2]. Повний HR-цикл включає: кадрове планування; залучення, пошук, підбір та адаптацію працівників; оцінку особистісно-професійних, у тому числі управлінських, якостей; навчання та розвиток співробітників; вимірювання результату та управління ефективністю діяльності; матеріальну та нематеріальну мотивацію; роботу із кадровим резервом; керування кар'єрою; звільнення та роботу з колишніми співробітниками; роботу з організаційною культурою [18].

Висновки. Наразі фахівці відзначають деякі загальні тенденції, що характеризують кадрові процеси на державній (публічній) службі:

1. Оцінка професійних, зокрема управлінських, якостей співробітника. Впровадження в роботу з кадрами сучасних методів оцінки: асесмент-центру, оцінки ресурсів, аналізу досягнень та результативності діяльності та аналогічних методів [14]. Для розробки та контролю методичної коректності використання оціночних інструментів залучаються фахівці із системи державного управління чи експерти зовнішніх установ. Оцінка проводиться за такими напрямками: рівень поточної готовності до заміщення тієї чи іншої посади, групи посад (при атестації, зарахування до резерву, при виборі одного з кількох кандидатів для призначення на вакантну посаду); потенціал, у тому числі й управлінський, з точки зору можливості розвитку особистісно-професійних якостей (при формуванні резерву, підготовці програм навчання та розвитку).

Також необхідно: для кожного випадку використання оціночних процедур визначити

статус результатів оцінки у прийнятті фінального рішення (рекомендаційний/обов'язковий); провести інформування співробітників про очікування від їх професійних знань та навичок, особистісно-професійних якостей стосовно поточних та можливих майбутніх посад.

2. Створення комплексної системи підвищення кваліфікації та навчання держслужбовців, які відповідають сучасним запитам. Впровадження регулярно повторюваних процедур створення, виконання та оцінки результатів щорічних індивідуальних планів розвитку всередині цілісного кадрового циклу. Для цього необхідно: розробити методологічні матеріали для забезпечення функціонування щорічного циклу навчання на основі створення, виконання та оцінки результатів щорічних індивідуальних планів розвитку; навчити керівників та співробітників кадрових служб методології створення, контролю та оцінки результатів щорічних індивідуальних планів розвитку, а також взаємодії зі співробітниками у рамках цього процесу; запровадити диференційований підхід до навчання залежно від управлінського рівня учнів; для керівників довести частку навчання управлінським навичкам у загальному обсязі навчання як мінімум до 20%; створення комплексної системи підвищення кваліфікації та навчання держслужбовців, що відповідають сучасним запитам навчання, розвивати і стимулювати самостійний розвиток за рахунок включення оцінки прогресу в навчанні до процедур відбору в кадрові резерви та «пул талантів», просування, нематеріальну мотивацію тощо; встановити прогрес у навчанні як один із показників ефективності співробітника та його керівника.

У рамках нової системи професійного розвитку держслужбовців слід передбачити:

– найважливіші тренінги з базових компетенцій, цінностей, які проводилися б для всіх (централізоване рішення); тренінги для підрозділу (вузькопрофесійні чи будь-які інші), які б призначав його начальник виходячи з наявного бюджету (у тому числі за рахунок перерозподілу коштів). Включення до індивідуальних планів розвитку держслужбовця найцікавіших йому проектів, індустрій, функцій, регіонів, тренінгів;

– використання принципу «навчання – перевага кар'єри у публічній службі». Освіта в рамках держслужби має бути постійною ексклюзивною, давати можливість особистісного зростання, розширювати сегмент практичного знання, рівня досяжного лише на державній службі;

– можливість для держслужбовця самостійно вибирати напрямок професійного розвитку: програми ротатії, завдання, проекти, перехід до іншої команди (до іншого начальника/колеги).

3. Управління ефективністю. Перехід до регулярного виміру ефективності співробітників за єдиною уніфікованою технологією, яку контролюють фахівці кадрових служб. Для цього необхідно: для всіх рівнів управління запровадити процедури вимірювання ефективності, розробити внутрішні нормативні документи на основі єдиних стандартів, форми та інші методичні матеріали; запровадити систематичне навчання керівників порядку проведення вимірювання ефективності роботи своїх підлеглих; забезпечити систематичний збір, узагальнення та аналіз даних про результати вимірювання ефективності роботи на рівні країни, галузі, регіону, а також на рівні безпосередньо державного органу з метою регулярної актуалізації інформації про ефективність у публічній службі та актуалізації підходів і методів оцінки ефективності.

4. Створення ефективної системи управління кар'єрою публічних службовців. Побудова багаторівневої системи резервів управлінських кадрів, де використовуються єдині підходи та технології. Для цього необхідно: сформувати єдину систему критеріїв підбору резервів управлінських кадрів, адаптовану для різних рівнів резервів, забезпечити отримання порівняних результатів оцінки особистісно-професійних якостей та управлінського потенціалу кандидатів; організувати широке інформування як цільових груп у суспільстві, так і співробітників державних органів про можливості включення до резервів управлінських кадрів та «пулу талантів», існуючих кар'єрних ліфтів, запровадити активну PR-підтримку процесу формування резервів усіх рівнів; визначити потребу в цільових посадах (групах посад) для включення до резервів управлінських кадрів усіх рівнів достатньої кількості осіб; представити резерви управлінських кадрів як співтовариство професійних управлінців, залучених у вирішення значимих для держави завдань, опрацювати реальні механізми залучення резервістів до вирішення актуальних управлінських та інших завдань, що за складністю та рівнем відповідальності переважають завдання, які вирішуються в рамках займаних посад; визначити персональну відповідальність керівників, які приймають кадрові рішення, за якість роботи з резервом та «пулом талантів»

Література:

1. Антонова, Л. В. Професіоналізація державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування як напрям реалізації теорії лідерства в публічному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. С. 1–13. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/6.pdf
2. Артеменко Н. Ф., Гончарук Н. Т. Управління професіоналізацією кадрів державної служби України: форми, методи, технології. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ. 2012. 184 с.
3. Васильєва О., Васильєва Н., Приліпко С. Професіоналізація публічних службовців – вимога успішності задекларованих в Україні реформ. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. Вип. 1. С. 18–25.
4. Герасименко О.О. Компетентнісний підхід як концептуально-прикладна платформа розвитку персоналу: інституціональне середовище та практичний інструментарій. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2019. № 3–4. С. 45–50. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/41>
5. Гончарук Н. Т., Прудіус Л. В. Модернізація державної служби та управління людськими ресурсами в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6. № 1–2. С. 42–51.
6. Грідін, О. В. HR-менеджмент в сучасних організаціях: особливості та перспективи впровадження. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки*. 2017. Вип. 185. С. 160–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2017_185_22
7. Зелінський С. Є. Теоретико-методологічні засади комплексного оцінювання державних службовців та їх службової діяльності в Україні : автореф. дис. ... докт. наук держ. упр. : 25.00.03. НАДУ. Київ, 2019. 36 с.
8. Калашник, Н. С. Самоосвіта державних службовців: компетентнісний підхід. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. 274 с.
9. Куйбіда В. С., Шпекторенко І. В. Професійна мобільність та проблеми професіоналізації персоналу публічного управління. Київ : НАДУ, 2018. 256 с.
10. Луциків І. В., Гупка В. В. Особливості здійснення кадрової політики в сфері публічного управління. Матеріали І міжрегіональної науково-практичної конференції «Проблеми публічного управління та адміністрування на регіональному рівні». Т. : ТНТУ, 2019. С. 88–89.
11. Мохова Ю. Л., Сабадаш Р. В. Система управління персоналом в органах державної влади. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/26.pdf
12. Пірен М. І. Державна кадрова політика: шляхи елітизації. Київ : Талком, 2014. 251 с.
13. Приліпко С. М., Васильєва О. І. Кадрове забезпечення органів місцевого самоврядування у світлі децентралізації влади в Україні. Київ : НАДУ, 2018. С. 155–164.
14. Пухкал О. Г. Модернізація системи державного управління в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ. 2011. 36 с.
15. Серьогін С., Письменний І., Липовська Н. Трансформація державної служби України в інститут суспільної взаємодії в умовах світової кризи. *Аспекти державного управління*. 2020. № 8(3). С. 92–109. URL: <https://doi.org/10.15421/152073>
16. Denhardt J. B., Denhardt J. V. The New Public Service: Serving Rather Than Steering. *Public Administration Review*. 2000. № 60(6). P. 549–559. URL: <https://www.jstor.org/stable/977437>
17. Kernaghan K. Getting engaged: Public-service merit and motivation revisited. *Canadian Public Administration=Administration publique du Canada: journal*. 2011. Vol. 54, N 1. P. 1–21.
18. Lapuente V., Walle, S. The effects of new public management on the quality of public services. *Governance: An International Journal Of Policy, Administration, And Institutions*. 2020. № 3. P. 461–475. URL: <https://doi.org/10.1111/gove.12502>

References:

1. Antonova, L. V. (2020). Professionalization of civil servants and employees of local self-government bodies as a direction of realization of the theory of leadership in public administration. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 1, 1–13. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.1.4 Retrieved from: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/6.pdf (Accessed: 27.12.2022) [in Ukrainian].
2. Artemenko, N. F., Honcharuk, N. T. (2012). Upravlinnya profesionalizatsiyeyu kadriv derzhavnoyi sluzhby Ukrainy: formy, metody, tekhnolohiyi : monohrafiya [Management of Ukrainian civil service personnel professionalisation: the forms, methods, and technologies]. Dnipropetrovsk: DRIDU NADU [in Ukrainian].
3. Vasylieva, O., Vasylieva, N., & Prylipko, S. (2020). Professionalization of public servants – the requirement of success of declared reforms in Ukraine. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, 1, 18–25. DOI 10.36.030/2664-3618-2020-1-18-25 [in Ukrainian].
4. Herasyenko, O. O. (2019). Competent approach as a conceptual and applied platform of personnel development: institutional environment and practical tools. *Naukovo-vyrobnychiy zhurnal «Innovatsiina ekonomika»*, 3–4, 45–50. Retrieved from: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/41> (Accessed: 27.12.2022) [in Ukrainian].

5. Goncharuk, N., Prudius, L. (2018). Modernization of civil service and human resources management in Ukraine. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, vol. 6, 1–2, 42–51 [in Ukrainian].
6. Gridin, O. (2017). HR-management in modern organizations: features and prospects of implementation. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, vol. 185, 160–172. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2017_185_22 (Accessed: 27.12.2022) [in Ukrainian].
7. Zelinsky, S. (2019). Theoretical and methodological principles of comprehensive assessment of civil servants and their service activities in Ukraine. Doctor's thesis. Kyiv : NADU [in Ukrainian].
8. Kalashnyk, N. S. (2013). Self-education of civil servants: competence approach. Dnipropetrovsk : DRIDU NADU [in Ukrainian].
9. Kuibida, V. S. (2018). *Professional mobility and problems of professionalization of public administration personnel*. Kyiv : NADU [in Ukrainian].
10. Lutsykyv, I., Hupka, V. (2019). Features of the implementation of personnel policy in public administration. *Materialy I mizhrehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Problemy publichnoho upravlinnia ta administruvannia na rehionalnomu rivni*, 88–89 [in Ukrainian].
11. Mokhova, Y. and Sabadash, R. (2019). Personnel management system in public authorities. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 1. Retrieved from: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/26.pdf (Accessed: 27.12.2022) [in Ukrainian].
12. Piren, M. I. (2014). State personnel policy: ways of elitization. Kyiv: Talkom [in Ukrainian].
13. Vasylieva, O., Prylipko, S. (2018). Staffing of local self-government bodies in the light of decentralization of power in Ukraine. Kyiv : NADU [in Ukrainian].
14. Pukhkal, O. H. (2011). Modernization of the public administration system in the context of civil society development in Ukraine. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
15. Serohin, S., Pysmennyi, I., & Lipovska, N. Transformation of the public service of Ukraine into an institution of social interaction in the context of the global crisis. *Aspekty derzhavnoho upravlinnia*, 8(3), 92–109 [in Ukrainian].
16. Denhardt, R.B. and Denhardt, J.V. The New Public Service: Serving Rather Than Steering / R.D. Denhardt, J.V. Denhardt. *Public Administration Review*. 2000. 60(6). P. 549–559. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/977437> (Accessed: 27.12.2022).
17. Kernaghan, K. Getting engaged: Public-service merit and motivation revisited [Text] / K. Kernaghan. *Canadian Public Administration=Administration publique du Canada* : journal. 2011. Vol. 54, N 1. P. 1–21.
18. Lapuente, V. and Walle, S., 2020. The effects of new public management on the quality of public services / V. Lapuente, S. Walle. *Governance: An International Journal Of Policy, Administration, And Institutions*. 2020. 3. P. 461–475. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/gove.12502> (Accessed: 27.12.2022).

УДК 351.773

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-14](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-14)

Роман ШЕВЧУК

кандидат медичних наук, докторант кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0002-9716-2561

Roman SHEVCHUK

Candidate of Medical Science, Doctoral Student of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0002-9716-2561

ПРОБЛЕМИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

IMPLEMENTATION PROBLEMS INNOVATIVE MECHANISMS OF THE PUBLIC MANAGEMENT IN THE FIELD OF HEALTH PROTECTION

У запропонованій статті автором досліджено, що публічне управління у галузі охорони здоров'я на сьогоднішній день виконує одну з ключових ролей у здійсненні внутрішньої політики держави, яка полягає у прийнятті державно-управлінських рішень для реалізації концепції надання доступної медичної допомоги усім, без винятку, громадянам. З'ясовано, що на даний момент, в Україні продовжується реформування медичної галузі. Проте автором виявлено, що вже зараз даний процес має певні недоліки такі як: неможливість оперативного надання безпосередньої медичної допомоги, залежність надання медичної допомоги від якості роботи комп'ютерної техніки, її відсутності у частини пацієнтів та стабільності інтернет з'єднання, обмеженість в отриманні медичних препаратів пільговим категоріям населення в аптечних мережах, низький рівень профілактичних заходів для зменшення захворюваності населення. Автором наголошено, що проведення реформування у сфері охорони здоров'я направлено на модернізацію процесів публічного адміністрування нею та вдосконалення правового забезпечення її державно-управлінських відносин. Але автором досліджено, що на жаль, існує ряд негативних факторів, які можуть вплинути на результати впровадження такої реформи, знизити ефективність заходів та викликати незадоволення серед медичних працівників та громадян, зокрема: недостатня кількість спеціалістів, низький рівень кваліфікації медичного персоналу, недостатня кількість медичного обладнання та його моральна застарілість, низький рівень заробітних плат та відсутність дієвої системи стимулювання та мотивації, брак фінансових коштів, неможливість своєчасного надання медичної допомоги громадянам. Відповідно до вищевказаних існуючих проблем, автором зроблено висновки, що реалізація процесу реформування наявної системи охорони здоров'я України має проходити й у практичному, і в теоретичному напрямках, координація між якими має чітко регламентуватись. Це, в свою чергу, стає можливим за ефективного публічного адміністрування у галузі охорони здоров'я. На жаль, нинішня ситуація у цій сфері показує, що напрями впровадження інноваційних підходів до галузі охорони здоров'я не відповідають дійсності та вимогам сучасного світу.

Ключові слова: публічне управління, проблеми, система охорони здоров'я, реформи, модернізація.

In the proposed article, the author researched that the public administration in the field of health care today performs one of the key roles in the implementation of the internal policy of the state, which consists in the adoption of public management decisions to implement the concept of providing affordable medical care to all citizens, without exception. The author found out that at the moment, the reform of the medical industry continues in Ukraine. However, the author found that this process already has certain shortcomings, such as: the impossibility of prompt provision of direct medical care, the dependence of the provision of medical care on the quality of computer equipment, its absence in some patients and the stability of the Internet connection, limitations in receiving medical drugs to privileged categories of the population in pharmacy chains, a low level of preventive measures to reduce the morbidity of the population. The author emphasized that reforming in the field of health care is aimed at modernizing the processes of its public administration and improving the legal support of its state-management relations. But the author researched that, unfortunately, there are a number of negative factors that can affect the results of the implementation of such a reform, reduce the effectiveness of measures and cause dissatisfaction among medical workers and citizens, in particular: insufficient number of specialists, low level of qualification of medical personnel, insufficient amount of medical equipment and its moral obsolescence, the low level of wages and the absence of an effective system of stimulation and motivation, the lack of financial resources, the impossibility of timely provision of medical assistance to citizens. In accordance with the above-mentioned existing problems, the author concluded that the implementation of the process of reforming the existing health care system of Ukraine should take place in both practical and theoretical directions, the coordination between which should be clearly regulated. This, in turn,

becomes possible with effective public administration in the field of health care. Unfortunately, the current situation in this area shows that the directions for the implementation of innovative approaches to the field of health care do not correspond to the reality and requirements of the modern world.

Key words: public administration, problems, health care system, reforms, modernization.

Постановка проблеми. У процесі побудови в Україні соціально-захищеної та політично-стабільної моделі суспільства та для вирішення проблемних питань у сфері охорони здоров'я важливе місце займає реалізація реформ у галузі охорони здоров'я, яка представляє собою основу для збереження людських ресурсів держави. Тому, дослідження стану функціонування системи охорони здоров'я є пріоритетним, а на результатах таких досліджень має бути побудований дієвий механізм для прийняття ефективних публічно-управлінських рішень та для одночасного використання адміністративних інструментів і технологій, які, в подальшому, сприятимуть поліпшенню роботи усіх елементів такої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти перешкоди щодо впровадження механізмів публічного управління сферою охорони здоров'я досліджували такі науковці, як: І. Сазонець, О. Торгун, Н. Костенко, Б. Логвиненко, М. Поворозник та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення проблем, щодо впровадження інноваційних механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Публічне адміністрування у сфері охорони здоров'я нині виконує одну з ключових ролей у здійсненні внутрішньої політики країни, яка полягає у прийнятті державно-управлінських рішень для реалізації концепції надання доступної медичної допомоги усім, без винятку, громадянам країни [1, с. 82-84]. Для, наявної на сьогодні, ситуації в Україні щодо діючої системи охорони здоров'я характерним є комплекс проблемних питань у політичних, технологічних, демографічних, соціальних та екологічних напрямках. Кожного року зростає потреба в одержанні громадянами якісного медичного обслуговування від держави.

Відповідно, виникає процес збільшення витрат бюджетних коштів та об'ємів використаних ресурсів через ряд причин, серед яких: підвищення темпів старіння населення держави, недотримання громадянами здорового способу життя, зміна характеру та прогресивність хвороби тощо. До того ж, наразі, формується тенденція до дорожчання вартості надання медичних послуг через підвищення кваліфікаційного рівня лікарів та впровадження у медичну сферу інноваційних тех-

нологій, що, відповідно, зумовлює зростання вимог громадян щодо якості таких послуг. Характерною особливістю розвитку системи охорони здоров'я України, під час світової економічної кризи, є те, що темпи збільшення витрат на медичне обслуговування переважають над темпами підвищення рівня валова внутрішнього продукту (далі – ВВП) держави.

Тому, можна побачити нагальну необхідність у пошуку ефективних шляхів для зниження рівня таких витрат та раціонального використання наявних ресурсів [4, с. 25]. Такі фактори, з усіх сторін, провокують появу конфлікту інтересів, який полягає у розбіжностях між наявними обмеженими фінансовими ресурсами держави та необхідністю підвищення якості та доступності медичних послуг для громадян. Із 2018 року було розпочато впровадження медичної реформи в Україні. У першу чергу, була оновлена законодавча база системи охорони здоров'я. Наступним кроком, стала реалізація програми щодо функціонування абсолютно нової системи надання первинної медичної допомоги. Її суть полягає у прямій залежності заробітної плати лікаря загальної практики – сімейної медицини, чи педіатра, від кількості його пацієнтів.

Суть функціонування такої системи заключено в такій послідовності дій: пацієнт обирає лікаря загальної практики – сімейної медицини, або педіатра, разом вони здійснюють укладання електронної декларації про надання медичного обслуговування. Після цього, з державного бюджету здійснюється фінансування на розрахунковий рахунок відповідної лікарні, в повному розмірі, за надання медичних послуг та певного комплексу аналізів. Здійснення медичного обслуговування може проходити у вигляді надання двох пакетів послуг [8, с. 46-48]: – «червоний» пакет – комплекс медичних послуг, оплату за використання яких здійснює, безпосередньо, сам пацієнт (стоматологічне обслуговування, окрім екстрених випадків, естетична хірургія та прийом до вузьких спеціалістів без направлення лікаря загальної практики – сімейної медицини тощо); – «зелений пакет» – комплекс медичних послуг, оплату за який здійснює, у повному обсязі, держава з бюджету (надання первинної, невідкладної та паліативної допомоги).

Відмінності нової реформованої системи охорони здоров'я від старої системи заключаються у тому, що держава, замість утримання

за рахунок бюджетних коштів закладів медичного обслуговування, які надають безоплатні послуги, переходить до бюджетних закупівель відповідних послуг у таких закладах. Отже, тепер з державного бюджету не виділяються кошти для утримання закладів з надання медичного обслуговування для населення, згідно із затвердженим кошторисом, а використовується абсолютно новий принцип фінансування.

Необхідно зазначити, що проведення реформування у сфері охорони здоров'я направлене на модернізацію процесів публічного адміністрування нею та вдосконалення правового забезпечення її державно-управлінських відносин [10]. На жаль, існує ряд негативних факторів, які можуть вплинути на результати впровадження такої реформи, знизити ефективність заходів та викликати незадоволення серед медичних працівників та громадян. У теорії, трансформація моделі фінансування, яка пов'язана зі споживчим вибором громадян, повинна позитивно впливати на тенденцію підвищення якості надання медичних послуг. Але в ситуації обмеженості бюджетних коштів на розвиток галузі охорони здоров'я, є характерна специфіка переходу до вищезазначеної моделі: необхідна реалізація заходів для раціоналізації попиту на послуги медичного обслуговування, що зумовлює подовження терміну очікування на деякі їх види. Також, існує можливість виникнення необ'єктивного розподілу фінансових

ресурсів на оплату послуг, що може бути спричинене впливом відповідних споживчих рішень пацієнтів [8, с. 58–61]. На жаль, ситуація сьогодні в Україні з обмеженістю обсягів бюджетних коштів, що виділяються для фінансування ефективного функціонування системи охорони здоров'я, призводить до неможливості підвищення якості надання медичних послуг громадянам. Необхідно розглянути головні, причини низького рівня результативності функціонування системи охорони здоров'я, систематизовані у табл. 1

Можна зазначити, що особливо нагально відчувається проблема недостатньої кількості фахівців медичних спеціальностей в усіх лікувальних закладах України, в основному, у невеликих містах та селах. Також, національну систему охорони здоров'я, довгий час, супроводжує брак бюджетних коштів, що, в свою чергу, спричиняє високий рівень завантаженості лікарів, відсутність спеціального обладнання, або наявність застарілого. Така ситуація зумовлює створення та розвиток закладів охорони здоров'я приватного сектору, які надають послуги з медичного обслуговування населення вищого рівня, аніж державні. Характерною відмінністю клінік приватної форми власності є наявність сучасного медичного обладнання для лікування та діагностики хвороб у пацієнтів, що збільшує високий рівень ефективності та оперативності процесу лікування [11].

Таблиця 1

Причини низького рівня результативності функціонування системи охорони здоров'я

Причина низької ефективності функціонування системи охорони здоров'я	Коротка характеристика
Недостатня кількість спеціалістів	Знижується якість наданих послуг через високий рівень завантаженості медичного персоналу
Низький рівень кваліфікації медичного персоналу	Різні лікарі можуть на однакові симптоми та скарги пацієнта поставити різні діагнози і призначити різне лікування, що може спричинити лікування без очікуваного ефекту
Недостатня кількість медичного обладнання та його моральна застарілість	На сьогодні, більшість діагностичних та лікувальних процесів здійснюються на обладнанні з радянських часів, яке є менш точним та малофункціональним, аніж сучасне, а обстеження на інноваційному обладнанні – коштує у рази більше
Низький рівень заробітних плат та відсутність дієвої системи стимулювання та мотивації	Через низький рівень заробітних плат, відсутність дієвої системи стимулювання та мотивації, недостатню соціальну захищеність, кваліфікований медичний персонал виїжджає за кордон. Існує, також, проблема невідповідності підготовки персоналу до потреб сучасної системи охорони здоров'я
Брак фінансових коштів	Брак медичного персоналу спричиняє завантаженість фахівців, їх недоукомплектованість необхідним обладнанням тощо
Неможливість своєчасного надання медичної допомоги громадянам	Є наслідком недостатньої кількості фахівців, сучасного обладнання, а, також, збільшенням цін на лікарські засоби та на оплату за медичні послуги

Таблицю складено автором на основі аналізу джерела [7, с. 38–42].

Необхідно констатувати той факт, що система охорони здоров'я України, на даному проміжку часу, недостатньо забезпечена матеріально-технічними ресурсами: більша частина медичного обладнання та техніки просто застаріла. Конкурентоспроможність вітчизняних виробників медичного обладнання досить низька через відсутність інноваційних технологій [3, с. 110].

Важливим питанням у сфері охорони здоров'я слід вважати дотримання прав людини після реформування галузі, зокрема, права на отримання доступної медичної допомоги, або права на вільний вибір медичного закладу, чи лікаря [6, с. 244]. Проблема полягає у тому, що реалізація вищезазначених прав хоч і затверджується законодавчо, але деякі нормативно-правові документи просто суперечать один одному, що часто створює конфліктні ситуації під час їх застосування на практиці. На рис. 1. систематизовані основні фактори, які можуть створювати труднощі під час оновлення законодавчої бази галузі охорони здоров'я та заважати досягненню оптимального рівня публічного адміністрування нею.

На даний момент, продовжується реформування медичної галузі, але вже зараз даний процес має певні недоліки. На практиці, спостерігається процес недоотримання бюджетних коштів на рахунки медичних закладів, а це означає, що вони не зможуть надавати, гарантовані державою, безоплатні медичні послуги, у повному обсязі [11]. Необхідно, також, розкрити основні проблеми у діючій на сьогодні системі охорони здоров'я України в питаннях медичного обслуговування громадян держави (табл. 2).

Варто, також, загострити увагу на інших проблемних питаннях діяльності лікарів та іншого медичного персоналу, серед яких: відсутність захисту, з юридичної точки зору, а, також, фізичного захисту від дій неадекватних пацієнтів. Важливою проблемою є неповна забезпеченість сільської місцевості лікарями, банальна відсутність приміщень для їх роботи та недостатня соціальна захищеність. Ситуація склалась таким чином, що державні органи влади не спромоглись побудувати ефективно функціонуючу систему охорони здоров'я на основі майже знищеної ними радянської системи. Наразі, більша частина

Рис. 1. Проблемні питання нормативно-правового забезпечення галузі охорони здоров'я, складено автором на основі аналізу джерела [2, с. 57–61].

Таблиця 2

**Основні проблеми медичного обслуговування для пацієнтів
у системі охорони здоров'я України**

Проблема	Коротка характеристика
Вірогідність довгого очікування прийому до сімейного лікаря в електронній черзі	Значні витрати часу пацієнта на очікування можуть спровокувати розвиток серйозних ускладнень деяких хвороб, які потребують оперативного втручання
Обов'язковість відвідування сімейного лікаря для отримання направлення до фахівців	Втрата часу пацієнта через необхідність отримання направлення у сімейного лікаря до спеціалізованого фахівця, адже раніше можливо було прийти на прийом будь-якого вузького спеціаліста без направлення
Кваліфікація сімейного лікаря не дозволяє лікувати спеціалізовані хвороби	Через досить загальне представлення про деякі хвороби можливе проведення лікування наосліп, що може призвести до тяжких наслідків, або до переходу захворювання у хронічну форму.
Неможливість оперативного надання безпосередньої медичної допомоги	Завантаженість лікарів роботою, відсутність технічно справних автомобілів для доставки лікарів на місце тощо призводять до можливості надавати консультацію тільки у телефонному режимі
Залежність надання медичної допомоги від якості роботи комп'ютерної техніки, її відсутності у частини пацієнтів та стабільності інтернет з'єднання	Недостатній рівень інноваційності комп'ютерного обладнання у медичних закладах для обробки великих масивів інформації сприяє нестабільній роботі інтернетпровайдерів, які надають можливість входу до електронної системи медичному персоналу
Обмеженість в отриманні медичних препаратів пільговим категоріям населення в аптечних мережах	Пільгові ліки, для деяких категорій громадян, відпускаються у обмеженій кількості аптек; перелік препаратів, що отримуються безкоштовно, або зі знижкою, на основі державної програми досить обмежений
Низький рівень профілактичних заходів для зменшення захворюваності населення	Відсутність стимулу у медичного персоналу до мотивації пацієнтів здійснювати профілактику захворювань та направляти на санітарно-курортне лікування пільгові категорії населення, що зумовлює швидкий розвиток важко виліковних та хронічних хвороб у громадян, та, відповідно, збільшення витрат на лікування

Таблицю складено автором на основі аналізу джерела [4, с. 25].

населення країни банально не отримує якісне медичне обслуговування та необхідні медичні препарати, одночасно з цим, держава не може запропонувати ефективні шляхи виходу з такого стану, чіткі підходи для реформування галузі просто відсутні.

Принагідно додати, що значні прогалини у функціонуванні вітчизняної системи охорони здоров'я та недоліки у державному реагуванні на виникнення надзвичайних ситуацій стали особливо помітні на початку поширення коронавірусної інфекції 2019-нСov в Україні. Одночасно зі світовим спалахом пандемії COVID-19 та зміною керівництва Міністерства охорони здоров'я України продовжилось впровадження медичної реформи на вторинному та третинному рівнях з початку квітня 2020 р. [9, с. 170].

На сьогоднішній день, в умовах поширення коронавірусу на території усієї країни, відчувається покращення ставлення населення до лікарів та інших медичних працівників, своєрідна переоцінка їх ролі в житті кожного громадянина. За весь період незалежності Укра-

їни, чітко простежується пряма залежність виникнення негативних наслідків для життя та здоров'я населення від дефіциту виділених коштів з Державного бюджету України у сферу охорони здоров'я та від неналежного виконання органами державної влади своїх функціональних обов'язків у питаннях забезпечення потреб даної галузі.

Варто наголосити, що в умовах поширення епідемії коронавірусу постає проблема щодо готовності лікувальних закладів до впровадження другого етапу медичної реформи. Наразі, навіть не сформований чіткий алгоритм для надання невідкладної медичної допомоги пацієнтам (наприклад, відсутній чіткий маршрут руху автомобіля екстреної допомоги для підвезення пацієнта з місця його перебування у необхідний лікувальний заклад). Наразі, склалась така ситуація, що у разі фіксації випадків коронавірусної інфекції у медичного персоналу, або пацієнта, у відповідному закладі, або окремому його відділенні, такий заклад (або відділення) не має права надавати медичну допомогу іншим

пацієнтам. Таке становище, також, уповільнює процес впровадження інноваційного порядку фінансування лікувальних установ на стадії поширення пандемії [6, с. 244].

Можна, також, відзначити помітні недоліки у функціонуванні електронної системи охорони здоров'я: відсутність можливості обліку пацієнтів, які не мають підписаної декларації із лікарем загальної практики сімейної медицини, а, також, немає працюючого алгоритму, що відрізняє таких осіб від тих громадян, які задекларували свої "стосунки" з НСЗУ. Варто зазначити, що необхідна ґрунтовна перебудова роботи автоматизованих інформаційних систем та їх доповнення необхідними функціями реєстрації усіх груп пацієнтів, незалежно від наявності, чи відсутності, підписаної декларації [8, с. 46-48].

Відповідно до вищевказаних фактів та існуючих проблем, можна зробити висновки, що реалізація процесу реформування наявної системи охорони здоров'я України має проходити й у практичному, і в теоретичному напрямках, кординація між якими має чітко регламентуватись. Це, в свою чергу, стає можливим за ефективного публічного адміністрування у галузі охорони здоров'я. На жаль, нинішня ситуація у цій сфері показує, що напрями впровадження інноваційних підходів до галузі охорони здоров'я не відповідають дійсності та вимогам сучасного світу.

Висновки. Отож, аналізуючи існуючі проблеми у сфері охорони здоров'я України

можна констатувати, що для поліпшення ситуації в нашій державі логічним кроком слід вважати введення серйозного конкурсного відбору на керівні посади Міністерства охорони здоров'я України, структурних територіальних органів управління, адже нагальною необхідністю є залучення працівників з вищою медичною освітою, високим кваліфікаційним рівнем та достатнім досвідом роботи у вітчизняних лікувальних закладах держави. Тоді з'явиться можливість здійснення результативного та дієвого реформування системи охорони здоров'я України для її ефективного функціонування.

Також можна додати, що особливо дієвими та актуальними заходами для збереження системи охорони здоров'я країни від повного знищення та поліпшення продуктивності її функціонування для недопущення закриття лікувальних установ різних рівнів, скорочення штату медичного персоналу та відтоку за кордон кваліфікованих медичних кадрів можна визначити наступні: збільшення обсягів бюджетних асигнувань, що надходять до державних та комунальних лікувальних установ різних рівнів, за допомогою підвищення тарифів на надання медичних послуг, в межах програми медичних гарантій, та через введення щомісячної медичної субвенції для сприяння діяльності та розвитку комунальних закладів охорони здоров'я; запровадження цільових бюджетних надходжень для підвищення рівня заробітної плати медичного персоналу лікувальних закладів.

Література:

1. Шутов М. М., Слабкий Г. О., Вовк С. М. Впровадження регіонального державно-приватного партнерства в охорону здоров'я. *Сучасні наукові дослідження представників медичної науки прогресу медицини майбутнього* : зб. тез наук. робіт уч. міжн. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 82–84. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4238/econ_2022_197.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Стеценко С. Г. Медична реформа в Україні: право, політика, мораль. *Публічне право*. 2017. №4. С. 57–61 URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=101:pp-2019-34-15&catid=90&Itemid=483&lang=uk
3. Сазонець І. Л., Зима І. Я. Дослідження проблеми трансформації державної системи охорони здоров'я та діяльності соціальних інститутів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 21. С. 110. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2018/22.pdf
4. Поворозник М. Ю. Комплексний аналіз національних моделей організації систем медичних послуг. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 14. с. 25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_14_7
5. Оболенський О. Ю., Корольок Ю. Г. Механізми державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С. 79–84 URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/ipd_2009_22_19.pdf
6. Логвиненко Б. О. Публічне адміністрування сферою охорони здоров'я в Україні: теорія і практика : монографія. Київ : «МП Леся», 2017. С. 244. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1750>
7. Кульгінський Є. А. Процеси євроінтеграції та їх вплив на реформи системи охорони здоров'я в Україні. *Держава та регіони. Серія : Державне управління*. 2016. Вип. 3. С. 38–42 URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2016/9.pdf
8. Краснова О. І., Плужнікова Т. В. Особливості механізму державного регулювання сфери охорони здоров'я. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 7. С. 46–48 URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2018/10.pdf
9. Костенко Н. І., Марцинковський В. О. Особливості соціального забезпечення сфери охорони здоров'я: зарубіжний досвід. *Подільський науковий вісник. Науки: економіка, педагогіка*. 2018. № 3. С. 170. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/3_2022/19.pdf

10. Торгун О. Десять проблем української медицини. Український інститут майбутнього 25 жовтня 2019 р. URL: <https://uifuture.org/publications/25139-heals-medecine-torgun/>
11. Український медичний портал 28 травня 2019 р. Як працює система охорони здоров'я Канади. URL: <https://med-ukraine.info/news/2019/yak-pracyuye-sistema-ohoroni-zdorov-ya-kanadi-535>
12. Semenets-Orlova, Inna Andriivna. "Tendencies in reforming the educational system of modern Ukraine: national and regional aspects." *Public management*. 2 (2018): 191–200.
13. Семенець-Орлова, І. А. Нормативно-правове забезпечення освітніх змін в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 3. (2017): 91–100.

References:

1. Shutov, M., Slabkyi, O. & Vovk, S. (2016). Vprovadzhennia rehionalnoho derzhavno-pryvatnoho partnerstva v okhoronu zdorovia [Implementation of regional public-private partnership in health care]. Suchasni naukovy doslidzhennia predstavnykiv medychnoi nauky prohres medytsyny maibutnoho: zb. tez nauk. robit uch. mizhn. nauk.-prakt. konf. Kyiv. S. 82–84 URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4238/econ_2022_197.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Stetsenko, S. (2017). Medychna reforma v Ukraini: pravo, polityka, [Medical reform in Ukraine]. *Publichne pravo*. 2017. № 4. S. 57–61 URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=101:pp-2019-34-15&catid=90&Itemid=483&lang=uk
3. Sazonets, I. & Zyma, I. (2018). Doslidzhennia problemy transformatsii derzhavnoi systemy okhorony zdorovia ta diialnosti sotsialnykh instytutiv [Research of transformation of health care system]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. Vol. 21. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2018/22.pdf
4. Povoroznyk, M. (2017). Kompleksnyi analiz natsionalnykh modelei orhanizatsii system medychnykh posluh [Comprehensive analysis of national models of organization of medical service systems]. *Prychornomorski ekonomichni studii*. Vol. 14. s. 25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_14_7
5. Obolenskyi, O. & Koroliuk, Yu. (2017). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia [Mechanisms of public management]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. Vol. 10. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B-D%D0%B0/Downloads/ipd_2009_22_19.pdf
6. Lohvynenko, B. (2017). Publichne administruvannia sferoiu okhorony zdorovia v Ukraini: teoriia i praktyka: monohrafiia [Public administration of health care system in Ukraine]. Kyiv : "MP Lesia". URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1750>
7. Kulhynskiy, Ye. (2016). Protsesy yevrointehratsii ta yikh vplyv na reformy systemy okhorony zdorovia v Ukraini [The impact of European integration processes on the health care system of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Seriya Derzhavne upravlinnia*. Vol. 3. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2016/9.pdf
8. Krasnova, O. & Pluzhnikova, T. (2018). Osoblyvosti mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання sfery okhorony zdorovia [Special characteristic of mechanism of public management]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. Vol. 7. S. 46–48. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2018/10.pdf
9. Kostenko, N. & Martsynkovskiy, V. (2018). Osoblyvosti sotsialnoho zabezpechennia sfery okhorony zdorov'ia: zarubizhnyi dosvid [Peculiarities of social security in the field of health care: foreign experience]. *Podilskyi naukovyi visnyk. Nauky: ekonomika, pedahohika*. 2018. № 3. S. 170. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/3_2022/19.pdf
10. Torhun, O. (2019). Desiat problem ukrainskoi medytsyny [10 problems of ukrainian health care system]. *Ukrainskyi instytut maibutnoho 25 zhovtnia 2019 r.* URL: <https://uifuture.org/publications/25139-heals-medecine-torgun/>
11. *Ukrainskyi medychnyi portal* 28 travnia 2019 r. Yak pratsiuє sistema okhorony zdorov'ia Kanady. URL: <https://med-ukraine.info/news/2019/yak-pracyuye-sistema-ohoroni-zdorov-ya-kanadi-535/>
12. Semenets-Orlova, I. A. (2018). Tendencies in reforming the educational system of modern Ukraine: national and regional aspects. *Public management*, (2), 191–200.
13. Семенець-Орлова, І. А. (2017). Нормативно-правове забезпечення освітніх змін в Україні. *Теорія та практика державного управління*, (3), 91–100.

УДК 351.78:007.52.002.7.06

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-15](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-15)

Тайєр АМРО

аспірант кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом,
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

ORCID: 0009-0001-2029-7513

Taiier AMRO

Postgraduate Student at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel
Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0009-0001-2029-7513

ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ТА ПЕРЕШКОД

PROFESSIONAL COMMUNICATION OF PUBLIC SERVANTS IN THE CONTEXT OF WAR: ANALYSIS OF CHALLENGES AND OBSTACLES

У науковому дослідженні автор розглянув професійну комунікацію державних службовців в умовах війни. Здійснено короткий огляд літератури, щоб з'ясувати, які чинники впливають на ефективність комунікації в умовах війни, а що є перешкодою.

Мета дослідження – це аналіз професійної комунікації державних службовців в умовах повномасштабної війни, зокрема аналіз викликів та перешкод, з якими стикаються державні службовці, а також визначення стратегій та методів, які можуть допомогти їм забезпечити ефективну комунікацію.

Автор зосередив увагу у дослідженні на характеристиках викликів та перешкод, з якими стикаються державні службовці під час війни та на аналізі стратегій та методів, які можуть допомогти їм забезпечити ефективну комунікацію. Дослідження зосереджується на державних службовцях, які комунікують з громадськістю в складних ситуаціях. Комплексно аналізуються виклики для розвитку комунікації державних службовців різних рівнів з громадськістю під час воєнного стану, особливо у прифронтових районах.

Результати дослідження можуть бути корисними для державних службовців, політичних та військових лідерів, які займаються питаннями безпеки та управління кризовими ситуаціями.

Ключові слова: професійна комунікація, державні службовці, війна, безпека, управління кризовими ситуаціями, ефективність, стратегії, методи, виклики, воєнний стан.

In a scientific study the author considered the professional communication of civil servants in the conditions of war. A brief review of the literature was conducted to find out what factors influence the effectiveness of communication in wartime, and what is an obstacle.

The purpose of the study is to analyze the professional communication of public servants in the context of full-scale war, in particular to analyze the challenges and obstacles that civil servants face, as well as to identify strategies and methods that can help them to ensure effective communication.

The author focused his research on characterizing the challenges and obstacles that public servants face during wartime and on analyzing strategies and methods that can help them ensure effective communication. The study focuses on public officials who communicate with the public in difficult situations. Challenges for the development of communication between public servants at various levels with the public during martial law, especially in frontline areas, are comprehensively analyzed.

The results of the study can be useful for public servants, political and military leaders dealing with issues of security and crisis management.

Key words: professional communication, public servants, war, security, crisis management, effectiveness, strategies, methods, challenges, martial law.

Постановка проблеми. Запровадження в Україні воєнного стану через збройну агресію РФ обмежило (але не скасувало) низку конституційних прав громадян, зокрема, права на інформацію в умовах війни, права на комунікаційну допомогу тощо. Актуальність теми полягає в тому, що в умовах війни ефективна професійна комунікація є надзвичайно важливою для забезпечення

національної безпеки та управління кризовими ситуаціями. Державні службовці повинні бути готові до ефективної комунікації з громадськістю, міжнародними партнерами та колегами. Проте війна створює виклики та перешкоди, такі як стрес, недостатність інформації та нестабільна ситуація на передовій тощо, які можуть ускладнювати ефективну комунікацію.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження професійної комунікації державних службовців у контексті війни є досить актуальною та важливою темою, і вже проводилося декілька наукових досліджень та публікацій. Деякі з них наведено нижче.

Автор Є. О. Невальонний простежує важливість комунікацій, у публікаціях виокремлено окремі аспекти комунікації, які мають значення для оцінювання змісту управлінської діяльності у військовій сфері [1]. Одне з досліджень, проведених І. Харченко «Комунікація під час кризи», було присвячене професійній комунікації державних службовців у кризових ситуаціях та запропонований чіткий алгоритм дій [2].

У монографії «Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця» підсумовуються певні результати теоретико-концептуального осмислення стратегічних комунікацій, які пропонуються використовувати під час гібридної агресії ворога. Надаються практичні рекомендації державним службовцям як протидіяти деструктивним гібридним впливам [3].

Одним із важливих питань для Європейського Союзу є медіаосвіта, оскільки це дає можливість громадянам різного віку орієнтуватися в сучасному середовищі новин та приймати усвідомлені рішення. Тому варто відзначити працю українських дослідників у галузі медіаосвіти, таких як В. Іванов та ін., які у збірнику праць подають аналіз термінології зарубіжних дослідників щодо медіаграмотності, а також описують досвід розвинених країн Європи у становленні медіаосвіти [4]. Звісно, що зазначене джерело має бути використане державними службовцями для успішної комунікації.

У своєму дослідженні в методологічному відношенні ми орієнтувалися на наукову розвідку щодо розбудови і функціонування механізмів демократії участі та їх трансформації під час воєнного стану в Україні [5, с. 146].

Проте, праці, які б повністю висвітлювали зазначену проблематику – професійної комунікації державних службовців у контексті війни: аналіз викликів та перешкод, на даний час відсутні.

Метою наукової роботи є дослідження професійної комунікації державних службовців в умовах повномасштабної війни, зокрема аналіз викликів та перешкод, з якими стикаються державні службовці, а також визначення стратегій та методів, які можуть допомогти їм забезпечити ефективну комунікацію.

Виклад основного матеріалу. Більше року Україна живе в новій реальності. Повно-

масштабна війна є величезним стресом – вона вимагає марафонської витримки, до якої громадяни країни не були готові. Голова Національного агентства України з питань державної служби, Наталія Алюшина, повідомила, що управлінський фундамент країни під час війни залишився стійким, а державний сектор продовжує функціонувати ефективно та керувано. Це особливо важливо в умовах війни. Наразі понад 3.5 тисяч держслужбовців захищають Україну на фронті, 76% – попри щоденний ризик працюють на робочих місцях, а 91% – вирішили лишатися на державній службі [6]. Професійна комунікація державних службовців в контексті війни може бути дуже складною, оскільки вона стикається зі значними викликами та перешкодами.

Насамперед вагомою є внутрішня комунікація між державними службовцями. Потрібно подбати про її якість, достовірність та змістовність. Для початку необхідно переконатися, що існуючі внутрішні канали комунікації доступні для усіх службовців вашого органу влади [7].

Спробуємо змоделювати виклики та перешкоди у комунікації державних службовців та громадськості, виділимо найсуттєвіші на наш погляд:

Необхідність точності та чіткості, навіть лаконічності тексту без можливих неправильних трактувань. У контексті війни навіть найменша помилка або неточність може мати серйозні наслідки, тому державні службовці повинні бути дуже уважними та чіткими в своїй комунікації. Зрозуміло, що має бути підвищення відповідальності державних службовців за якість надання публічних послуг, про це зазначає низка дослідників [8, с. 65].

Врахування змінності ситуації. У воєнний час ситуація може змінюватися дуже швидко, і державні службовці повинні бути готові до цього. Це може означати, що вони повинні бути готові до швидких змін у планах та стратегіях комунікації. Звісно, що всіх подій не передбачиш, проте окремі заготовки мають бути. Для цього необхідно моніторити сайт Національного агентства України з питань державної служби та інші.

Підвищений рівень напруги. У воєнний час підвищується рівень складності ситуації, що може призводити до емоційного напруження та стресу. Державні службовці повинні бути готові до цього та навчитися ефективно контролювати свої емоції під час комунікації. Наприклад, коли потрібно передати важливе повідомлення, яке не припускає найменших неточностей або передається дуже відповідальне розпорядження, то письмова комуніка-

ція доповнює й підкріплює усну комунікацію [9, с. 66]. Відповідно, письмове повідомлення уникне емоційної складової.

Необхідність збереження конфіденційності. У воєнний час інформація може бути дуже цінною, тому державні службовці повинні бути дуже уважними та обережними у своїй комунікації, щоб забезпечити збереження конфіденційності при необхідності.

Забезпечення безпеки. У воєнний час державні службовці можуть бути підвищеною загрозою для своєї безпеки, тому вони повинні бути готові до захисту себе та своїх колег в разі потреби. Тому в окремих ситуаціях під час публічних виступів чи зустрічей в умовах війни – мають подбати про свою безпеку.

Підсумовуючи сказане окреслимо алгоритм дій державних службовців під час комунікації з громадськістю, враховуючи виклики (див. Рисунок 1). Отож, постає необхідність ефективної комунікації, щоб забезпечити безпеку і не створювати загрозливих ситуацій. Використання правдивої та об'єктивної інформації. Необхідність збереження конфіденційної інформації про військову діяльність та безпеку громадян. Використання різних каналів та форм комунікації, щоб охопити ширшу аудиторію для розповсюдження інформації. Як приклад, соціальні мережі і створення відповідних груп для поширення інформації: Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки у Facebook [10]. Дослідник І. Харченко застерігає, що найпоширеніші помилки під час кризових ситуацій – це обман, зменшення самих проблем – люди пробачають помилки, але не брешню. Гешефт на причинах. Обговорення відповідальних за ситуацію [2, с. 130]. Тому необхідно уникати

зазначених ситуацій та висловів та аналізувати комунікативні потоки будь-якої структури для налагодження злагоджених відносин між певною структурою і громадськістю.

Вагомою є комунікація державних службовців у прифронтових регіонах. Погоджуємось з міркуванням авторів монографії про те, що посадові особи, які мають повноваження відповідальні за підрозділи, повинні вести не тільки логістичну роботу, але й налагоджувати взаємодію з різними групами людей, включаючи підприємців, місцеві органи державної влади та самоврядування, навчальні заклади, ЗМІ, впливових осіб та громадські організації з патріотичним спрямуванням. Основна мета – підтримувати імідж та престиж українських ЗСУ та їх окремих підрозділів в місцях дислокації та протидіяти засобам інформаційного впливу противника, проводити контрпропаганду, якщо виникне потреба [3, с. 243].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що методологія дослідження реалізації потенціалу тематики в одній публікації невичерпана.

Професійна комунікація державних службовців у контексті війни стикається з численними викликами та перешкодами. Найбільш серйозними з них є нестабільна ситуація на передовій, зміна влади та правового поля, відсутність доступу до інформації та низький рівень довіри населення до владних структур. Для того, щоб державні службовці успішно виконували свої професійні обов'язки в умовах війни, необхідно вирішувати низку проблем, таких як забезпечення доступу до достовірної інформації, підвищення рівня професійної компетентності та ефективності комунікації з населенням та іншими відомствами.

Крім того, службовці повинні використовувати інноваційні технології та методи комунікації для забезпечення ефективного спілкування з громадськістю та створення системи взаємодії, яка б допомагала швидко та ефективно вирішувати виникаючі проблеми.

Отже, професійна комунікація державних службовців у контексті війни вимагає комплексного підходу та вирішення численних викликів та перешкод. Застосування сучасних технологій та підвищення рівня професійної компетентності можуть допомогти забезпечити ефективну взаємодію з громадськістю та підвищити рівень довіри до владних структур.

Якщо урядовці зрозуміють важливість різниці між «інформуванням» та «комунікацією», то можна очікувати покращення

Рисунок 1. Комунікація державних службовців у контексті війни: аналіз викликів

відносин між органами державної влади та суспільством. Під час війни є ситуації, коли найдоречніше обійтися звичайним інформуванням громадськості. Однак, під час прийняття непопулярних рішень треба активно залучати представників громадськості і враховувати їхні думки та погляди. Якщо органи влади приймають рішення без належного

суспільного обговорення, прозорого аналізу та порушують процедури, то це породжує проблеми у комунікації. Таким чином, ключовим є забезпечення відкритості та прозорості у прийнятті рішень та взаємодії з громадськістю. Особливо, то це важливо під час воєнного стану, щоб не виникало обурень у суспільстві.

Література:

1. Невадьонний Є. Сутність комунікації як процесу у сфері управління. *Наука і оборона*. № 2. 2019.
2. Харченко І. Комунікація під час криз. *Комунікаційний інструментарій для держслужбовців*. 2018.
3. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця : монографія. К. : НА СБ України, 2018. 517 с.
4. Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд. *Академія української преси*. 2011. 58 с. URL: <https://www.irf.ua/files/ukr/programs/media/aup-media.pd>
5. Бень Я. Методологія дослідження механізмів реалізації демократії участі в умовах воєнного стану в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 3(21). С. 143–154.
6. Алюшина Н. Державна служба по-новому. 2018. URL: https://lb.ua/blog/natalia_aliushyna/407435_derzhavna_sluzhba_ponovomu.html
7. Внутрішні комунікації у воєнний та післявоєнний період: практичні поради для служб управління персоналом. Національне агентство України з питань державної служби. 2022. URL: <http://surl.li/fplby>
8. Шевченко О. Особливості комунікацій з громадськістю у публічному управлінні. *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток*. 2016. № 2.
9. Малімон В. І. Комунікаційна політика в діяльності державного службовця : навч. посібник. 2-ге вид. доп. і розш. Івано-Франківськ : Місто – НВ, 2008. 344 с.
10. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки у Facebook. 2022. URL: <https://www.facebook.com/StratcomCentreUA>
11. Semenets-Orlova, Inna, et al. Information Exchange and Communication Infrastructure in the Public Sector. In: *CMiGIN*. 2019. P. 519–529.

References:

1. Nevalonnyi, Ye. (2019) Sutnist komunikatsii yak protsesu u sferi upravlinnia. [The essence of communication as a process in the field of management]. *Nauka i oborona*. № 2. [in Ukrainian].
2. Kharchenko, I. (2018) Komunikatsiia pid chas kryz. [Communication during crises]. *Komunikatsiinyi instrumentarii dlia derzhsluzhbovtziv*. [in Ukrainian].
3. Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia : monohrafiia. (2018) [Strategic communications in the conditions of hybrid warfare: a view from a volunteer to a scientist: a monograph]. K. : NA SB Ukrainy. 517 s. [in Ukrainian].
4. Ivanov, V., Volosheniuk, O., Kulchynska, L. (2011) Mediaosvita ta mediahramotnist: korotkyi ohliad. [Media education and media literacy: A brief overview]. *Akademiia ukrainskoi presy*. 58 s. URL: <https://www.irf.ua/files/ukr/programs/media/aup-media.pd> [in Ukrainian].
5. Ben, Ya. (2022) Metodolohiia doslidzhennia mekhanizmv realizatsii demokratii uchasti v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. [Methodology for researching the mechanisms of implementation of participatory democracy in the conditions of martial law in Ukraine]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*. № 3(21). S. 143–154. [in Ukrainian].
6. Aliushyna, N. (2018) Derzhavna sluzhba po-novomu. [Public service in a new way]. URL: https://lb.ua/blog/natalia_aliushyna/407435_derzhavna_sluzhba_ponovomu.html [in Ukrainian].
7. Vnutrishni komunikatsii u voiennyi ta pisliavoiennyi period: praktychni porady dlia sluzhb upravlinnia personalom. Natsionalne ahenstvo Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby (2022) [Internal Communications in the War and Post-War Period: Practical Advice for HR Services]. URL: <http://surl.li/fplby>[in Ukrainian].
8. Shevchenko, O. (2016) Osoblyvosti komunikatsii z hromadskistiu u publichnomu upravlinni. [Peculiarities of communications with the public in public administration]. *Publichne administruvannia: naukovy doslidzhennia ta rozvytok*. № 2. [in Ukrainian].
9. Malimon, V.I. (2008) Komunikatsiina polityka v diialnosti derzhavnoho sluzhbovtzia : navch. posibnyk. [Communication policy in the activity of a civil servant: Education. manual]. 2-he vyd. dop. i rozsh. Ivano-Frankivsk: Misto – NV. 344 s. [in Ukrainian].
10. Tsentr stratehichnykh komunikatsii ta informatsiinoi bezpeky u Facebook, (2022) [Center for Strategic Communications and Information Security at Facebook]. URL: <https://www.facebook.com/StratcomCentreUA> [in Ukrainian].
11. Semenets-Orlova, I., Halytska, N., Klochko, A., Skakalska, I., & Kosyuk, N. (2019). Information Exchange and Communication Infrastructure in the Public Sector. In *CMiGIN* (pp. 519–529).

УДК 342:351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5\(65\)-16](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-5(65)-16)

Наталія ЩУР

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0002-7648-7893

Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА

доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0001-9227-7426

Natalia SHCHUR

Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor at the Department of Public
Administration, Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0002-7648-7893

Inna SEMENETS-ORLOVA

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Public Administration,
Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0001-9227-7426

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСАХ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

THE ROLE OF POLITICAL PARTIES IN PUBLIC MANAGEMENT AND ENSURING THE SECURITY OF THE ELECTION PROCESS

Наголошено, що партія є одним із найбільш важливих інструментів політичного вираження. Через свою сильну організаційну спрямованість щодо участі в політичному житті (право представляти інтереси частини суспільства через перемогу на виборах) партія постає дієвим виразником потреб і цілей певних соціальних груп, вносить свою рушійну силу до сфери управління та детермінує напрям, у якому будуть діяти органи державної влади. У вітчизняній політичній системі перехід від тоталітарної однопартійності до дієвої багатопартійності відбувся через «дрібнопартійність». Якщо до кінця 1991 року в Україні було зареєстровано 26 політичних партій, то наразі їх нараховується більше 400. Водночас, політична напруга в українському суспільстві, високий відсоток неявки на вибори, часті урядові кризи, відсутність злагодженої діяльності більшості та опозиції у парламенті, радикалізація окремих соціальних груп населення України не є аргументами на ствердження тези про ефективність гіпертрофовано багатопартійної системи України. Сучасні політичні партії в Україні так і не змогли виконувати функції дієвого посередника у взаєминах між особою та державою, бо утворилися раніше, ніж склалися соціальні групи населення, інтереси яких ці партії покликані відображати. Логіка розвитку політичного плюралізму в Україні розвивалася в рамках атомізованої партійної системи (величезна кількість дрібних партій) і трансформувалася в систему з окремими елементами більше поляризованого (наявність сильного лівого центру і крайніх правих політичних сил), а не поміркованого (наявність сильного центру) плюралізму. Однак, на думку авторів, саме поміркований плюралізм вважається найбільш ефективним.

Ключові слова: вибори, політична партія, безпека виборчого процесу, державне управління, партійна система, виборча система.

It was emphasized that the party is one of the most important tools of political expression. Due to its strong organizational focus on participation in political life (the right to represent the interests of a part of society through victory in elections), the party becomes an effective expression of the needs and goals of certain social groups, brings its driving force to the sphere of governance and determines the direction in which state authorities will act. In the domestic political system, the transition from totalitarian one-party system to effective multi-party system took place due to "small-party system". If by the end of 1991, 26 political parties were registered in Ukraine, now there are more than 400 of them. At the same time, political tension in Ukrainian society, a high percentage of absenteeism for elections, frequent government crises, lack of coordinated activity of the majority and opposition in the parliament, radicalization of certain social population groups of Ukraine are not arguments for affirming the thesis about the effectiveness of the hypertrophied multi-party system of Ukraine. Modern political parties in Ukraine have never been able to perform the functions of an effective mediator in the relationship between the

individual and the state, because they were formed earlier than the social groups of the population, whose interests these parties are meant to represent. The logic of the development of political pluralism in Ukraine developed within the framework of an atomized party system (a huge number of small parties) and was transformed into a system with separate elements of more polarized (the presence of a strong center-left and far-right political forces), rather than moderate (the presence of a strong center) pluralism. However, according to the authors, moderate pluralism is considered the most effective.

Key words: elections, political party, election process security, public administration, party system, electoral system.

Постановка проблеми. В умовах медіатизації політики та відходу окремих функцій політичних партій до інших інститутів політичної системи, ми, однак, не маємо права відмовлятися від тези, що «недоліки партійної системи – це недоліки демократії». На наше глибоке переконання, якість демократії залежить від того чи стали партії справжніми центрами акумуляції потенціалу суспільства, чи мають окремішню змістову ідентичність, чи є у них відчуття політичної відповідальності. На жаль, в Україні досі жодна із партій не має достатнього впливу у загальнонаціональному вимірі, кількість дрібних партій зростає перед кожними парламентськими виборами, що породжує змішані почуття стосовно їхнього функціонального навантаження.

Аналіз останніх досліджень за даною тематикою. Про особливу роль партій як інституту політичної системи, на нашу думку, найбільш влучно висловився відомий теоретик Моріс Дюверже: «Режим без партій – це режим без демократії» [5, с. 24]. Відомий дослідник наголошував: «Парадокс багатопартійної системи у тому, що за наявності значної кількості партій реальну участь у здійсненні влади бере значно менша їхня кількість». У даній роботі ми проаналізуємо основні тенденції діяльності політичних партій сучасної України та специфіку їхніх функцій в політичній системі держави. Моріс Дюверже стверджує, що складно дати чіткий кількісний критерій, який дозволяє розрізняти великі й малі партії, але позначити цю межу, наприклад, п'ятьма відсотками від загального числа парламентських місць іноді може виявитися спірним, навіть якщо ця цифра і відповідає дійсності. Для визначення межі між великими та малими партіями потрібно детально вивчати політичне життя кожної держави протягом тривалого й досить однорідного періоду, аналізувати не просто кількість місць, отриманих партією на окремих виборах, а протягом цілого періоду виборів, взяти до уваги коливання цього показника. У Сполучених Штатах на федеральному рівні всі партії, крім Республіканської й Демократичної, – малі. У всіх державах, де прийнята система пропорційного представництва, спостерігається процес стрімкого розмноження невеликих «недовговічних» партій.

Отже, відмінність між великими і малими партіями, за Морісом Дюверже, встановлюється зокрема через фундаментальну протилежність психології діяльності цих партій [5, с. 356]. Малі

партії в цьому розумінні мають дуже оригінальні ознаки. Одні теоретики бачать у малих партіях тільки джерело розколу й «прикрого безладдя», тому, окремі політичні лідери здатні робити все, щоб малі партії зійшли з політичної арени боротьби за державну владу. Інші вчені та політики приписують малим партіям роль корисних буферів. Однак, всі вчені погоджуються у тому, що є два досить відмінних один від одного типи малих партій: партії особистостей і партії перманентних меншостей.

Мета дослідження – проаналізувати роль політичних партій у державобудівничих та державно-управлінських процесах, а також їх інституційне значення для забезпечення безпеки виборчого процесу.

Виклад основного матеріалу. Малі партії особистостей є простими парламентськими групами, що не мають ні реальних регіональних партійних організацій, ні дійсної соціальної інфраструктури. Вони поєднують політиків, які не погоджуються із дисципліною великих партій, або просто переконані, що у більших партіях мало задовільняються їхні особисті амбіції. Серед цих груп можна виділити кілька різновидів. Одні утворюють свого роду клієнтелу навколо досить впливової особистості – їх залучає престиж або заступництво такого «VIP-політика» [5, с. 358]. Інші малі партії особистостей складаються з осіб більш-менш рівних один одному за статусом. Відповідно, можна розрізняти незалежні малі партії, безпосередньо не пов'язані з тією чи іншою з великих партій, і партії-сателіти, які обертаються навколо певного великого політичного «світила».

Малі партії, що виникли навколо особистостей, звичайно неміцні й недовговічні. Своєю слабкою інфраструктурою, великою децентралізацією й майже повною відсутністю дисципліни (за винятком партий-клієнтел і деяких партий-сателітів) вони нагадують комітети. Ці партії, зазвичай, не опираються на чітку ідеологічну доктрину, оскільки засновані під знаком опортунізму або відтінків якихось особистих політичних ідей. Серед них, однак, потрібно виділити ті, що можна було б назвати партіями дисидентів, адже їхня доктринальна база виступає як головна основа їхнього існування; вони поєднують інакомислячих з великих партій, яким докоряють втратою ідеологічної чистоти первісної партійної доктрини. Партії дисидентів найчастіше збирають своєрідних політичних «провісників», чия провина лише

в тому, що вони прозріли занадто рано й до того ж думають, що партія може бути побудована зверху, без створення соціальної бази знизу.

Малі партії перманентних меншостей існують не тільки в парламентських рамках, вони мають інфраструктуру й у країні на національному або регіональному рівнях [5, с. 359]. Це сучасний тип малих партій; такі партії мають соціальну або політичну інфраструктуру, вони відповідають тому сектору громадської думки, що відбиває погляди дуже невеликої, але стабільної щодо складу меншості. Можна в такий спосіб виділити партії етнічних, релігійних або територіальних меншостей, партії політичних меншостей. Партії етнічних меншостей найбільш численні (наприклад, партії басків і каталонців в Іспанській республіці); вони представляють расу або регіон, що виступає проти повного розчинення в національній спільності. Одні з них – сепаратисти, інші – автономісти, треті – федералісти, четверті – просто регіоналісти. Ці партії досить могутні на локальному рівні; нерідко вони займають в регіонах положення домінуючої або навіть єдиної партії, причому не представлені у загальнодержавній легіслатурі.

Поняття політичних меншостей менш звично. Так називають фракцію суспільної думки, виділену по її ідеологічній позиції – мова йде про якусь «духовну родину», досить замкнуту, досить нечисленну, але надстабільну ідеологічно (наприклад, комуністична партія у Західній Німеччині). За походженням малі партії є або історичними реліктами, останніми слідами зниклих великих партій, реліктами географічними, або носіями надоригінальної ідеології, що не має сприятливих умов для швидкого розвитку у даній державі (наприклад, соціалістична партія у США). Іноді малі партії мають характер провісників – тоді це вже не релікти, а ембріони.

За своїм функціональним навантаженням малі партії особистостей і малі партії перманентних меншостей майже не відрізняються. Партії-особистості – найчастіше правлячі партії; партії-меншості – найчастіше, опозиційні. Перші нерідко відіграють роль додаткової опори для більшості; їхня центристська позиція дозволяє їм служити захистом від лівої та правої більшості; вони виконують, говорячи мовою військових, завдання прикриття флангів. Завдяки їхньому буферному положенню між більшістю та опозицією, малим партіям дістається роль, що далеко не відповідає їхньому кількісному значенню. Малі партії, що відіграють роль сателітів дозволяють побудувати мости між двома близькими великими партіями. Партії постійних меншостей, навпроти, тяжіють до опозиції, вони змушені виконувати роль протестуючих та непримиренних; у мотивах їхньої діяльності діє психологічний механізм, що веде

від комплексу неповноцінності до агресивності. Такі малі партії – найбільші демагоги серед усіх інших партій.

Якщо мала партія представляє групи крайніх меншостей щодо населення всієї країни, але виступає як партія більшості в деяких її регіонах, вона займає автономістську або навіть сепаратистську позицію. Це може загрожувати цілісності всієї держави. Є малі партії, які обмежуються винятково роллю арбітрів, що робить їх досить впливовими у певних політичних умовах. За умов мажоритарного голосування в один тур вони можуть повністю змінити представництво в тому випадку, якщо дві більші партії мають близьке число голосів, що досить усього декількох голосів, додатково поданих малою партією, щоб кардинально змінити співвідношення сил. Ця позиція арбітра ще більш серйозна на рівні парламенту, коли розрив між більшістю й меншістю настільки невеликий, що переміщення малої партії з одного флангу на інший абсолютно порушує рівновагу сил у парламенті [5, с. 363]. Тоді доля держави попадає в залежність від мізерно малої й глибоко далекої від усього національного цілого групи. Управляти без її підтримки неможливо, але і підтримка такої компроментує тих політиків, які не приймають останню. Але існування малих партій як буферу і засобу встановлення контактів, безумовно, необхідно: вони зримо полегшують функціонування парламентаризму [5, с. 364].

Найбільш серйозною проблемою для вітчизняних малих партій була велика схожість програм і статутів та відсутність у більшості з них власного політичного обличчя. Замість чітко сформульованих ідеологічних концепцій та ефективних програм виборець отримує теоретико-методологічний еkleктизм партійних документів, замість визначеної політичної лінії – однакові рекламнопропагандистські заклики. Для всіх малих партій особистостей в Україні найбільш поширеною спільною рисою є нереалістичність програмних гасел та широка демагогія. Головна функція таких партій – здобуття влади не для представлення інтересів своєї соціальної бази, а для задоволення амбіцій яскравих та харизматичних лідерів, що стоять на їх чолі.

Багато малих партій України є сателітами провладних сил і «вирощені» чи «відновлені» за рахунок фінансів провладних сил лише з тим, щоб відібрати якусь частину електорату у великих опозиційних партій на виборах. Такі партії виступають партіями-фірмами чи групами політичних підприємців, що спільно борються за доступ до різноманітних ресурсів (влади, капіталу, інформації). Виборці, як такі, не є атрибутивною характеристикою малих партій. Як стверджує А. Авксентьев, дивуватися такій кількості малих партій в Україні не доводиться, адже на кожних двох укра-

інців приходиться по три гетьмана [1]. З особливим ентузіазмом українці створювали політичні проекти в 90-і – зараз же зареєструвати партію набагато складніше (необхідно не менше 10 тисяч підписів прихильників партії, зібраних не менше, ніж в 2/3 районів 2/3 областей України). Тому, сучасні малі партії-сателіти провладних сил виконують функції електоральних проектів з великими бюджетами та значними очікуваннями щодо дроблення опозиційного електорату.

Однак, у контексті місцевих виборів 2015 р. малі партії навіть за невеликого бюджету своєї діяльності, але правильного вибору декількох базових регіонів локалізації пропагандистської роботи, мали гарну перспективу. Такі акценти локалізації були поставлені окремими малими партіями національних, етнічних чи територіальних меншостей. На території компактного проживання їхнього потенційного електорату такі малі партії отримали шанси увійти до складу органів місцевого самоврядування та реально (а не демагогічно) захищати інтереси своєї спільноти. Тому, на нашу думку, найбільш реалістичними були програми тих малих партій, які орієнтуються на представлення інтересів конкретних меншостей на місцевому, регіональному рівнях.

Окремі громадяни підтримують певні малі партії політичних меншостей, але психологічно, в контексті раціонального вибору, щоб «їх голос не пропав» голосують на виборах за великі партії. Це дещо впливає на реальну змагальність між великими та малими партіями.

Взагалі, на нашу думку, дієвість партії можна оцінити за тим, скільки раз вона проходила до складу парламенту. Як ми уже зазначали, до парламентських виборів 2012 року чимало малих партій в Україні об'єднувалися, щоб подолати виборчий бар'єр. Однак, на думку Олександра Черненка, об'єднання малих партій не дало математичного результату. А якщо поєднується нуль плюс нуль, то особливих перспектив теж не має. Це сприяє розвитку деякої тенденції консервації політичного ринку «проектами-важкоатлетами» [1]. Позитивним моментом даної ситуації є запобігання подрібленню голосів виборців, зменшенню кількості учасників в парламентській коаліції, що мало б збільшити її стабільність. Однак, негативний момент – зменшення змагальності електорального процесу, коли окремі ідеологічно стійкі малі партії (таких в Україні, на жаль, дуже мало) не мають шансів потрапити до складу парламенту.

На сучасному етапі в Україні склалася мегабагатопартійна система. Найбільша активність зі створення політичних партій в Україні розпочалася після акцій громадянського протесту під назвою «Революція Гідності». Кількість членів середньої політичної партії в Україні є у 2–10 разів меншою у порівнянні з середньою партією у кра-

їнах розвинутої демократії, близькими до України за чисельністю населення. Владу в партіях зосереджують у своїх руках партійні лідери, а більшість членів залишається виконавцями вказівок верхівки. Суб'єкти боротьби за державну владу не керуються ідеологією, а змістом їхньої діяльності є конкуренція між ними. Чинником деякої непередбачуваності політики завжди виступає ситуативна більшість для поділу урядових портфелів.

Більшість малих партій в Україні виступає клубами за інтересами чи партіями-фірмами, що створюються не для представлення інтересів певного прошарку населення, а більше – для досягнення особистої мети і забезпечення власних інтересів певних груп чи осіб. Орієнтація значної частини партій на середній клас не враховує теперішньої структури суспільства і розрахована на перспективу. Однак, з'являються і малі партії, організовані на зразок типових масових – з реальними активними членами, демократичним способом прийняття рішень всередині партії, ідейні, в основному радикально правого політичного спектру.

За класифікацією Моріса Дюверже, більшість малих партій в Україні це малі партії особистостей, що і видно і по персоналізації назв окремих з цих партій. Окремі малі партії особистостей, окрім того, що створені для реалізації політичних амбіцій яскравих політичних лідерів, у певних обставинах виконують функції партів-сателітів провладної більшості, покликаних «відірвати» частину електорату у опозиційних сил (тим самим зменшуючи вагу останніх у процесі прийняття державних рішень).

Величезну частину малих партій України, яких також можна певною мірою віднести до малих партій особистостей чи малих партій-сателітів, становлять малі партії політичних меншостей. Традиційною для України залишається тематика розвитку села, тільки чомусь селянські партії України теж залишаються малими і за парадоксом партіями політичної меншості.

Інтенсивний процес «партоутворення» в Україні після подій «Революції Гідності» пов'язується із активним процесом формування нової якості політики, що логічно продовжив закінчення процесу політичної модернізації в Україні та закономірно само стверджував євроінтеграційний вектор розвитку, обраний українським народом. Звісно, побічними явищами згаданих процесів було намагання «перефарбуватися» представників політичних партій, які потерпіли фіаско, зокрема «Партії регіонів», забороненої Комуністичної партії України тощо. У цей час, що є дуже позитивним моментом, багато партій виростає «знизу», з громадських рухів, що є ідеальною модуллю еволюції та розвитку справжньої масової партії, з реалістичною програмою, політичною відповідальністю лідерів, значною кількістю активних членів

партії. Такою, зокрема, була партія «Демократичний альянс». Наприклад, модель освітньої реформи, яку активісти цієї партії заклали в її програму, була визнана експертами найбільш прогресивною з програм усіх партій, які балотувалися на позачергових парламентських виборах 2014 р.

У контексті реформи з децентралізації влади, що впроваджується в Україні з 2014 р. закономірною є тенденція утворення регіональних партій з метою підтримки ініціатив певних великих громад. Наприклад, Політична партія «Блок місцевих громад», Політична партія «Громада і закон», Політична партія «Херсонці», Політична партія «Ми – Кияни», Політична партія «Патріоти Волині», Політична партія «Вінницька європейська стратегія», Політична партія «Союз міста і села».

Ще однією прикметною тенденцією процесів партоутворення в сучасній Україні є заснування партій окремих професійних груп, зокрема тих, які виявилися найбільш активними у акціях громадянського протесту під назвою «Революція Гідності» – інтелігенції (Політична партія «Розумна сила», Політична партія «Свідома нація», Політична партія «Нова дія», Політична партія «Українська стратегія»). Активними у створенні політичних партій є також професійна група військовослужбовців, які наразі відіграють важливу роль у врегулюванні конфлікту на Сході України (Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Народні герої», Політична партія «Воїни АТО», Політична партія «Офіцерський корпус» тощо).

Інші малі партії мають зовсім дивні «неполітичні» назви, наприклад Політична партія «Ми Маємо Мету», Політична партія «Ми маємо мужність», Політична партія «Блокова партія», Політична партія «Совість України», Політична партія «Інформаційна Україна», що теж змушує пересічного виборця дещо засумніватися про серйозність намірів таких партій представляти інтереси частини суспільства та про їх альтруїстичну місію.

Абсолютна більшість політичних партій України – малі партії. Причому на етапі закінчення прискореного демократичного транзиту (2014–2017 рр.), партійна система сучасної України ще більше фрагменталізувалася, стала більше «дрібнопартійною». Для аргументації цієї тези наведемо такі дані: 2014 р. в Україні було зареєстровано 242 політичні партії, з них функції дієвого інституту представництва інтересів громадян відігравали лише 10-15%. У той час станом на 2014 р. у Польщі було зареєстровано 75 партій (у 3,2 рази менше, ніж в Україні), з них дієвими були абсолютна більшість [2].

Серед малих партій України є ті, які ніколи не потрапляли до складу парламенту, а також ті, які у свій час набирали 3-5% прохідного бар'єру. Кожна мала партія по-своєму оригінальна. Однак, це не унікальність у способах створення нових

соціальних структур чи у висуненні якісно нових пропозицій щодо розв'язання конкретних і наболілих проблем, це навіть не чітке формування інтересів соціальних груп, на які партії спираються у своїх декларативних заявах. Чи не єдина відмінність між більшістю з малих партій – свої історії завязаних та амбіційних лідерів, які, на жаль, періодично ставлять суб'єктивні, а не суспільні, інтереси в центр партійної політичної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У ході дослідження з'ясовано, що абсолютна більшість політичних партій сучасної України є малими партіями (за класифікацією М. Дюверже); лише поодинокі партії у певні періоди часу виконували роль великих; мажоритарних партій в Україні взагалі немає. Малі партії, на думку Моріса Дюверже, не можна звинувачувати у недоліках багатопартійності, ці партії всього лише використовують наслідки багатопартійної системи й прагнуть змусити її функціонувати [5, с. 356].

Щодо розуміння значення малих партій в політичному житті Української держави немає однозначної точки зору. З одного боку, малим партіям докоряють безликістю і відсутність динамізму, намаганням «посяяти смуту» у відносинах між великими партіями. Однак, з іншого боку неправильно заперечувати унікальність малих партій та такі сильні сторони їхніх програм, як оригінальна критика, найчастіше, і провладних сил, і опозиційних.

У той же час, у малих партій особистостей є свої вади, і, насамперед, це та простота, з якою вони дозволяють фінансовим колам втручатися у їхнє політичне життя. Лобювання за допомогою великих партій у легіслатурах складне – такі партії надто великі, щоб купити їх цілком, і занадто дисципліновані, щоб розраховувати на ефективність індивідуальної корупції. Малу партію можна простіше контролювати ззовні. А якщо ця мала партія до того ж відіграє роль третейського судді (коли від рішення малої партії «до кого приєднатися» залежить доля більшості в парламенті), то ми знову виявляємося перед ситуацією небезпеки, про яку вже йшла мова вище: «фінансована меншість» у малій партії (тобто спонсори малої партії) здобувають вирішальне значення для долі всього уряду. Теоретично така небезпека можлива досить часто. Ця небезпека зберігається і в сучасній Україні після того, як починаючи з 2016 року, політичні партії, які пройшли до Верховної Ради, почали отримувати державне фінансування статутної діяльності відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання політичній корупції». Гроші щоквартально розподіляються Національним агентством з питань запобігання корупції.

Однією з найбільш вагомих причин появи малих партій, на нашу думку, також є недоліки

пропорційної виборчої системи (наразі в Україні змішана виборча система), зокрема, її тенденції до множення карликових і нестабільних об'єднань. Разом з тим, ця система діє в певному напрямку й сприяє лише деяким типам малих партій. Найчастіше пропорційна виборча система протистоїть партіям-особистостям, але сприяє партіям постійних меншостей. Однак, щодо партій територіальних меншостей, то пропорційна система може послабити їхні позиції, тоді як мажоритарне головування забезпечує таким потенційні виграти.

Говорячи про високу якість демократії, ми не можемо заперечити тезу, що парламент має відображати більш реальну картину політичного життя суспільства. Тут без справедливого представництва як великих, так і малих суспільних груп не обійтися. Тому, малі партії необхідні для консолідації демократії. Щодо України, то чи не найголовніша проблема малих партій у вітчизняному політичному просторі – брак політичної культури еліти та окремих лідерів, що дозволяє їм створювати партії «під себе», для реалізації «власних амбіцій», «зраджувати» свого виборця, виступаючи сателітом провладних чи опозиційних сил, встановлювати партійну олігархію та так впливати на свідомість партійних мас, щоб демобілізувати їх і відмежувати від реального творення політики. Таким

чином, процес прийняття політичних рішень може надалі віддалятися від суспільства, а політична відповідальність – від громадян. Громадяни рідко безпосередньо включені в політичний процес, голошують випадково. Вони мають обмежений контакт із політиками, які, як виявляється, живуть у таємничому і непроникному світі. В електоральному процесі виборцям пропонується зробити вибір між всеохопними політичними програмами, які найчастіше розпливчасті, переплутані та не виконуються партіями. Від цього, в результаті, страждає і звичайний виборець, і результативність ліберальної демократії.

Високий рівень політичної культури вітчизняної політичної еліти зможе забезпечити ситуацію, коли партії не створюватимуться елітою з метою «відкусити електорат» в опозиціонерів, а функціонуватимуть як реальний інститут захисту інтересів частини суспільства. Позаяк, ті малі партії в Україні, які орієнтуються на групи виборців, що компактно проживають у певних регіонах, хоча і не формують загальнодержавну політику, але істотно й реально впливають на місцеву політику. Вони здатні ефективно захищати інтереси тих верст суспільства (найчастіше об'єднаних за національною, етнічною, територіальною ознаками), для представництва яких вони створюються.

Література:

1. Авксентьев А. Малі партії в Україні. Inpress.ua. 2013. URL: <http://inpress.ua/ru/politics/19670-malye-partii-v-ukraine-bortsy-ili-predprinimateli>
2. Арабаджиев Д. Порівняльний аналіз розвитку неурядових організацій Республіки Польща та Угорської Республіки. URL: <http://social-science.com.ua/article/730>.
3. Бойко О. Ю. Особливості трансформації партійної системи України за роки незалежності : дис. ... кандидата політ. наук : 23.00.02 / Бойко Оксана Юріївна. Чернівці, 2004. 202 с.
4. Гаджиев К. Політична філософія. 1999. 606 с.
5. Дюверже М. Політичні партії. Київ, 2000. 538 с.
6. Політичні партії та громадські організації в Україні. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2132/>
7. Політичні партії України. Єдиний реєстр громадських формувань. Політичні партії. URL: <http://rgf.informjust.ua/home/index>
8. Примуш М. Політичні партії: механізми інституціоналізації і структурної трансформації : дис. ... доктора політ. наук : 23.00.02. Львів, 2002. 362 с.
9. Про політичні партії, Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III Офіційний веб-портал Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
10. Семенець-Орлова, І. А. (2012). Концептуальні засади державної сімейної політики: теоретико-практичний аналіз.
11. Lipset S. M., Rokkan St. Cleavages Structures, Party Systems and Voter Alignments. The West European Party Systems / Ed. by P. Mair. Oxford: Oxford University Press, 1991. P. 91–138.

References:

1. Avksentiev A. Mali partii v Ukraini. Inpress.ua. 2013. URL: <http://inpress.ua/ru/politics/19670-malye-partii-v-ukraine-bortsy-ili-predprinimateli>
2. Arabadzhyiev D. Porivnialnyi analiz rozvytku neuriadovykh orhanizatsii Respubliky Polshcha ta Uhorskoj Respubliky. URL: <http://social-science.com.ua/article/730>
3. Boiko O. Yu. Osoblyvosti transformatsii partiinoi systemy Ukrainy za roky nezalezhnosti : dys. ... kandydata polit. nauk : 23.00.02 / Boiko Oksana Yuriivna. Chernivtsi, 2004. 202 s.
4. Hadzhyiev K. Politychna filosofia. 1999. 606 s.
5. Diuverzhe M. Politychni partii. Kyiv, 2000. 538 s.

6. Politychni partii ta hromadski orhanizatsii v Ukraini. Analitychna zapyska. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2132/>
7. Politychni partii Ukrainy. Yedynyi reiestr hromadskykh formuvan. Politychni partii. URL: <http://rgf.informjust.ua/home/index>
8. Prymush M. Politychni partii: mekhanizmy instytutsionalizatsii i strukturnoi transformatsii : dys. ... doktora polit. nauk : 23.00.02. Lviv, 2002. 362 s.
9. Pro politychni partii, Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2365-III Ofitsiyniy veb-portal Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
10. Semenets-Orlova, I. A. (2012). Kontseptualni zasady derzhavnoi simeinoi polityky: teoretyko-praktychnyi analiz.
11. Lipset S. M., Rokkan St. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments. The West European Party Systems / Ed. by P. Mair. Oxford : Oxford University Press, 1991. P. 91–138.

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ
ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ**

Випуск 5 (65), 2022

Засновано 2001 року
Видання виходить 6 разів на рік

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *А. О. Марєєва*

Підписано до друку 09.12.2022 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Замовлення № 0323/150. Ум. друк. арк. 13,49.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.